پڕۆژەی تـوێـژیـنـەوەی جـیـهـانـی

دەزگای ئایدیا بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

خاوەنی ئیمتیاز
دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا
ئەنور حسێن

سەرپەرشتیارانی پڕۆژە

ئەرسەلان حەسەن

بابان ئەنوەر

باوان عومەر

IDEA FOUNDATION
دەزگای ئایدیا
بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

2017

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

www.ideafoundation.co
info@ideafoundation.co
idea@ideafoundation.co
www.facebook.com/dezgai.idea
053 330 0391 _ 0770 195 5044

ناوی کتێب: هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان لە نێوان دوو زۆن و دوو جەمسەردا

بابەت: توێژینەوەی سیاسی

ناوی نوسەر: ئەنوەر حسێن (بازگر)

دیزاین: ئومێد محەمەد

پێداچوونەوەی: ئاکۆ عەبدولمەجید

هەڵەچن: زریان رەحیم - نیاز کەمال - کەیوان عومەر - کاوان عەبدولرەحمان - ژیار عەلائەدین

چاپ: چاپخانەی حەمدی

تیراژ :500دانە

ساڵی چاپ: 2017

نرخ: 1500 دینار

شوێنی چاپ: سلێمانی - کوردستان

نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1824)ی ساڵی 2016 ی پێدراوە

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (162)

تـوێـژیـنـەوەی جـیـهـانـی

هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان

ئەنوەر حسێن (بازگر)

پێڕست

1.هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان، لە نێوان 7

2.پاشەکشەی کورد لە نزیکبوونەوەی جەمسەرە ناوچەییەکاندا............23

3.عێراق و کوردستان دوای داعش..35

4.ئێران (قوم) – سعودیە (مەککە) ململانێی شیعیزم و سوننیزم...........41

5.تورکیا لە ململانێی سوریاو روسیاوە، بۆ قەیرانی عێراق و ئێران.........55

6.رەهەندی ململانێکانی روسیا و تورکیا...73

7. دیموکراسی لە وڵاتی فرەنەتەوە و مەزهەبدا.................................85

هەرێمی کوردستان و ململانێ ناوچەییەکان

لە نێوان ساڵانی (2013-2015) هەرێمی کوردستان روبەڕوی کۆمەڵێك قەیرانی سەخت و دژوار بۆتەوە، کە کاریگەری لەسەر کۆی پرۆسەی سیاسی هەرێم و لایەنە ئابوری و کۆمەڵایەتیەکان داناوە:

یەکەم:

قەیرانەکانی نێوان هەرێم و بەغدا، کە دواجار بڕینی بودجەی هەرێمی لێکەوتەوە.

دووەم:

شەڕی داعش و داگیرکردنی بەشێك لە خاکی عێراق و هەرێمی کوردستان.

سێیەم:

سەرهەڵدانی جەمسەرگیری کوردستانی لە ژێر کاریگەری جەمسەرگیری سوننی و شیعی یان عەرەبی، تورکی و ئێرانی.

چوارەم:

ململانێکانی نێوان پارتی کرێکارانی کوردستان (پەکەکە), لەگەڵ حکومەتی ئەنکەرە و پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق (پارتی).

پێنجەم:

قەیرانی شەنگال.

یەکەم: قەیرانەکانی نێوان هەرێم و بەغدا، کە دواجار بڕینی بودجەی هەرێمی لێکەوتەوە.

دروستبوونی عێراق بەو پێکهاتە مۆزایکە، ناهۆمۆجینە هەر لە سەرەتاوە کارێکی نادروستی ئینگلیزەکان بوو، بە مەبەستی بەرژەوەندی سیاسی و ئابوری. حوکمی کەمینەی سوننەش لە (1921-2003) تا روخانی بەعس، هێندەی تر ململانێ مەزهەبی، ئیتنی و تایفیەکانی قوڵترکردەوە. بەشێوەیەك لەو هەشتا ساڵەی حوکمی کەمینەی سوننە دەستی لە هیچ کوشتار و داگیرکاری و وەحشیگەریەك هەڵنەگرت بەرامبەر کورد و شیعە. ئەوەشی کە نەیکرد. بۆی نەکرا...! ئەم شەڕە تایفی و ئیتنییە. لە سەردەمی بەعسدا، فۆرمێکی سیاسی لە نێوان حکومەت و ئۆپۆزسیۆنی کورد و شیعەی بەخۆوە گرتبوو لە دەیەی حەفتا و هەشتاکان، بەڵام لە سەرەتای نەوەدەکان، فۆرمە ڕاستەقینە و واقیعیەکەی خۆی وەرگرت کە ململانێی راستەوخۆی (شیعە-سوننە)یە، دوای (2003)ش ئەم فۆڕمە خامۆشکراوە، روی خۆی باشتر لە هەرکات دەرخست و کوشتاری گەورەی بەدوای خۆیدا هێنا، کوردیش بەشێك بوو لە قوربانیەکانی ئەو ململانێیە. تا گەیشتە سەپاندنی هەیمەنەی شیعە (جەمسەرگیری ئێرانی–شیعی) لاوازبوونی رۆڵی سوننە (جەمسەرگیری عەرەبی سوننی-(سعودیی، تورکی) فۆرمی جیاوازی کورد کە خۆی لە (حکومەتی هەرێمی کوردستاندا دەبینێتەوە، کە کاریگەری هەردوو جەمسەرەکەی لەسەربوو).

هەرچەندە روونە، کە رۆڵ و هەیمەنەی ئێرانی–شیعی بەسەر عێراقدا وا چاوەڕواندەکرا. کە کورد خۆی بە لایەنگری ئەم جەمسەرە بزانێت، بەڵام دواجار وانەبوو، بەڵکو زۆنی سەوز نزیکتر لە جەمسەری

شیعە. زۆرنی زەرد نزیکتر لە جەمسەری سوننە دەرکەوت. ئەمەش سەرەتای قەیرانەکە بوو، کە لە نێوان بارزانی و مالیکیدا سەریهەڵدا، هەڵهاتنی تاریق هاشمی یەکێك لە سەرکردەکانی سوننە بۆ هەرێمی کوردستان. هێندەی تر قەیرانەکانی بەغداد-هەولێری قوڵترکردەوە. تا گەیشتە گۆڕینی مالیکی بە عەبادی و چارەسەرنەکردنی قەیرانەکان و دواتر بڕینی بودجە. ئەوانە پەیوەندی بە دوو خاڵی سەرەکیەوە هەبوە:

یەکەم: نیگەرانی ئێران لە بەرەوپێشچوونی پەیوەندییە ئابورییەکانی نێوان ئەنکەرە-هەولێر، کە ساڵانە دەگەیشتە (8) ملیار دۆلار. لە کاتێکدا ئاڵوگۆر ئابوری نێوان تاران-هەولێر ساڵانە تەنها (4) ملیار دۆلار بوو.

دووەم: فرۆشتنی نەوتی کوردستان لە ڕێگەی تورکیاوە، هێندەی تر ئێرانی نیگەرانکرد و بەغدادیشی هێنایە سەرخەت، کە گرفتی ئابوری بۆ هەرێم دروستبکات و بودجەکەشی ببڕێت و کردیشی، واتا قەیرانی نێوان بەغدا و هەولێر قەیرانی هەرێمی کوردستان و عێراق نییە، بەڵکو قەیرانی ناراستەوخۆی ئێران و هەرێمی کوردستانە بەهۆی دۆسیەی جیاواز جیاوازەوە. تورکیا ئەو هەنگاوانەی بەمەبەست ناوە، بۆ کاڵکردنەوەی رۆڵی ئێران لە عێراق و هەرێمی کوردستان. قەیرانەکانی نێوان هەرێم و بەغدا، سەرەتا زەمینەیەکی باشتری بۆ دەستتێوەردانی زیاتری ئێران لە هاوکێشەو ئەجێنداکانی هەرێم و پەیوەست بە کورد فەرامۆشکرد و تورکیاش کەوتە بەکارهێنانی کارتەکانی خۆی.

دووەم: شەڕی داعش و داگیرکردنی بەشێك لە خاکی عێراق و هەرێمی کوردستان

سەرەنجام ململانێکانی وڵاتانی ناوچەکە لەسەر فایلی (یەمەن، بەحرەین، سوریا، لوبنان، عێراق، روداوەکانی بەهاری عەرەبی، ململانێی مەزهەبی شیعە و سوننە، دەرکەوتنی هێزەکانی "PYD - YPG - YPJ" لە خۆرئاوای کوردستان و ئاوابوونی کانتۆنەکانی خۆرئاوا و بوونی بەردەوامی «پەکەکە»، دەرهێنانی نەوتی هەرێم. بەهێزبوونی کارتی کوردەکانی باکور).

لەپاڵ ململانێکانی جەمسەرگیریە بەهێزەکەی نێوان «ئەمریکا و خۆرئاوا، لەگەڵ روسیا و چین، لە پەیوەست بە روداوەکانی (ئۆکرانیا، ئەفغانستان، یۆنان، بەهاری عەرەبی...)، بەڵام کاریگەرترین فاکتەر لە تێوەگلانی کورد لەو فایلە. سەرهەڵدانی داعش، شەڕی سوریا و مانەوە و نەڕوخانی رژێمی بەشار ئەسەد بوو، بە پاڵپشتی ئێران و بەهۆی دژایەتی ئەنکەرە و ریازەوە.

ئەم روداوگەلە نیگەرانی لای تورکیا دروستکرد:

یەکەم: سەرهەڵدانی کانتۆنەکان و نزیکبوونەوەی (پەکەکە) لە سنورەکانی تورکیا، بە تایبەتی نزیکبوونەوەی پەکەکە لە تەرابلوس و گەیشتنی بە دەریا، تورکیای تەسلیم بە خواستەکانی ئەمریکا کرد بۆ شەڕ دژی داعش و دۆزینەوەی بیانوو بۆ هەڵگیرساندنی شەڕ لە دەرەوەی سنورەکانی.

دووەم: نزیکبوونەوەی هێزەکانی پەیەدە و حکومەتی سوریا و بە پاڵپشتی کۆماری ئیسلامی ئیران لە هەردوولا. هێندەی تر نیگەرانی تورکیا و سعودیەی زۆرترکرد.

سێیەم: پاڵپشتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان لەم کانتۆنانە، کە لای تورکیا نیگەرانی زۆری دروستکرد.

چوارەم: تێگەیشتنی تورکیا و وڵاتانی کەنداو لەوەی ئەمریکا و خۆرئاوا مەبەستیان نیە رژێمی سوریا بڕوخێنن. بەهۆی گوشارەکانی روسیاوە، لە هەمان کاتدا پێشوازی لە (ئاسیا عەبدوڵلا و نەسرین عەبدوڵلا) دەکرێت لە کۆشکی سپی و کۆشکی ئەلیزێ.

بۆیە وڵاتانی کەنداو بە هاوکاری تورکیا و ئـەردەن و دەزگا هەواڵگرییەکانی ناوچەکە، دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش)یان دروستکرد. تا دەهات پشتیوانی زۆرتریان لە داعش دەکرد. سەرەنجام سەرهەڵدانی داعش، قەیرانەکانی نێوان هەرێم-بەغدادی کاڵکردەوە، و قەیرانەکانی شیعە-سوننەی تۆخترکردەوە. بەمەش دەستێوەردانی وڵاتانی تورکیا، سعودیە و ئێرانی زیاترکرد. هەرێمی کوردستانیش بەبێ ئەوەی هیچ گرفتێکی مەزهەبی و تائیفی هەبێت، کەوتە ناو ئەم جەمسەرگیریە سیاسیە تائیفیەوە.

سەرهەڵدانی داعش و مەترسیەکانی، گەورترین هەڕەشەبوو لەسەر هەرێمی کوردستان لە دوای روخانی بەعسەوە. بەهۆی دڕندەیی ئەم هێزە سەلەفییە ئیسلامییە رادیکاڵە، بەتایبەت لە ئاڕاستەکردنی داعش بۆسەر هەرێمی کوردستان لەلایەن وڵاتانی ناوچەکەوە. بۆیە لە سەرهەڵدانی داعشەوە تا ئێستا، داعش بە ئەندازەی کورد شەڕی هیچ لایەکی نەکردوە، مەترسی بۆسەر هیچ دەوڵەت و هێزێك هێندەی کورد دروستنەکردوە، واتا هێندەی خۆی بە نەیاری کورد دەزانێ، هێندە خۆی بە نەیاری سوریا و عێراق و شیعە نازانێت، ئەوەش بەو هەموو هێرش و قەتڵوعامەی لە شەنگال، کەرکوك، جەلەولا، کۆبانێ، جەزیرە و حەسەکە دژی هێزی پێشمەرگە

و شەرڤانان لە خۆرئاوا ئەنجامیدا. کە ئامانجی داگیرکردنی خاکی کوردستان بوو بۆ تێکشکاندنی هەردوو ئەزمونی باشورو خۆرئاوا.

ئەم ئامانجە لە کوێیەوە سەرچاوەدەگرێت؟ بێگومان ئەم دیدگا دوژمنکارانەیە رێك لەگەڵ ئامانجەکانی تورکیا یەکدەگرێتەوە. پشتیوانییە زۆر و زەوەندەکانی تورکیا لە داعش، ئەگەر فاکتەرێکی ململانێی ئەو وڵاتە بێت لەگەڵ ئێران لەناو عێراقدا. بەڵام فاکتەری سەرەکی شکستهێنان و روخانی ئەزمونی کوردستان و کانتۆنەکانی خۆرئاوایە، چونکە تورکیا جیا لەوەی گلەیی لە (ی.ن.ك) کردوە لەسەر ئەم فایلە، نیگەرانی لە (پ.د.ك) هەیە کە سەرەڕای نەیاری (پەکەکە) و (پەیەدە)، بەڵام ناوبەناو هاوکاریکردون، وەکو کورد سەیریکردون نەك بە دڵی تورکیا. گەر رۆڵی ئێران دوای روخانی بەعس لە عێراقدا سەرەتای هەیمەنەی ئێران و جەمسەرگیری شیعە بووبێت لە عێراق و ناوچەکەدا، ئەوا دوای سەرهەڵانی داعش، هەیمەنەی ئێران چەندجار زۆرتر و زیاتر بوو لە عێراقدا، بەوەی کە مەترسی دروستبوو لەسەر بەغداد و دڵی شوێنە پیرۆزەکانی شیعە لە (نەجەف، کەربەلا، سامەرا و کازمیە) و یەکێك لە پایتەختەکانی شیعە.

سەرەڕای ئەوەی سەرهەڵدانی داعش، ئێرانی لەروی سیاسی-سەربازیەوە لەسەر زەوی لە عێراق و کوردستان کردە هێزی یەکەم، چونکە ئێران یەکەم هێزی دەرەکی بوو، کە چەکی دایە عێراق و هەرێمی کوردستان و سوپای پاسداران بەشداری شەڕەکانی کرد و ئەفسەری تایبەتی نارد بۆ راهێنان و تەنانەت کوژراویشیان دا، بۆیە چەندە مەترسیبوو لەسەر بەغداد و سنورەکانی ئێران، هێندەش پۆزەتیڤانە رۆڵی ئێران و هەیمەنەی ئەوی زۆرترکرد.

ئەوە لە کاتێکدا بوو تورکیا، سعودیە و قەتەر پشتیوانی داعشیان دەکرد، بەڵام هەرگیز نەیانتوانی رۆڵی سوننەکان بەهێزبکەن لە فۆرمی قوربانی دەریانبێنن، بەڵکو سوننەکان هەمیشە بە جەلادیی لە پشتی داعشەوە مانەوە و زۆربەی کارەساتەکانیش خرایە ملی ئەوانەوە. تەنانەت سوننە ئەنتی-داعشەکانیش بوونە قوربانی سوننە جەلادەکانی پشتی داعش و تورکیا و سعودیە. بێگومان ئەوە وایکرد ئێران پشتیوانی لە هەرێمی کوردستان بکات، هەرێمی کوردستان ببێتە بەشێك لە جەمسەرگیریەکە، بەوپێیەی سنوری جوگرافی لەگەڵ ئێرانە، پەیوەندی لەگەڵ هێزە شیعەکانی عێراق باشە، هەرچەندە لە سەرەتای شەڕەکانی داعش (زەریفی)ی وەزیری دەرەوەی ئێران هاتە هەرێم، بارزانی راگەیاند «ئێران یەکەم وڵات بووە بۆ پشتیوانی لە هەرێم»، بەڵام دواتر نیگەرانیەکانی ئێران لە (پ.د.ك) گەیشتە ئەوەی ئێران رایبگەیەنێت گەر ئێران نەبوایە هەولێر دایگرکرابوو. ئەوەش وەکو مەسجێك بوو بۆ پارتی، کە پێگەی هەیە و گلەیی هەیە.

بۆیە کاتێك باس لە رۆڵی زیاتری ئێران دەکرێت، پەیوەندی زۆرتر بەو پشتیوانییەوە هەیە لە شەڕی داعش. ئەم پشتیوانیەی ئێران بە تەنها پشتیوانی نەبوو لە هەرێمی کوردستان، بەڵکو پشتیوانیبوو لە خۆرئاوا و کانتۆنەکانی ئەو پارچەیە، چ لەبەرئەوەی نەیاری تورکیای رەقیبی بوون، چ لەبەرئەوەی ئەو هێزەن شەڕی داعش دەکەن و فشارەکانی سەر روخانی بەشار ئەسەد کەمتر دەکەنەوە. کەواتە دەخالەتی ئێران و تورکیا، وەکو یار و نەیاری هەرێم و خۆرئاوا، وەکو یار و نەیاری داعش، کوردی خستە ناو جەمسەرگیریەك کە زۆرتر لە ئێران نزیکبێتەوە.

ئەگەرچی بۆچونێك هەیە، دەڵێ ئێران دەیەوێت سود لەم هەلومەرجەی کوردستان وەربگرێت و هەمان ئەزمونی هەشتاکانی لوبنان (بەلوبنالیزە) دووبارەبکاتەوە. کە هەرچەندە ئەگەرێکی دورە، بەڵام مەترسیدار و دەبێ حسابی لەسەر بکرێت.

سێیەم: سەرهەڵدانی جەمسەرگیری کوردستانی لە ژێر کاریگەری جەمسەرگیری «سوننی-شیعی» یان «عەرەبی و تورکی-ئێرانی»

ئەو ململانێیانە لە زۆربەری خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و بە تایبەتی لە یەمەن درێژدەبێتەوە تا عێراق، کە کارەکتەری سەرەکی ئەم گرفتە ئێران و عەرەبستانی سعودیەن. کورد لەم ململانێیانەدا تێوەگلاوە، بەڵام نەیتوانیوە بە تەواوەتی نەخۆی لێ رزگاربکات نە لەگەڵیدابێت، بەڵکو ئاماژەکان رایدەگەینن، کە چ هەرێمی کوردستان چ باکور و خۆرئاوا، بەجۆرێك لایەنگری عەلەویەکان یان سیاسەتی ئێران دەکات، بەشێکیشیان لەگەڵ هێزە سوننەکانی ئەو وڵاتانە و وڵاتانی کەنداو بونەتە یار و دۆستایەتیان لەگەڵ تورکیا و سعودیە و هێزە سوننییەکان هەیە. بە واتایەکی تر عێراق و کوردستان بۆتە یەکێك لە مەیدانەکانی تەراتێنی سیاسەت و هێزەکانی ئەم دوو جەمسەرە. بۆ ئێران، رەنگە هەرێمی کوردستان لە دوای فەلەستین، دووەمین جێگە و پێگە و نفوزی ناوچەکەیە کە زۆرینەی سوننین و زۆرترین کاریگەری داناوە لە رواداوەکان و رۆڵ و دەخالەتی هەیە.

تورکیا و وڵاتانی سوننە، ئەگەرچی رۆڵ و دەخالەتیان زۆرە، بەڵام لایەنگرانیان چ لە عێراق چ لە سوریا کەوتنە پاشەکشە، یان بەردەوام ئەم وڵاتەیان روبەڕوی شەڕ و گرفت و قەیران کردۆتەوە. سوننەکانی عێراق، بەهۆی پەراوێزخستنیان و کەمڕەنگ بوونەوەیان، سەرەنجام داعشیان لێپێکهات، کە یەکەم قوربانی ئەم دەرهاویشتەیە گەلی کورد بوو لە باشور و خۆرئاوا.

چوارەم: ململانێکانی نێوان پارتی کرێکارانی کوردستان (پەکەکە) لەگەڵ حکومەتی ئەنکەرەو پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق (پارتی).

(پەکەکە) وەکو کارەکتەر و هێزێکی سیاسی کوردی کاریگەری زۆری لە باکور و خۆرئاوا هەیە. لەو ململانێیە ناوچەییانەدا، هەم بۆخۆی کاریگەری هەیە هەم کاریگەریشی لەسەرە، بەو پێیەی (پەکەکە)، دژی حکومەتی تورکیا و رۆڵ و هەژمونی ئەنکەرەیە. بۆیە ئاساییە کە لە جەمسەرگیری ئێران، شیعەدایە و سەرچاوەکان باس لە پشتگیری ئێران دەکات بۆ (پەکەکە) لە خۆرئاوا، هەروەها فاکتەرێکە بۆ مانەوەی ئەسەدی دۆستی ئێران، چونە ناو ئەو ململانێ ناوچەییانەی رویاندا، چەند روداوێک بوون لە چوارچێوەی (پەکەکە) سوڕانەوە، چ هەڵبژاردنەکانی (هەدەپە)، چ کانتۆنەکانی خۆرئاوا چ بەرخۆدانی کۆبانێ، چ سەرلەنوێ شەڕ و بۆردومانی تورکیا بۆسەر قەندیل. کە یەکێتی خۆی لەم هاوپەیمانێتیە دەبینێتەوە لە خەباتی باکور و خۆرئاوا.

تورکیا لە دواین هەڵوێستی خۆیدا رایگەیاند بە یەك پاکێج شەڕی تیرۆر دەکات لە نێوان (داعش و پەکەکە) و لە ناوەڕاستی ئابی 2015 دەستیکرد بە سەرلەنوێ بۆردومانکردنی قەندیل و دواتریش کارەساتی زارگەلی خوڵقاند. ئەم مەسجە تازانەی تورکیا، هەڕەشە و مەترسی گەورەیان لێ دەخوێندرێتە و رەنگە لە بابەتی سەرلەنوێ شەڕێکی خوێناوی نێوان ئەنکەرە و قەندیل، یان تێوەگلانی پارتی لە شەڕی (پەکەکە) بەهۆی کێشە و گرفتی زۆر لە نێوانیان روو بدەن. بە تایبەتی بوونی (پەکەکە) لە شەنگال و ئاڕاستەی میدیایی نێوان پارتی و (پەکەکە)، یان سەرلەنوێ هاوپەیمانێتی نوێی تورکیا لەگەڵ

بەرەی نوسرە بۆ دژایەتی خۆرئاوا وەکو ئەڵتەرناتیڤی داعش. ئێستا سەرچاوەکان باس لە ئامادەسازیی تورکیا دەکەن بۆ بەرەی نوسرە بۆ ناردنیان بۆ شەڕی خۆرئاوا. ئەوە لە کاتێکدایە لە ماوەی رابردو، هێزەکانی (پەیەدە) (3000) شەهیدیان داوە. سەرەڕای ئەوانە گلەیی ئەوە لەسەر پەکەکە هەیە، هێشتا وازی لە هەژمونگەری خۆی، بە تایبەت لە خۆرئاوای کوردستان، نەهێناوە و روداوەکانی رابردوی کێلەشین لەگەڵ حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران. یەکێك بوو لەو روداوانە.

بۆیە دەکرێت بڵێین، (پەکەکە) لەناو ئەو جەمسەرگیریەدا شوێن دەگرێت و بەشێکە لە ململانێی تورکی-ئێرانی، راستەوخۆ چۆتە بلۆکی ئەنتی سونیەوە. تورکیا باش دەزانێت (پەکەکە) لەناو جەمسەرگیری ئێرانیدایە، بەڵام لە پاڵپشتی سیاسی، ماددی، میدیایی (ی.ن.ك) نیگەرانە بۆ باکور و خۆرئاوا و (پەکەکە). هەربۆیە ئەنکەرە یەکێك لە کاربەدەستە دبلۆماسیە پلە نزمەکانی وەزارەتی دەرەوەی دەنێرێتە سلێمانی، وەکو نیگەرانی، بەڵام بە نهێنی چەندینجار داوایکردوە هێرۆ ئیبراهیم ئەحمەد سەردانی تورکیا بکات، لەگەڵ ئەردۆگان دانیشتنیان هەبێت. کەچی بە پێچەوانەوە لەگەڵ پارتی، پەیوەندییە دبلۆماسییەکانی لەسەر ئاستی باڵا، ئەحمەد داود ئۆغلۆ وەزیری دەرەوە دەنێرێتە هەولێر. بەڵام روانگە و تێڕوانینی یەکێتی، هێندەی تێڕوانینێکی نیشتمانی و نەتەوەییە هێندە ئاماژە نییە بۆ پشتیوانی حزبێك لە پارچەیەك، بەڵکو پشتیوانییە لە خەباتی باکور و خۆرئاوا، کە (پەکەکە) نوێنەرایەتی دەکات.

پێنجەم: قەیرانی شەنگال

دوای ئەوەی روداوەکانی 10ی حوزەیرانی 2014 لە شەنگال بووە بەرجەستەترین کۆمەڵکوژی خەڵکی سڤیل لەلایەن داعشەوە، لەو کاتەوە پەکەکە هێزەکانی گەیاندە شەنگال بۆ جێکردنەوەی پێی خۆی لەو ناوچەیە و پاراستنی کەمپی مەخمور، کە چەندین ساڵە ئەم کەمپە خاڵی بە یەکەوە بەستنەوەی هەرێم، تورکیا، سوریا و عێراق بووە بۆ (پەکەکە) و کرنەوەی خولی سەربازی و کەمپی راهێنان و شوێنی کۆکردنەوەی دارایی بوو بۆ قەندیل و ناردنەوەی گەریلا بووە بۆ باکور.

بەڵام لێرەوە ململانێکانی پارتی و پەکەکە دەستیپێکرد و نیگەرانی پارتی لە تەنگپێهەڵچنینی پەکەکە بە ئاشکرا دیاربوو. بە تایبەت بانگەشەی بەکانتۆنکردنی شەنگال، پارتی هێنایە سەر قەناعەتی مەترسیەکە، کە گەلەکۆمەکێیەکەی ئێران-پەکەکە-یەکێتی-گۆڕان حەتمییە.

ئێستاش شەنگال، خاڵێکی گرنگی ناو هاوکێشە سیاسیەکەیە، وەکو باسدەکرێت، مانەوەی شەنگال و موسڵ لە ژێر دەستی داعش پەیوەندی بە تێڕوانینی تورکیاوە هەیە، کە پێشیوایە بە رزگابوونی ئەو دوو ناوچەیە نفوزی ئێران و پەکەکە زۆرتر دەبێت. بە تایبەتی کە موسڵ هەمیشە پێگەیەکی گرنگی (پەکەکە) بووە، چ لە دەورانی داعش و چ پێش داگیرکردنی لەلایەن داعشەوە. بۆیە دوو سیناریۆ هەیە لەمبارەیەوە:

یەکەم: بانگەشەی دوو ئیدارەیی، کە خراپترین ئەگەر و ئەڵتەرناتیڤە و ماوەیەکە هەندێك لە هێزەکان بانگەشەی بۆ

دەکەن وەکو کارتی فشار، ئەمە ئەگەرچی کارتێکی گوشاری سیاسی نێگەتیڤە، بەڵام مانای ئەوە نییە لە ئێستادا یان لە لەگەڵ هەر قەیرانێکی داهاتودا ئەگەری دروستبوون و سەرهەڵدانی نەکرێت یان نەبێت، بە تایبەتی وڵاتانی ناوچەکە داینەمۆی سەرەکی ئەم فۆرمەن بە دابەشکردنی هەرێمی کوردستان بۆ دوو زۆنی جیاواز. وەکو چۆن هەرێمیان دابەشکردۆتە سەر دوو جەمسەرگیری سیاسی، تائیفی، بۆیە لەم بابەتەدا قسەکردن لە دروستبوونی دوو زۆنی جیاواز لە هەرێمی کوردستان. مانای پشتگیری نییە لەم فۆرمە یان هاندان نییە بۆ دروستکردنی، بەڵکو گریمانەیەکە و هەڵسەنگاندنی پشت ئەم گریمانەیە، چونکە نەك هەرێمی کوردستان نمونەی پێشینەی هەیە، بەڵکو لە فەلەستین لە نێوان فەتح و حەماس و لە لوبنان لە نێوان لایەنە ناکۆکەکان رویداوە هێندەی پەیوەندی بە مەسەلەکانی دەستورەوە هەیە، دوو هێندە پەیوەندی بەوەوە هەیە (ئێران، پەکەکە و یەکێتی) رۆڵیان نەبێت لە رزگاربوونی ئەو دوو ناوچەیە و لە حاڵەتی دوو ئیدارەیشدا یان دەبێت هێزەکانی یەکێتی و پەکەکە پاشەکشەبکەن، یان توشی شەڕێکی ناوخۆیی ببنەوە لەگەڵ پارتی.

دووەم: تورکیا هێشتا، وەکو ویلایەتێکی عوسمانی، چاوی لە موسڵە. بۆیە ئەنکەرە پێیوایە دەتوانێت بەشەڕ یان تاکتیك پاشەکشە بە داعش بکات و لەگەڵ هەندێك هێزی تر بچنە ناوی و دواتر تورکیا دەستبگرێت بەسەر موسڵدا، وەکو چۆن ساڵی 1974 ئەوکارەی لەگەڵ قوبرس کرد و داگیریکرد.

لەم حاڵەتەدا ئەنکەرە باش لە نیگەرانیەکانی ئێران تێدەگات، بەڵام رەنگە بیانوی تورکیا پاراستنی سوننەکان و ئەگەرەکانی

دابەشبوونی عێراق بێت. تورکیا ئەوەشی نەشاردۆتەوە... کە ئێران، ناڕاستەوخۆ دەستیگرتوە بەسەر بەغدا و نەجەف و کەربەلادا. بۆیە ڕەنگە داگیرکردنی موسڵ بە مافی خۆی بزانێت، ئەوکاتە سیناریۆکانی قوبرس، یان بە «بەڵکانەکردن» یان «لوبنانیزەکردنی» عێراق و هەرێمی کوردستان دەبێتە دیفاکتۆ. خاڵێکی تری گرنگ کە سەرنجی تورکیا رادەکێشێت، دوای سەرهەڵدانی داعش، ئەوەیە کە ناوچە جێناکۆکەکانی هەرێمی کوردستان زۆرینەیان کەوتونەتە دەست یەکێتی، بە تایبەتی کەرکوك، کە پارتی بەمەش نیگەرانە، ئەم خاڵە تورکیای هێناوەتە سەر قەناعەت کە کەرکوك هی کوردە و بەدەست یەکێتییەوە دەمێنێتەوە پێگە و نفوزی گەورەشی هەیە لەناو خەڵکی کەرکوکدا، دواین هەڵبژاردنیش دەریخست کە یەکێتی شەش کورسی و پارتی یەك کورسی هێناوە. بەم پێیە بێت یەکێتی دەبێتە خاوەنی زۆرترین نەوتی عێراق و هەرێمی کوردستان و دەتوانێت لەگەڵ عێراق بە ئاسانی ڕێکبکەوێت بۆ فرۆشتنی، یان لە ڕێگەی ئێرانەوە نەوتەکەی ساغبکاتەوە. واتا لە ئەگەری دوو ئیدارەیی (کە کارێکی زۆر خراپە)، ئەمجارە یەکێتی چەند هێندەی سەردەمی پێشوی دوو ئیدارەیی رۆڵی دەبێت و ئیبراهیم خەلیل ئیتر نابێتە سەرچاوەی داهاتی زل و زەبەلاح، بەڵکو پێگە نەوتیەکانی (کەرکوك، قەرەداغ، بازیان، کۆیە، تەقتەق، هەڵەبجە، شوان، سەنگاو و سلێمانی) چەند هێندەی نەوتی زۆنی زەردە.

سەرەڕای ئەوانە زۆنی سەوز پەیوەندییەکی ئاسایی و نۆرماڵی لەگەڵ عێراقدا هەیە. سەرۆك کۆمار لە بەشی یەکێتییە، عێراق وەکو دەروازەیەکی گرنگ لەپاڵ ئێراندا دەکرێت مامەڵەی لەگەڵ

بکرێت. فرۆکەخانەی سلێمانی، لە داهاتوشدا هی هەڵەبجە دەبنە ئەڵتەرناتیڤی قەیرانەکانی پێشوی خاك یان هۆکاری گواستنەوە.

لەروی سیاسیشەوە چوار هێزە سەرەکییەکەی کوردستان، بە تایبەتی یەکێتی و گۆڕان لەگەڵ کۆمەڵ و یەکگرتو دەتوانن نمونەیەکی زۆنی سەوز دروستبکەن، کە لانی کەم لە بواری ئازادی راگەیاندن و عەقیدە و ئازادی میدیا و حزبی سیاسی و هەڵبژاردنەوە جیاوازبێت لە زۆنی زەرد. ئەگەرچی دراوسێی زۆنی زەرد (تورکیا) تا دراوسێی زۆنی سەوز (ئێران) دیموکراسی زۆرتر تێدایە، کە ئەمەش وەکو خاڵێکی پۆزەتیڤ بۆ زۆنی زەرد لەگەڵ هاوپەیمانەکەی لێکدەدرێتەوە، سەرەڕای نزیکبوونی تورکیا لە ئەمریکا و خۆرئاوا و ئیسرائیل کە ئەمەش فاکتێکی گرنگە.

بەڵام لە حاڵەت و گریمانەی دوو ئیدارەییدا زۆنی سەوز تاکە نەیار یان رکابەر، کە هەیانە بە ئاشکرا پارتییە. ئەگەر نا وڵاتانی ناوچەکە، نەیاری زۆنی سەوز و زەردن، وەکو چۆن نەیاری حکومەتی هەرێمن، لە خراپترین حاڵیشدا لەسەر دژایەتی ئەزمونی هەرێم بێ کێشەن، بەڵام زۆنی زەرد سەرەڕای نەیار و رکەبەری ئاشکرا، کە یەکێتی و گۆڕانن، دوو نەیاری تری هەیە. یەکەم یەکگرتوی ئیسلامییە، کە بەردەوام پارتی بە بوونیان نیگەرانە و لە هەڵبژاردنەکاندا هێزی یەکەمی دوای پارتین و ململانێیەکی سەخت و خوێناوی لە نێوانیاندا هەیە، لەگەڵ نەیارێکی مەدەنی و بێ چەکە. کە دەکەوێتە ئەوسەری زۆنی زەرد و هاوسێی تورکیای ئیخوانی، دۆستی هەرێمی زەرد.

نەیاری بەهێزی دووەمی زۆنی زەرد (پەکەکە)یە، کە ئەگەری

شەڕێکی سەخت دەکرێت لە نێوانیاندا، ئەگەر چارەسەری کێشە و قەیرانەکانی نێوانیان نەکرێت، چونکە جگە لەوەی (پەکەکە) بۆتە دۆستی پلە یەك لە میحوەری زۆنی سەوز لە هەمانکاتدا، لەگەڵ پارتی لەسەر سێ خاڵی گرنگ ململانێیانە، کە پێناچێت بگەنە ئەنجام:

یەکەم: پاڵپشتی تورکیا لە پارتی و نزیکبوونەوەی پارتی لە ئەکەپە بەتایبەت بەرژەوەندییە ئابورییەکانیان.

دووەم: دەستتێوەردانی بەردەوامی پارتی لە کاروباری کانتۆنەکانی خۆرئاوا و پاڵپشتی لە بەرەی (ئەنەکەسە)، کە (پەکەکە) بە دوژمنی خەباتی خۆرئاوایان دەزانێت.

سێیەم: داڵدەدانی نەیارانی ناوخۆی پەکەکە لەلایەن پارتی، وەکو (بۆتان، خەلیل ئاتاج، فەرهاد، بڕیار گابار) سەرپەرشتیکردن و مەشقپێکردن و چەکدارکردنی لایەنگرانی ئەنەکەسە، تەواو پەکەکەی نیگەرانکردوە، زۆریش تورەیە لەم داڵدەدانە و بە پیلانێکی دژی شۆڕش و پەکەکەی دەزانن. تەنانەت گومانی لەوە هەیە تورکیا خەرجی ئەو مەشق و راهێنانە بکات بۆ دژایەتی پەیەدە لە خۆرئاوا. بۆیە گریمانەکانی شەڕ لە نێوان (پەکەکە) و زۆنی زەرد لەسەر ئاستی شەڕی چەکداری ئەگەرێکە، لە لایەکی ترەوە شەڕی مەدەنی و هەڵبژاردنەکانی یەکگرتو لەگەڵ زۆنی زەرددا بەردەوامە. واتا ئەو گریمانەیە زۆر بەهێزترە لە گریمانە و ئەگەری شەڕ لە نێوان زۆنی (سەوز) لەگەڵ زۆنی (زەرد).

پاشەکشەی کورد
لە نزیکبوونەوەی جەمسەرە ناوچەییەکاندا

وردە وردە داعش خەریکە لەو سنورە جوگرافییە پاشەکشەدەکات، کە پێیدەوترێت عێراق و سوریا، کۆبونەوە نهێنییەکانی ئەمریکا، حکومەتی هەرێم و بەغدا لە ناوەڕاستی ئابی 2016 لە کەرکوك بۆ ئەو مەبەستە، ئاماژەیەکی گرنگن بۆ پێداگری لەسەر کۆتایهێنان بە داعش لە موسڵ.

سەردانەکەی زەریفی و کۆبونەوە لەگەڵ هاوتا تورکییەکەی لە ئەنکەرە، سەردانی چاوش ئۆغلۆ بۆ تاران، سەردانەکەی ئەردۆگان بۆ مۆسکۆ و دیدارەکانی لەگەڵ پۆتین، پاش گرژی و ئاڵۆزیی نێوانیان بەهۆی قەیرانی سوریاوە، ئاماژەیەکی ترە بۆ شکستی سیاسەتەکانی تورکیا و چونەوە سەر ئەو تێزەی، کە دەبێت ئەنکەرە ملبدات بۆ دەستهەڵگرتن لە داعش و دەرکردنی روخانی ئەسەد لە خەیاڵی خۆی، تورکیا، پاش کودەتای وڵاتەکەی و پێشڕەوییەکانی یەپەگە و یەپەژە لە مەنبج و پەلامارەکانی پەکەکە بۆ سەر تورکیا ئەم هەنگاوانەی ناوە.

دانیشتە نهێنیەکانی تورکیا، ئێران، عێراق و سوریا، لە جەزائیر

دوبارەکردنەوەی سیناریۆکانی 1974، بەڵام ئەو لە سەردەمی (هەواری بومیدن) و 2016 لە سەردەستی (عەبدولعەزیز بوتەفلیقە)، سەبارەت بە راگرتنی پێشچوونەکانی حکومەتی فیدراڵی خۆرئاوا، پەراوێزخستنی پەکەکە، سنوردانان بۆ ئەگەری دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆ و کەیسی نەوت.

پەلامارەکانی ناوەڕاستی ئابی 2016 بۆ سەر حەسەکە لە خۆرئاوا لەلایەن سوپای سوریا، حزبوڵڵای لوبنان و بۆردومانەکانی تورکیا بۆ سەر جەرابلوس و داوای جۆ بایدن بۆ پاشەکشەی هێزەکانی سوریای دیموکرات لە مەنبج، ئاماژەیەکە بۆ دەرکەوتنی سەرەتای ئەو هەڕەشانە و جێبەجێکردنی ئەجێندای (چوار قوڵی) و پراکتیزەکردنی، کە سەرەتاکەی دژی خۆرئاوایە.

بۆردومانکردنی حەسەکە، ئاماژەیەکە بۆ ئەو مەسجەی تاران و دیمەشق دەیدەنە ئەنکەرە بەوەی لێرەوە فشارەکان بۆ سەر پەیەدە دەستپێدەکات و وردەوردە دەگاتە عەفرین، کۆبانی و جەزیرە، لەژێر ناو و سیناریۆی جیاواز جیاوازدا...! هەربۆیە لە کۆتایی ئابی 2016 موراد قەرەیەلان ئەندامی کۆنسەی سەرۆکایەتی کەجەکە لە مەراسیمی چەکدارکردنی پۆلێك گەریلا رایگەیاند: وەک پژاك و پەکەکە بڕیارمانداوە هێرشەکانمان دژی ئێران دەستپێبکەینەوە لەبەرامبەر ئەو رۆڵەی ئێران لە دژی خۆرئاوا دەیگێڕێت (مەبەستی شەڕەکانی شاری حەسەکەیە). چونکە ئەنکەرە، تاکە مەرجی ناو کۆبونەوە چوار قۆڵییەکانی دەستهەڵگرتنی دیمەشق، تاران، مۆسکۆیە لە پشتیوانی فیدراڵی خۆرئاوا و هێزەکانی پەیەدە و تەنانەت پەکەکەش.

ئەم داوایەی ئەنکەرە کارێکی قورس نییە، هەرچەندە شەرم ئامێزە، بەڵام ئەسەد پەنا بۆ هەموو کارتەکان و تەنانەت شەیتانیش دەبات

بۆ رزگاربوونی لە روخان، جا ئەگەر ئەو کارتە گرەوبێت لەسەر کورد ئاسانترینە، باس لە کۆبونەوەی نهێنی نێوان ئەسەد و ئەردۆگان دەکرێت و سەردانی موعەلیم بۆ عێراق بەشێکی تری سیناریۆکانە.

کەواتە دەردەکەوێت خاڵی نەکەوتن و هێشتنەوەی ئەسەد، لێدانە لە کورد، وەك چۆن خاڵی کۆتاییهاتنی داعش و پشتکردنە سوپای ئازادی سوریا، ئیمزاکردنی ئەردۆگانە بۆ ئەو دوو مەرجە و سەردانەکەی (هاکان فیدان)ی راوێژکاری دەزگای میت بۆ سوریا لەدوای 2011 ئاماژەیەکی تری ئەو مەسجەیە، کە تورکیا دەستی لەو فایلە بەرداوە.

بۆ ئێرانیش مانەوەی ئەسەد، کە دەکاتە بەردەوامی هێڵی بەریەککەوتن و ستراتیژی شیعە لە تاران بۆ بەغدا، لەوێوە بۆ دیمەشق تا دەگاتە بەیروت و سنورەکانی ئیسرائیل و بەستنەوەی بە سەنعا و حوسییەکان لە رێگەی دەریاوە، واتا پێکەوەبەستنی ئەو پێنج پایەختەی، کە هەمیشە ئێرانییەکان بە هەژمون و نفوزی خۆیانی دەزانن، کارتێکە دەکرێت ئێران پەیەدە و یەکێتی و پارتی و هەردوو حکومەتی خۆرئاوا و باشوری بۆ بکاتە قوربانی.

تاران و ئەنکەرە، هەرگیز ئەمەیان نەدەخواست کە رویدا. نە ئەنکەرە، نە تاران نەیاندەویست و چاوەڕوانیش نەبوون کورد لە خۆرئاوا و باکور و بگرە باشوریش هێندە پێشبکەوێت، بەڵام کاتێ رەوشەکە تێکچوو، گەمەکە لە دەست ئەنکەرە و تاران دەرچوو لە چوارچێوەیەکی ناوچەییەوە، بووە نێودەوڵەتی.

واشنتۆن و مۆسکۆ دەستوەردانیان کرد و هاوکێشەکە لە دەست ئە دوو وڵاتە ناوچەییە دەرچوو، بەشێوەیەك ململانێکان هێندە توندبوو، تاران و ئەنکەرە خۆیان بەشێکی گەورەبوون لە یارمەتی کورد (یان هێزە کوردییەکان)، یەکێکیان بۆ خستنی ئەسەد و ئەوی تریان بۆ مانەوەی.

ئاشكرایە لە ململانێكانی سوریادا، هەریەكە لە تاران، دیمەشق و بەغدا (بلۆكی ناوچەیی) كەوتنە پشتگیری لە پەكەكە و قەندیل، واتا لە پەیەدە و هێزەكانی یەپەگە، یەپەژە و هێزەكانی سوریای دیموكرات، چ لە بواری پێدانی چەك و كەلوپەلی سەربازی، چ لە بواری رێگەدان بە فرۆشتنی نەوت و یارمەتی دارایی و پزیشكی.

تەنانەت قاسم سلێمانی وتویەتی: بۆ پەیەدە، تەنها جارێك چەند كەتیبەیەكی تۆپخانەمان پێداون لەگەڵ دەیان جاری تر هاوكاری، لە بەرامبەردا جارێك تەنها داوایەكمان هەبووە لێیان، داگرتنی وێنەكانی ئۆجەلان لە بارەگاكانیان، بەڵام ئەوەشیان بە قسە نەكردوین.

سەردانی وەفدەكانی پەكەكە و پەیەدە لەو كاتانەدا بۆ بەغداش هەر لەو پەیوەندیەدابوو. هەر ئەو وڵاتانە بەتایبەتی تاران و بەغدا، لە باشوریش پشتیوانی سەرەكی یەكێتی بوون و بەتایبەتی لە شەڕەكانی داعش.

لەلایەكی ترەوە ئەنكەرەو هاوپەیمانەكانی كەوتنە هاوكاری پارتی وەكو هاوپەیمانی خۆیان، بەتایبەتی لە بواری سەربازی، نەوت و دژایەتیكردنی پارتی بۆ خۆرئاوا و فیدراڵی خۆرئاوا لە داخستنی سنورەكان و پشتیوانی ئەنەكەسە و سوپای ئازادی سوریا و هەڵكشانی كێرڤی كێشەكانی نێوانیان لەگەڵ پەكەكە. بەتایبەتی لە شەنگال و قەندیل، بەشێكبوو لەو ململانێیەی كە كورد (هێزە كوردییەكان) بەشێكبوون، بەڵام ئەنكەرە و تاران ئیدارەیان دەدا و سودیان لە كارتی ئەو هێزە كوردییانە وەرگرت لە خۆرئاوا و باكور و باشور.

سەردانەكەی بارزانی بۆ توركیا، بۆ ئەو مەبەستەیە بارزانی، یان حكومەتی هەرێم ببنە بەشێك لە سیناریۆكانی توركیا، كە بێگومان هەموو ئەجێنداكانی توركیا لە ئەلفەوە بۆ یێ دژی كورد و بەتایبەتی پەكەكە و

خۆرئاوایە، واتا هەموو دۆسیەیەك كە توركیا دەستی بۆ دەبات دەچێتەوە سەر تیرۆر، كە خۆی لە پەكەكەدا كورتدەكاتەوە.

گەر دیقەت بدەین، ساتی بانگهێشتی بارزانی هاوكاتە لەگەڵ هێرشی سوریا بۆ سەر حەسەكە و جەرابلوس، گوشاری ئەمریكا و جۆ بایدن بۆ كشانەوە لە مەنبج.

بۆیە توركیا بانگهێشتەكەی بارزانی پێشخست، تا پێش ئێران مەسجی خۆی بگەیەنێت و بڵێ «سەردانەكە هاوكاتی باشبوونی پەیوەندییەكانی توركیا، ئێران، عێراق و سوریایە»، ئەنكەرە لەسەردانەكەدا جگەلەوەی داوای داخستنی خوێندنگا و زانكۆكانی سەر بە گوللەن دەكات لە هەرێمی كوردستان و نیگەرانە لە هاتوچۆی سەركردەكانی پەكەكە لە فرۆكەخانەكانی كوردستانەوە، داواشی لە بارزانی كردوە، كە پەكەكە بەشداری شەڕی موسڵ نەكات.

بۆیە توركیا بەمەبەست ئەم سەردانەی بۆ بارزانی رێكخستوە، بەڵام لە كورتترین خاڵدا، ئەنكەرە دەیەوێت دژی پەكەكە و خۆرئاوا حكومەتی هەرێم، یان بارزانی بەشداربێت، كە جارێ دیارنییە ئەو خواستانەی ئەنكەرە لەلایەن بارزانییەوە رەتدەكرێتەوە، یان بەشداردەبێت، بەڵام سادە و ساكارە لەوە تێبگەین، كە توركیا رێگانادات بارزانی و كوردیش، لەم چوار پارچەیە هیچ بێت و هیچ دەستكەوت و سەركەوتنێك بەدەستبێنێت، هەرچی بۆیبكرێت دەیكات گەر دژی بارزانیش بێت، هاندە فورات رۆژنامەنوسی تورك دەڵێ «بارزانی و یەلدرم باسی تیرۆریان كردوە و راوێژیانكردوە، كە دیارە تیرۆر مەبەست پەكەكەیە؟».

بەم دواییانەش ئەنكەرە و سعودیە لە دژی تاران پەنایان بردە بەر كورد (هێزە كوردییەكان لە خۆرهەڵات)، بۆ پشتیوانی لە پێشمەرگەكانی «حزبی دیموكراتی كوردستانی ئێران» لە ناوچەكانی كوردستان،

«بزوتنەوەی عەدل» لە بلوجستان و تەنانەت «سازمانی موجاهیدنی خەلقی ئێران»، تارادەیەکیش کاریگەری لەسەر تاران دانابوو.

تەنانەت باس لەوەش دەکرێت، هەموو سیناریۆکانی ئەنکەرە و ریاز دژی تاران لەگەڵ حزبی دیموکرات، بزوتنەوەی عەدل و موجاهیدنی خەلق لە رێگای پارتی دیموکراتی کوردستانەوە جێبەجێکراوە.

هەرچەند مستەفا هیجری سکرتێری حزبی دیموکرات، ئەو سیناریۆیانە رەتدەکاتەوە، بەڵام نایشارێتەوە کاریگەری زۆری هەبووە و ئەمریکیەکان زووزوو دەچنە کۆیە، هیجری دەڵێ «خۆ گەر یارمەتیمان بدەن کارێکی باشە، تەنانەت گەر ئیسرائیل هاوکاریمان بکات وەریدەگرین»، هیجری ئەوەشی وتوە: «لە داهاتودا ئاڵوگۆڕی گەورە رودەدات».

بەڵام هەرچۆنێك بێت، ئەم سیناریۆیانە تارانیان ترساند و شڵەژاوی زۆریشی پێوە دیاربوو، چونکە قسەکانی تورکی فەیسەڵ سەرۆکی دەزگای هەواڵگری پێشوی عەرەبستان لە کۆنگرەی ئازادی ئێرانی، رێکخراوی موجاهیدینی خەلقی ئێران لە حوزەیرانی 2016 لە پاریس، ئاماژەیەکی جدی بوون بۆ پشتیوانی لە موجاهیدین و هێزەکانی تر و هەڕەشەکانی سوپای پاسداران و ئیتلاعات، ئاماژەبوون بۆ شڵەژانی تاران.

تەنانەت باس لەوەش دەکرێت لە سەردانەکانی ئەم دواییەی دکتۆر بەرهەم ساڵح و وەفدەکەی و سەردانی وەفدی دەزگا ئەمنییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ تاران، هێرشەکانی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانی بە جدی وەرگرتوە و بەدەستی دەرەکی زانیوە و لەوەش نیگەران بووە، کە گوایە پارتی لەسەر داوای سعودیە رازیبووە بارەگاکانی سازمانی موجاهیدینی خەلق بگوازێتەوە بۆ هەولێر. تاران ئەمەی بە هێڵی سور و قابیلی قبوڵنەکردن ناوبردوە.

بەڵام ئێستا ئەوەی گرنگە ئەوەیە، ئایا پارتی دەبێت لە چوارچێوەی سیناریۆکانی تورکیا بجوڵێتەوە نەك سعودیە؟ بەم شێوەیە ئەنکەرە بڕیاریداوە دەست لە پشتیوانی داعش و سوپای سوریای ئازاد هەڵگرێت دژی سوریا و ئێران و عێراق، کەواتە دەبێت پارتیش دەست لەو سیناریۆیانە هەڵبگرێت و ئیتر یەکێتی نابێتە هێڵی تەماسی ئێران-پەیەدە-پەکەکە.

ئیتر پەکەکە و پەیەدە ئەو کارتە گرنگە نابن بە دەست ئێران و سوریا و عێراقەوە، بەڵکو وردەوردە دەکەونە بەردەم هەڕەشە و مەترسییەوە.

بە واتایەکی تر وەکو باسمکرد، ئەنکەرە لە بەرامبەر چی دەست لە پشتگیری داعش، روخانی ئەسەد و سوپای ئازاد هەڵدەگرێت؟ لەبەرامبەر دەستهەڵگرتنی ئێران لە پشتیوانی پەکەکە و پەیەدە و فیدراڵی خۆرئاوا و لەبەرامبەر دەستهەڵگرتنی تاران لە پشتیوانی یەکێتی.

واتا بەشار ئەسەد دەمێنێتەوە، فیدراڵی خۆرئاوا گەمارۆ دەدرێت و دەخرێتەوە چوارچێوەی سوریا، رۆڵی پەکەکە دەستکورتتر دەکرێتەوە لە شەنگال، سنورەکانی هەر چوار دەوڵەت سەختر دەکرێت، حکومەتی هەرێمی کوردستان بە یەکێتی و پارتی دەخرێنەوە چوارچێوەی عێراق و ئیمتیاز و لامەرکەزیەکەتەی بچوکتردەکرێتەوە، حزبی دیموکرات و موجاهیدنی خەلق و بزوتنەوەی عەدل دەبێت بگەڕێنەوە شوێنەکانی خۆیان، واتا (هەموو کارتە بەکارهێنراوەکانی کورد لەلایەن ئەو وڵاتانەوە بۆ ماوەیەك بە عەلاگەی چاوەڕوانی بەرژەوەندییەکانەوە هەڵدەواسرێت، خۆ ئەگەر هەموو لایەك رێککەوتنەکانیان قبوڵکرد و بەرژەوەندییەکانی یەکتریان پاراست، وردە وردە کورد (هێزە کوردییەکان) پەراوێزتر دەخرێن، تاڕادەی مەترسی جدی کە یەکەمجار لە ناوبردنی کانتۆنەکانی خۆرئاوایە.

لەم نێوەدا بۆ ئەم کارە (لەناوبردنی فیدراڵی خۆرئاوا) سیناریۆکانی دەبێ ئاوا بن، سوریا بەهێزدەکرێتەوە و هەوڵدەدات خۆرئاوا بخاتە ژێر

کۆنترۆڵی خۆی، کە بێگومان بەهێزی سەربازی و دەستتێوەردانی تورکیا و فشاری روسیا و ئەمریکاش، ئەوکاتە ئێران نەك پشتیوانی لە پەیەدە ناکات، بەڵکو پاڵپشتی ئەسەد دەکات. ئەنکەرە سنورەکانی دادەخات و سوپای سوریای ئازاد و هێزەکانی تر ئاڕاستەی شەڕیان دەگۆڕێت بە دژی پەیەدە، عێراقیش وردەوردە سنورەکانی دادەخات بەروی خۆرئاوادا، دواتر داوای دەرچوونی هێزی پێشمەرگە دەکەن، لە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان و رادەستکردنی نەوت و ئەگەری گێمێکی تری شەڕی نێوان کورد و عێراق و گەڕانەوە بۆ خاڵی سفر، دوریش نییە نزیکبوونەوەی تورکیا و ئێران، نزیکبوونەوەی شیعە و سوننەشی لێبکەوێتەوە، ئەوەی جێگەی مەترسییە، ئەوەیە کە ئەو کارە بێ پارتی دیموکراتی کوردستان ناکرێت بەهۆی سنورەکانی خۆرئاواوە، بۆیە رەنگە پارتی بە پشتگیری لە ئەنەکەسە، ببێتە بەشێك لەو بلۆکبەندییە بە دژی خۆرئاوا، تەنانەت شەڕی پەیەدەش بکات، یان لانیکەم رەنگە ئەنەکەسە کارتێکی بەهێزی هەڵگیرساندنی شەڕی ناوخۆ بێت، کە ئەنەکەسە رۆڵی کۆنترا گەریلا بگێڕێت بە پشتیوانی لایەنەکان، چونکە سەرەڕای بێهێزبوونی کارتەکانی کورد، بەڵام تورکیا هێشتا پێویستی بە چەند لایەنێکی کوردی هەیە، بەتایبەت لە مەسەلەی نەوت، تا کاتێکی نادیار، یان لانیکەم لەبەرئەوەی پارتی بەئاسایی دژی پەیەدە و حوکمی تاك لایەنەی پەیەدەیە و ناکۆکی قوڵیشیان لەگەڵ پەکەکە و یەبەسە هەیە.

هەرچەندە خاڵی ناکۆکی تورکیا–ئێران بریتییە لە (پارتی)، وەك چۆن خاڵی ناکۆکی ئێران-تورکیا (یەکێتی)یە، بەڵام خاڵی ناکۆکی ئێران–تورکیا بەگشتی (یەکێتی، پەکەکە، پەیەدە)یە.

ئەو بازنەیە کە ناوی یەکێتی هێزە کوردییەکانە، یان نزیکی هێزە نیشتمانییەکانە، چونکە ئەو جەمسەرەی کە پێکدێت لە یەکێتی، پەکەکە، پەیەدە، هەدەپە، گۆڕان، حزبی دیموکراتی کوردستان و کۆمەڵەکان، جەمسەرێکی تـەواو نیشتمانی و کوردستانییە، تێڕوانینی زۆرتر

لەگەڵ کاری هاوبەش و پشتیوانی هێزەکانە، کە پارتی لە دەرەوە ئەم جەمسەربەندییەیە، بۆیە لە خۆرئاوا هەست بە مەترسی جدی دەکرێت، لە بەشداری پارتی لەو سیناریۆیانە.

بەهۆی هەستکردن بە مەترسی و هەڕەشەی وڵاتانی ناوچەیی و سیناریۆی مەترسیدار، ئەم جەمسەرە ئێستا خەریکی بەرنامەرێژییە بۆ دروستکردنی (ئەنجومەنێکی سەربازی کوردستانی) لەنێوان هەموو هێزە کوردستانییەکانی هەر چوار پارچەی کوردستان، وەستا رەسوڵ یەکێك لە فەرماندە سەربازییەکانی یەکێتی، کە دوو ساڵە سەرپەرشتی میحوەرێکی شەڕی داعش دەکات، نایشارێتەوە کە کار بۆ دروستکردنی ئەو ئەنجومەنە سەربازییە دەکەن.

بۆ عێراقیش پێموایە پارتی لە پێش یەکێتی، ئامادەیە بچێتەوە ناو چوارچێوەی عێراق، ئیتر سەردەمی بانگەشەی سیاسی و سەربەخۆیی کوردستانیش تەواو دەبێت.

بەمشێوەیە وەکو چۆن لەگەڵ کێشە و گرفت و ململانێکانی وڵاتانی ناوچەکە و هەلومەرجیی بابەتی کورد و پارچەکانی کوردستان گەشەیانکرد و دەستکەوتی باشیان بەدەستهێنا، بەتایبەت لە خۆرئاوا و باشور، پێچەوانەکەشی راستە، کە نزیکبوونەوەی وڵاتانی ناوچەکە و جەمسەرە ناوچەییەکان (تورکیا – ئێران) مەترسی لەسەر کورد و دەستکەوتەکانی زۆرتـر دەبێت، کە وردەوردە خەریکە سەرەتاکانی دەردەکەوێت، بەپێی بەدەستهێنانی بەرژەوندییەکانیان و چونە پێشی ئەجێنداکانیان، نزیکبوونەوەی زۆرتر لە یەکتر و هەوڵدان بۆ دورکەوتنەوەی زۆرتر لە کورد دەخەنە ئەجێندای خۆیانەوە، ئەوەش دیفاکتۆیە تورکیا و ئێران، کە لەیەك نزیکببنەوە، گرنگترین خاڵی جێ باسی هەردوولا کوردەکانن، کە دیارە ئێستا رەوشەکە وایلێهاتوە و کارتی کورد زۆرتر بەدەست ئێرانەوەیە لە خۆرئاوا و باکور و نیوەی باشوریش، کە هەمووشی لە دژی تورکیا بەکارهێناوە.

بۆیە ئاساییە کە دەبینین تورکیا سازشی زۆرتر و نەرمی زۆرتری نواندوە و رەنگە باجی زۆریشی بۆ دابێت، کە هێشتا دیار نییە ئیمتیازی چی تری داوە بە سوریا، ئێران، عێراق کە لە داهاتودا دەردەکەون و ئامادەبێت باجی تریش بدات، بۆ نمونە دەستهەڵگرتنی تورکیا لە ململانێی لەگەڵ ئێران لە وڵاتانی کافکاس یان کشانەوەی لە سوپای ئیسلامی یەکگرتو، یان زیندوکردنەوەی رێککەوتنی ئەمنی (ئەدەنە) لەگەڵ سوریا.

بۆیە ئاساییە کە دەبینرێت تورکیا لەم باردۆخ و رەوشە تازە زۆرتر دەبێت باجبدات و کارتەکانی کەمبکاتەوە و ئێرانیش زۆرتر سودمەند و براوە دەبێت.

رزگارکردنی موسڵ، ئاماژەیەکە بۆ دارشتنی نەخشەیەکی نوێ لە ناوچەکە، کە داعش دەبێتە قوربانی هەڵسانەوەی ئەنکەرە و کۆنترۆڵکردنی سەر لەنوێ ناوچەکە لەلایەن سوپای عێراقەوە، کە پارتی و تورکیا دەیانەویست نیوەی موسڵ کۆنترۆڵبکەن، بەپێی چەند سەرچاوەیەکی زانیاری گوایە واشنتۆن لە شەوی کودەتاکەی تورکیا سێ مەرجی خۆی بەسەر تورکیادا سەپاندوە:

یەکەم: کشانەوەی هەموو سوپاکەی لە عێراق و کوردستان.

دووەم: رێزگرتن لە مافی مرۆڤ و دیموکراسی لە ناوخۆی تورکیادا.

سێیەم: دەستهەڵگرتن لە پشتیوانی داعش و وازهێنان لە فشار خستنە سەر کانتۆنەکانی خۆرئاوا.

بەمشێوەیە، کە من بروام بە خاڵی سێیەم نییە، گەر باسیشکرابێت، بەڵام بەم پێیە، دیسان ئێران براوەی یەکەمە، دیارە واشنتۆن بەم کارەی مەبەستییەتی حەشدی شەعبی دوربخاتەوە و رێگری لە شەری شیعی و سوننی بگرێت و لە هەمانکاتدا بەڵێنی ئەوەشی بە ئەنکەرە دابێت، کە رێگا نادات پەکەکە و یەبەسە بەشداری گرتنی موسڵ بن، وەکو چۆن

ترسی هەیە لەوەش، کە تورکیا سنوری سوریا ببەزێنێت بۆ شەڕی دژی پەیەدە لە خۆرئاوا.

بەمشێوەیە، رونە زلهێزەکانی وەك ئەمریکا و روسیاش مامەڵە لەگەڵ بەرژەوەندییە بێ مۆراڵەکانی خۆیان دەکەن، کە خۆی لە جوگرافیای ئەو چوار دەوڵەتە دەبینێتەوە، نەك کورد یان باشور و خۆرئاوا، گەر ئەوەش لەبەرچاو بگرین، کە هێندە دۆخەکە لەبارە بۆ ئەو وڵاتە و پەیوەندی هێزە کوردییەکان هێندە دژوار و ناکۆك و دابەشبووە، رێك لە دەیەی نەوەدەکان و سەردەمی شەڕی ناوخۆ دەچێت.

بۆیە دورنییە، وەڵامی واشنتۆن لە پشتکردنی لە کورد و پاشەکشەی دەستکەوتەکانی ئەو قسەیەی هیلاری کلنتۆن بێت، کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بوو لەبەرامبەر روداوەکانی وڵاتانی عەرەبی، کە لێیان پرسی بۆچی پشتتان کردە دۆستەکانتان (کە مەبەستی میسر، لیبیا، تونس...) بوو؟ هیلاری وتی: زۆرمان ئامۆژگاریکردن بەقسەی ئێمەیان نەکرد. ئەمەش چەند وەڵامێکی نامۆڕاڵی پڕ بەرژەوەندییە، هێندەش پڕە لە حەقیقەتی دۆگما و واقعیەتی سیاسەتی ئەمریکا.

کاتێك هێزێك ئامادەبێت پەرلەمان پەکبخات و گوێ لە چوار هێزی تر نەگرێت، کاتێك هێزێك سنورەکانی بەڕوی برا کوردەکانی لە پارچەیەکی تر دابخات و هەڕەشەی شەڕ بکات.

کاتێك هێزێك بیەوێت بە تەنها حوکمی پارچەیەك بکات، کاتێك هێزێك بێگوێدانە خەبات و تێکۆشانی هێزە رەسەنەکانی ئەو پارچەیە، حزبی دەستکردی خۆی بکاتە خاوەنی ئەو پارچەیە.

کاتێك لە پارچەیەك دوو هێزی دەیەی هەشتاکان بوونە شەش پارچە بە هۆی ئینشیقاق و ئینشیعابەوە و ئامادەنەبن لە بەرامبەر

سیستمێکی سیاسی مەترسیدار پێکەوە بەیاننامەیەك دەربکەن و ئیئتلافێك دروستبکەن.

کاتێك هێزەکانی ئەم چوار پارچەیە بەهۆی هەژمونی دوو حزب، کە کامیان سەرۆك بێت، نەتوانن کۆنگرەی نەتەوەیی ببەستن و کارەکانی پەکبخەن.

کاتێك پاش بیستوپێنج ساڵ حوکمڕانی کورد لە پارچەیەك، لە داهاتی فرۆشی رۆژانەی پێنج سەد هەزار بەرمیل نەوت، فەرمانبەر سێ مانگ جارێك موچەی پێبدرێت و چینی ناوەند بفەوتێت و دەوڵەمەندەکان دەوڵەمەندتر و هەژارەکان هەژارتر بن و گەندەڵی هەموو دامودەزگاکانی حوکمەتی گرتبێتەوە.

چەندین رۆژنامەنوس لەسەر ئـازادی بیروڕا تیرۆربکرێن و پرەنسیپەکانی دیموکراسی لەبەر خاتری کەسێك پێشێلبکرێن و ناعەدالەتی گەیشتبێتە ئاسمان.

ئیتر بۆچی لە سبەینێ پاشەکشە و شکستی ئەزمونی باشور و خۆرئاوا گلەیی لە نزیکبوونەوەی جەمسەرە ناوچەییەکان (ئەنکەرە، تاران، بەغدا و دیمەشق) بکەین، کە هەر چواریان کوردیان بەسەردا دابەشکراوە و دوژمنی واقیعی کوردن و گلەیی لە دورکەوتنەوەی هێز و حزبە کوردییەکان نەکەین، کە بە حساب زۆرینەیان هێزی کوردستانی و نیشتمانی و نەتەوەیین.

مەترسییەکانی بەردەم کورد گەورەن، بەتایبەتی بەرامبەر خۆرئاوا، بۆیە پێویستی بە تاکتیکی سیاسی و ستراتیژی گرنگ هەیە، لانیکەم بۆ تێپەڕاندنی ئەو گەلەکۆمەکێ ناوچەییەی ئامادەسازیی بۆ کراوە و وردە وردە پیلانەکان دەبەنە پێش، بەڵام گرنگە هیچ لایەنێکی کورد لەم پیلانە بەشدار نەبێت، چونکە پیلانێکی مەترسیدار لە ئارادایە.

عێراق و کوردستان دوای داعش

*له (13) ساڵی رابردودا لەعێراق، بایی (850) ملیار دۆلار نەوت فرۆشراوە، بەڵام (350) ملیار دۆلاری لەلایەن بەرپرسانی حکومەتی عێراقەوە دزراوە و براوەتە دەرەوەی وڵات، لەو داهاتە نزیکەی (200) ملیار دۆلار پشکی هەرێمی کوردستان بووە.

*ئێستا حکومەتی هەرێمی کوردستان (6,5 - 7) ملیار دۆلار قەرزداری کۆمپانیا بیانی و ناوخۆییەکانە، گەر نرخی نەوت لەمە زیاتر روو لە دابەزین بکات، حکومەتی هەرێم دەبێت تا چەند ساڵی تر قەرز بداتەوە؟

* لەشەڕی داعشدا (70000) شیعە، شەهید بوون.

*عەبادی (123) بەرپرسی پلە باڵا، وەزیر، بریکار، بەڕێوەبەر و راوێژکاری لابردوە، کە خەرجی و موچەیان دەیان ملیار دینار بووە، بە تەنها جێگری سەرۆك وەزیران (750) پاسەوانی هەبوە، هەرکام لە بەڕێوەبەر تا وەزیرەکان (430-) ئۆتۆمبێلی لەگەڵدا بووە و بەپێی چەند ئامارێك رێژەی هەژاری گەیشتۆتە (40%).

*پەرلەمانتارانی عێراق، مانگانە (50) ملیۆن دینار موچە و

خەرجیان بووە، کە زۆرترین رێژەی گەندەڵی هەبوە، وەزیر هەبووە بۆ یەك سەفەر (260000) هەزار دۆلاری بە ناشەرعی خەرجکردوە.

بارودۆخی ناوچەکە، عێراق-هەرێمی کوردستان بە نائارامیەکی چاوەڕواننەکراودا تێپەڕدەبێت، کە لەچەند ساڵی رابردودا، وێنەی نەبووە. هەندێك پێیانوایە ئەم روداوانــە دوو رەهەندی هەیە، رەهەندێکیان پۆزەتیڤە کە خۆی لەروخانی رژێمە تۆتالیتارەکان و سیستمە دیکتاتۆرەکان دەبینێتەوە، دیوە نێگەتیڤەکەشی شەڕ، قەیران، ئاوارەبوون و کوژرانی دەیان هەزار کەسە، عێراق، بەشێکە لەدڵی قەیرانەکانی خۆرهەڵاتی ناوەراست. کورد لەناوچەکەدا لەم روداوانــەدا، رەهەندە سیاسیەکەی بە باشی بۆ هاتۆتەپێش، بەڵام خوێندنەوە و مامەڵەکردنی وەك پێویست نەبوە، سەرەڕای پیلانگێڕییەکانی وڵاتانی ناوچەکە. بەڵام بەراورد بە سەد ساڵی رابردو، کورد لە هیچ کام لە پارچەکانیدا (جگە لەخۆرهەڵات) هەل، دەرفەت و بارودۆخی وەها گونجاو و تەندروستی بۆ نەهاتۆتە پێش. باشور؛ ئەزمونی هەرێمی کوردستان، خۆرئاوا؛ سەرهەڵدانی کانتۆنەکان، باکور؛ بەدەستهێنانی (80) کورسی پەرلەمان، خۆرهەڵات؛ ئایندەیەکی باش چاوەڕێیەتی. بەڵام ئەم دەستکەوتانە، بێ ئاریشە نین و پێناچێت، بێ رابەرایەتییەکی باش و مێنتاڵیتەیەکی تەندروست سەرکەوتوبن و نەکەونە بەردەم مەترسی و هەڕەشەی مەترسیدارەوە.

کێشەکانی عێراق ستراکچەریی و بونیادیین، پێکهاتە مۆزایك و ناهۆمۆجینەکەی، فاکتەری سەرەکی و داینەمۆی بەرهەمهێنانی ئەم قەیران و شەڕ و ناکۆکییەیە. ئەوەش دیفاکتۆیە، کە شیعە، سوننە و کورد هەرگیز ناتوانن بەیەکەوە بژین، نزیکی شیعە و سوننەش هەرگیز ناتوانێت عێراقێکی ئارام بونیادبنێت.

لەدوای روخانی بەعسەوە، لەماوەی سیانزەساڵی رابردودا، هیچ کابینەیەک لە کابینەکانی حکومەتەکانی عێراق نەیانتوانی ئەو مەیل و بۆچوونە کاڵبکەنەوە، کە ئەم پێکهاتانە دوژمنی یەك نین، بەڵکو ئەوەی لەو سیانزە ساڵەدا رویدا، جگە لە مۆرفینێکی کاتی هیچی تر نەبووە، بۆیە گەر دیقەت بدەین بارودۆخی عێراق کابینە دوای کابینە خراپتر بوو، چونکە بنەماکانی دروستبونی عێراق هەڵەبوو، بۆیە ئێستاش خەریکە دەروخێت. هەربۆیە هەر هەنگاوێکیش بۆ چاکسازی لەم سیانزە ساڵەی رابــردودا، بەم ریفۆرمە تازانەی عەبادیشەوە، کە هەندێك ناویانناوە سکهەڵگوشین نەك ریفۆرم، جگە لە سیناریۆ و شانۆگەری ئامانجێکی کۆنکرێتی لەپشتەوە نەبووە. تەنانەت ململانێکان هێندە سەخت و دژوار بوون، گەیشتە ترۆپکی مەسەلە تائیفیەکان. لەناو شیعە (ململانێی مالیکی و جەعفەری، مالیکی و عەبادی، مالیکی و سەدر...هتد)، کە فاکتەری سەرەکی ئەوەیە، سەنتراڵەکەی لە تارانە و بەپێی خواست و بەرژەوەندیەکانی خۆی یاری بەکارتەکان کردوەو براوەش بووە.

ئێران و تورکیا بە دوو شوناسی جیاوە، خاوەنی کـارت و کاریگەری زۆر و زەوەندن لە عێراق، بە هەرێمی کوردستانیشەوە، بەڵام توشی دەیان کێشە و ململانێ بونەتەوە لە سوریاوە تا دەگاتە داعش، کوردستان و عێراق، ئەگەرچی بە رواڵەت پەیوەندی ئابوری و دبلۆماسییان هەیە، بەڵام دەیان کێشەی مێژویی دژواریشیان هەیە، کە ئێستا لە هەرکات زیاترە و لە ناوچەکەدا سەرکردایەتی دوو بلۆکی گەورەی ناوچەکە دەکەن. سەرەڕای ئەوەی ئێران لە سوریا و عێراق لە شەڕی داعش و ململانێکانی هەرێمی کوردستان تادەگاتە

یەمەن و لوبنان کاریگەریی هەیە و لە دانوستانی گروپی 5+1 ئێران براوەی یەکەمە، بەڵام رۆڵ و دەخالەتی تورکیاش بێ کاریگەر نییە، بەڵام مەترسی سەرەکی لەم ململانێیەدا ئەوەیە، کە رەنگە سەرەڕای ناکۆکی نێوانیان لەداهاتودا، یەك ئاڕاستە بن دژی کورد.

بۆیە رەنگە سەردەمی دوای داعش مەترسی گەورە روبدات، لەوانە سوڕانی عێراق بەرەو دیکتاتۆریەتێکی ملهوڕ، کە رەنگە رەمز و رەنگی شیعەی عەیارە بیستوچوار بەخۆیەوە بگرێت، یان پەرەسەندنی شەڕی شیعە و سوننە، هاوشێوەی شەڕەکانی ئۆگەندا یان سربیا و کۆسۆڤۆ، کە سەدان هەزار کەس ببنە قوربانی، جیا لەوەی دوای داعش، شەڕێکی کپکراو ئێخەی هەرێم دەگرێت، سەبارەت بە کەرکوك و ناوچە جێناکۆکەکان، ئا لێرەوەیە کە سیناریۆکانی تورکیا و ئێران دەستپێدەکات، کە ئێستا کار بۆ ئەو سیناریۆیانە دەکەن.

هەرێمی کوردستان گیرۆدەی کێشەی زۆر و زەوەندە چ لەسەر ئاستی عێراق، چ لەگەڵ تورکیا، چ لەگەڵ وڵاتانی ئیقلیمی، فایلی کەرکوك، تێڕوانین سەبارەت بە داعش، ناهاوسەنگی پشکی کورد لە بەغداد. بۆیە پێدەچێت بەغدا وردەوردە فشارەکانی لەسەر هەولێر زیاتر بکات و هەموو لینکەکانی پەیوەندی لەگەڵ هەرێم لە بابەتی بەشەخۆراك، دەرمان ...هتد بە یەکجاری ببڕێت، بەڵام بڕینی هەموو لینکەکان مانای ئەوە نییە بەغدا دەست لە هەرێم هەڵبگرێت، نەخێر، بەڵکو فشارە بۆ تەسلیمبوون نەك سەربەخۆیی، فشارە بۆ کۆنترۆڵکردنەوەی کەرکوك و ناوچەکانی تر، نەك گەڕانەوەیان بۆ سەر هەرێم، واتا بڕینی هەموو لینکەکانی بەغدا لەگەڵ هەرێم سەرەتای قۆناغێکی دژوار و مەترسیداری نێوان بەغدا و هەولێر دەبێت. بۆیە بێ دۆزینەوەی ئەڵتەرناتیڤ بۆ ئەو ئاریشانە نەدەبوو هەرێم، قەیرانەکانی لەگەڵ بەغدا بگەیاندایە بەم دۆخە و بڕینی هەموو لینکەکان. بەبێ

ئەوەی ئەڵتەرناتیڤی هەبێت و ناردنە دەرەوەی نەوت بەبێ ئاگاداری بەغدا سەرەتای یەکەم هەڵەی ئەم ئاریشەیە بوو.

بەم دواییانە عەبادی دەستیکرد بە چەند هەنگاوێك لە بابەتی لادانی (123) بەرپرس، وەزیر، بریکار و بەڕێوەبەری گشتی، کە هەرکامیان موچەی (3 - 100) ملیۆن دیناریان هەبوو، (4 - 30) ئوتومبێل پێدرابوو، بە هەزاران پاسەوانیان هەبوو، بەتەنها جێگری سەرۆك وەزیران (750) پاسەوانی هەبووە. هەر ئەم هۆکارانەش بوو وایکرد وڵاتانی کۆمەکبەخش پەشیمانبوونەوە لەو (136) ملیار دۆلارەی کە بڕیاربوو بیدەن بە عێراق بۆ دروستکردنی (فرۆکەخانە، نەخۆشخانە، خوێندنگە و بەنداو)، کە زیاتر لە (20) ملیار دۆلاری بەر هەرێمی کوردستان کەوتبوو، بۆیە رەنگە پەرلەمانی عێراق بە یەکجاری هەڵوەشێندرێتەوە و عێراق روبەڕوی کێشە و قەیرانی زۆرتر ببێتەوە.

سەبارەت بە چارەنوسی پەیوەندی نێوان بەغداد-هەولێر، عادل عەبدولمهدی وتویەتی «چاوەڕێی هەرێمین بڕیاری خۆی بدات، ئایا هەرێم فیدڕاڵە، نەوتەکەی رادەستی بەغدا دەکات؟ بودجەی بۆ بنێردرێت یان کۆتایی بە هەموو لینکەکان دێت و قەیرانە تازەکان دەستپێدەکات؟».

عادل عەبدولمهدی ئەوەشی وتوە (عەبدوڵلا عەبدوڵلا) واتا ئاشتی هەورامی وەزیری نەوت، هێشتا هیچ وەڵامێکی دروستی نەداوەتەوە سەبارەت بە رێژەی نەوتی فرۆشراو و رادەستکردنی بە عێراق.

بەمشێوەیە هەیمەنەی شیعە، پەراوێزخستنی سوننە، ململانێی لەگەڵ کورد لە قۆناغێکی نوێ بە فۆرمێکی نوێ کە رەنگە توندوتیژی بەخۆیەوە بگرێت، دەستپێدەکات.

ئێران (قوم) – سعودیە (مەککە)
ململانێی شیعیزم و سوننیزم

پاش 37 ساڵ لە تەنگەژە و قەیرانی سەختی نێوانیان لە ژانویەی 2015، بە لەسێدارەدانی نەمر باقی نەمر پیاوی یەکەمی ئاینی شیعە لە عەرەبستانی سعودیە، قەیرانە سیاسی و مەزهەبیەکانی لەگەڵ ئێران قوڵترکردەوە، تاڕادەی نیگەرانی خامنەیی، روحانی رایگەیاند «ئەو کارە نەئیسلامییە، نەئینسانییە».

سەرچاوەکان باس لەپەیوەندی ئەم دوو لایەنە بۆ ساڵی 1928 دەکەن، بەڵام بەردەوام پڕ کێشەو لەرزۆك بووەو بەتایبەتی دوای شۆڕی گەلانی ئێران و هاتنە سەرکاری کۆماری ئیسلامی ئێران لەساڵی 1979، کە ناوچەکە روداوگەلێکی سیاسی و تائیفی پڕ کێشەی بە خۆیەوە بینی، بووە سەرەتای خراپی پەیوەندییەکانی عەرەب بەگشتی و عەرەبستان بەتایبەتی لەگەڵ ئێران.

ئەوکات تـاران رایگەیاندوە «رژێمی سعودییە رویەکی تری بزوتنەوەی وەهابی» لەپاڵ ئەوەشدا تاران نیگەران بووە لەو ئامادەییە بەهێزو فراوانەی سعودیە لەبواری سەربازی و ئەمنی لە ناوچەکەدا، کە پەیوەندی بە هاوپەیمانێتی لەگەڵ ئەمریکاوە هەبوو.

ئەم دوو خاڵە، کە یەکەمیان ئاماژەیەکە بۆئەوەی عەرەبستان نوێنەرایەتی وەهابی سوننی دەکات، کە ئەمەش رێك ئەو گرفتەیە، کە چوارده سەدەیە لەنێوان هەردوو تائیفەی شیعەو سوننە هەیەو هەرکام لەئێران و سعودیە خۆیان، وەکو مەرجەعی ئەو دوو مەزهەبە دەزانن و هەرکامیان شانازی بەشوێنە پیرۆزەکانی، وەکو مەککەو مەدینە، نەجەف، کەربەلا، قوم، مەشهەد، کازمیەو سامەڕا دەزانن.

دووهەمیشیان، لەدوای هاتنە سەرکاری ئێران و خومەینی لە 1979، ئێران دەیویست نوێنەرایەتی جیهانی ئیسلامی بکات، بەڵام دواجار بەهۆی کێبڕکێی سعودیە، ئێران ناچاربوو بەتەنها ملبدات بۆ نوێنەرایەتی شیعە، بەڵام هەر ئەوکاتە تێکچونی پەیوەندییەکانی تاران و واشنتۆن بەهۆی داگیرکردنی باڵوێزخانەی ئەو وڵاتەوە، ئێران لەناوچەکەدا تەنها مایەوەو وڵاتانی کەنداو بونە هاوپەیمانی سعودیە.

بێگومان پێشتریش بەهۆی شەڕی ئۆکتۆبەری 1973 نێوان عەرەب و ئیسرائیل و بایکۆتی وڵاتانی عەرەبی بەناردنە دەرەوەی نەوت بۆ ئەمریکا و خۆرئاوا، لەبەرامبەر پشتیوانی ئیسرائیل، ئێران بڕیاریدا قەرەبووی ئەو کەم هێنانەی ناردنە دەرەوەی نەوت بۆ ئەوروپا بکاتەوە.

بەڵام وەکو محەمەد ساڵح کەواز لە کتێبی پەیوەندییەکانی سعودیە و ئێران لە ساڵانی (1979–2011) لێکۆڵینەوەیەکی مێژویی و سیاسی، ئاماژە بۆ ئەوەدەکات کێشە و ریشەکانی دەگەڕێنێتەوە بۆ دوای شۆڕشی ئیسلامی لە ساڵی 1979 و روخانی رژێمی شا، کە بەهاوپەیمانی ریاز دەناسرا، بەڵام دواتر ناکۆکییە

سیاسی و مەزهەبیەکانیان گەیشتە لوتکە، بەتایبەتی لەسەر ڕێبەرایەتی جیهانی ئیسلامی و جەنگە ناوچەییەکان، کە هەردوو لایان نوێنەرایەتیان کردوە.

جەنگی عێراق – ئێران - 1980:

پاش سەرکەوتنی شۆڕشی ئێران، بەناسنامەی شیعەبوونێکی دوانزە ئیمامی، عەرەبستان و وڵاتانی کەنداوی فارس ئەو هەستەیان لادروستبوو، کە ئێران شۆڕش و چەمکەکانی هەنارده دەکات، بەتایبەت کە کەمینەیەکی شیعە لە سعودیە، کوێت و بەحرێن هەبوو.

بۆیە لەگەڵ دەستپێکردنی جەنگی عێراق – ئێران، عەرەبستان کەوتە پشتیوانییەکی بەهێزی عێراق، لەلێدوانێکدا ئەوکاتە ئەمیر بەندەر کوڕی سوڵتان باڵوێزی پێشوی سعودیە لە واشنتۆن لەسەردەمی مەلیك فەهدی کوڕی عەبدولعەزیز رایگەیاند «یارمەتی بە پەلەی عێراقمان داوە بەبڕی (6) ملیار دۆلار و ناردنی زیاتر لە (100) تانك لەرێگەی کوێتەوە، دواتر کۆمپانیای ئارامکۆ هەڵسا بەناردنی تیمێکی پسپۆر بۆ چاککردنەوەی چاڵە نەوتەکانی عێراق، کە بەهۆی بۆردومانی ئێرانەوە زیانیان پێگەیشتوە.

تاوانبارکردنی تەقینەکانی مەککە و کەعبە- 1986

حاجیانی روو لە مەککە و کەعبە، هێڵێکی تری ململانێکانی سعودیە و ئێرانە، لەساڵی 1986 دەزگـا ئەمنییەکانی سعودیە رایانگەیاند «(111) حاجی ئێرانیان بە مادەی (C4) دەستگیرکردوە، کە ویستویانە کەعبە بتەقێننەوە و لەساڵی 1987 لەدەرئەنجامی خۆپیشاندانی حاجییە ئێرانییەکان (402) حاجی گیانیان لەدەستدا، کە (75) ئێرانی و (85) سعودی تێدابوو».

لەساڵی 1989 جارێکی تر ریاز بە تاوانی هەوڵی تەقاندنەوەی تونێلێك لە مەککە، گشت دیبلۆماتکارە ئێرانییەکانی دەرکرد، ئەم قەیرانە درێژەیکێشا، تا ساڵی 2015 روداوی گیان لەدەستدانی (700) حاجی کە (131) یان ئێرانی بوون.

قەیرانەکانی بەحرێن و سوریا 2011–2012

ئــازاری 2011 ئەوکاتەی ئێران پشتیوانی لە خۆپشاندانەکانی شیعەنیشینەکانی بەحرێن کرد، سعودیە بەو دەستێوەردانەی ئێرانی زانی و هێزی زۆری نارد، هێزی سەربازی جەزیرەی وڵاتانی ئەنجومەنی هاریکاری کەنداو خوپشاندانەکانیان کپکردەوە.

لەساڵی 2012، ململانێکانی سعودیەو ئێران لە سوریا گەیشتە ترۆپك، ئێران تاوانبارکرا بە ناردنی راوێژکاری سەربازی لەپاڵ هێزەکانی حزبوڵڵای لوبنانی و لەبەرامبەردا پشتیوانی سعودیە لە هێزەکانی سوپای ئازاد.

ئەمانە پانۆڕامای ململانێکانی نێوان تاران–ریاز بوو لە ساڵانی 1979–2016 و لەسێدارەدانی سەید نەمر باقر نەمر، پەیوەندییە سیاسی و دبلۆماسییەکانی هەردولای گەیاندە لوتکەو چاوەڕوانی قەیران و ئاریشەی زیاتری لێدەکرێت.

سەرەڕای ئەوانە لێکوڵینەوە سیاسییەکان باس لە چوار فاکتەری سەرەکی دەکەن لە ململانێکانی ئێستادا:

یەکەم: فایلی مەزهەبی و دینی.

دووەم: فایلی پەیوەست بە کێبڕکێ لەسەر سەرکردایەتی جیهانی ئیسلامی.

سێیەم: فایلی پەیوەست بە پەیوەندی لەگەڵ خۆرئاوا، بەتایبەتی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا.

چوارەم: فایلی نەوت لەناو رێکخراوی ئۆپیك.

فایلی یەکەم: فایلی مەزهەبی و دینی

ئێران وسعودیە بەتایبەتی لە ساڵی 1979 دەستیانداوەتە ململانێیەکی توند، تا هەرکامیان وەکو رابەری وڵاتانی ئیسلامی خۆیان نیشانبدەن، تا دواجار لەنێوان دوو بلۆکی مەزهەبی (شیعیزم – سوننیزم) و دوو بلۆکی سیاسی و جوگرافی (دابەشبونی وڵاتانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست) بەیەکجاری ساغبوەوە.

پاش راوەستانی شەڕی عێراق–ئێران، تاران کەوتە فراوانکردنی جیۆپۆلۆتیکی مەزهەبی خۆی و بەتایبەتی لەوڵاتانی کەنداوی فارس و بەپلەی یەکەم هەراسانکردنی سعودیە، ئامارەکان دەڵێن (70%) دانیشتوانی کەنداوی فارس شیعەن، بە پلەی یەکەم لە سنورەکانی خۆرهەڵاتی سعودیەن لەناوچە دەوڵەمەندەکانی نەوت لە (ئیحسا)، کە ژمارەیان (500) هەزار کەسن و لە بەحرێن (350) هەزارو لە ئیمارات (300) هەزارو لەعێراق (12) ملیۆن و لە ئێران (51) ملیۆن لە کوێت (1,500) ملیۆن، لەقەتەر (50) هەزارن.

چاودێران پێیانوایە، گەر پشتیوانی ئەمریکا و خۆرئاوا نەبێت لەگەڵ بوونی کەشتیگەل و بنکەی سەربازی و هەواڵگری لە کەنداوی فارسدا، ئێران شەش مانگی بەسە بۆ داگیرکردنی زۆرێك لەو وڵاتانە.

ئەمە جگە لەوەی کە (20%) دانیشتوانی قەتەر شیعەن، (30%) کوێت، (65%) بەحرێن، (16%) ئیمارات، (5%) ئەردەن، (10 – 15%) سعودیە، ئەوە جگەلەوەی رێژەکە لە پاکستان (33) ملیۆن شیعە، (11) ملیۆن شیعە لە هندستان، (6) ملیۆن لە ئازەربایجان هەیە.

ئەوەی گرنگە لەم کەیسەدا، خاڵێکی جەوهەریە، تێڕوانینی ئێران، تێڕوانینێکی دینی و مەزهەبییە، واتا ئینتمایەکی مەزهەبی – سیاسییە، بەڵام تێڕوانینی سعودیە و وڵاتە سونیەکان، تێڕوانینێکی مەزهەبی –

نیشتمانییه، یان نەتەوەییە، واتا ئینتمای دینی – نیشتمانییە.

بێگومان ئەم ململانێیە تەنها لە کەنداوی فارس نەوەستاوە، بەڵکو عێراق، ئەفغانستان، سوریا، لوبنان، یەمەن و تەنانەت تورکیاشی گرتۆتەوە.

شیعەکانی سوریا (13%)ن، لە یەمەن (5) ملیۆن، لە عێراق (60%)، لە ئازەربایجان (75%)، لە ئەفغانستان (18%)، عەلەوییە شیعەکانی تورکیاش (25%)ن.

فایلی دووەم: کێبڕکێ لەسەر سەرکردایەتی جیهانی ئیسلامی

ئامارەکان باس لەوە دەکەن، ژمارەی شیعەکانی جیهان زیاتر لە (300) ملیۆنە، لەکاتێکدا ژمارەی دانیشتوان (7,5) ملیار کەسە، (1,3) ملیار موسڵمانن، کە (1) ملیار لەوانە سوننەی (حەنەفی، شافعی، حەنبەلی، مالکی) و (300) ملیۆنیشی شیعەن لە (شیعەی دوانزە ئیمام، عەلی ئیلاهی- عەلەوییەکان، زەیدی، ئیسماعیلیەن).

بـەدوای شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی 1979، ئێران وەکو مەرجەعی شیعەکانی (قوم) و سعودیەش وەکو مەرجەعی سوننەکانی (مەککە) دەزانن.

هەرچی ئێرانە خۆی کردۆتە سەنتراڵی هەموو هێزە شیعیەکانی دنیا، هەر لەگەڵ هاتنە سەرکاری خومەینی سێ پەیامی دا (لا شرقی لا غربی، جمهوری ئیسلامی، ڕێگای رزگارکردنی قورس لەدەستی جولەکە بە نەجەف و کەربەلادا تێپەڕدەبێت، لەسێهەمین فتواشیدا کوشتنی سەلمان روشدی نوسەری هیندی خاوەنی کتێبی (ئایاتی شەیتانی))، ئەم سێ خاڵە رۆڵی خومەینی و ئێرانی زۆرترو کاریگەرتر کرد، کە نوێنەرایەتی جیهانی ئیسلامی دەکات.

بۆیە حەسەن نەسروڵڵای سەرۆکی حزبوڵڵای لوبنان دەڵێت «من

لەگەڵ خودا دا سوژدە بۆ دوو کەس دەبەم، خومەینی و خامنەیی»، لەیەمەن عەبدوملەلیك ئەلحوسی خۆی بە نوێنەری خامنەیی دەزانێت.

بۆیە ئێران گەر لە روی جوگرافی و سیاسییەوە، وەکو زلهێزێکی ناوچەیی و تارماییەکی سامناکی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست سەیربکرێت، ئەوا لەڕوی مەزهەبی و دینییەوە دوو پانتایی گەورەی لەناو دڵی جیۆپۆلۆتیکی عەرەبی و تورکی، بگرە هیندی و ئەفریقیش هەیە.

ئەم بۆچونانە دەکرێت بڵێین راستن، چونکە وەکو چاودێرانی سیاسی خۆرئاوا دەڵێن «لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و نزیك لە وڵاتانی لوبنان تا پاکستان، لە تاجیکستانەوە تا ئیمارات، رۆژانە روداو و شتگەلێك رودەدەن، کە شیعەکان رۆڵی سەرەکییان هەیە لەو جەنگ و روداوانەدا».

قەیرانی ئەفغانستان، شـەڕی سـوریـا، کوشتاری یەمەن، نائارامییەکانی باشوری پاکستان، جێگیری سعودیە، ململانێکانی تورکیا، شەڕی خوێناوی عێراق و خۆپیشاندانەکانی بەحرێن، لەتێکڕای ئەم نمونانە لە ستونە رۆژنامەوانییەکاندا وشەی شیعە دەبینین.

ئەوەی خومەینی (36) ساڵ پێش ئێستا کردبوویە مانیفێستی شۆڕشی (مردن بۆ ئیسرائیل و مردن بۆ ئەمریکا) ئێستا حوسییەکان لە سەعدەو باشوری یەمەن بەدەنگی بڵند دەیڵێنەوە، یان راستە ئێران سنورەکانی ناگاتە یەمەن، بەڵام لە خاکی سۆماڵ راهێنان بە چەکدارە حوسییەکان دەکات.

جگەلەوەی هەموو شیعەکان بەتایبەتی ئێران، کۆکن لەسەر ئـەوەی، کە ئیمامی عەلی لە ساڵی (661) زاینی لەسەر دەستی

موعاوییەی سوننە کوژرا، دواتریش حەسەن ژەهر خواردکراو حوسێن کوژرا، ئەمانەش سیمبوڵی شیعەن و ئێران بەردەوام کاریان لەسەر دەکات و بەردەوامیش زۆربەی مەسجەکانی روو بە سعودیەیە.

وەکو ئۆلیڤەر روا دەڵێت «ئێران بەنیازە زیاتر یاری بە فراوانخوازی شیعەگەری بکات تا فراوانخوازی ئێرانی».

بۆیە ئەم سنورە مەزهەبییە جاڵجاڵۆکەییە، کە هێزێکی بێکۆتای بۆ ئێران دروستکردوە کۆتایی نایات، هەرچی سعودیەشە لەماوەی (90) ساڵی رابردودا، کە دەسەڵات بەدەست بنەماڵەی ئالسعودەوەیە و بەتەنها شا عەبدولعەزیز (34) ژنی هەبووە و خاوەنی(30) کچ و (36) کوڕە، ئەگەرچی ئەمانەش سەرەتا ویستیان خۆیان بە مەرجەعی هەموو موسوڵمانان بزانن، بەڵام زو بۆیان دەرکەوت، کە کارێکی لە ئیمکان نەهاتوە، تەنها دەتوانن نوێنەرایەتی جیهانی ئیسلامی سوننە بکەن و تاڕادەیەکی زۆریش سەرکەوتوبوون.

پشتیوانیان لە سەدام حسێن لە شەڕی عێراق – ئێران، لە هێزە موجاهیدەکانی ئەفغانستان، سوننەکانی عێراق، گروپی سەعد حەریری لە لوبنان، فەرمانڕەوایی خەلیفە لە بەحرێن، سوننەکانی عێراق و یەمەن، هەر لەم چوارچێوەیەدا، واتا لە کوێ حزوری شیعەو ئێران هەبێت، سعودیە لەوێش ئامادەگی هەیەو دژبەری سەرەکی تارانەو پێچەوانەکەشی راستە.

سعود فەیسەڵ وەزیری دەرەوەی سعودیە پێشتر راگەیاند «بارودۆخی عێراق نمونەیەکی باشە بۆئەوەی تێبگەن، بۆچی ترسمان لەئێران هەیە، ئێران خەریکی داگیرکردنی عێراقە».

فەیسەڵ ئـەوەش دەڵێت «خەمی تێوەگلانی نابەجێی

ئێرانمان هەیە لەناوچەکەدا دەبێت بەر بەو چالاکیانەی ئێران بگیرێت».

سعودیە لەقەیرانی سوریا زۆر هەوڵیدا، ئێران تێکبشکێنێت، بەڵام ئاکامێکی نەبوو، ئێران شەڕەکانی گواستەوە یەمەن، تا سەرەنجام لە 2015/3/26 بەشێوەیەکی لەناکاو لەژێر ناوی (گەردەلولی زەبر) هێرشی ئاسمانی بۆ سەر یەمەن دەستپێکرد، بۆ گێڕانەوەی هاوسەنگی هێز لە یەمەن، کە خەریکبوو ئێران دەستیدەگرت بەسەر گەروی باب ئەلمەندەب، کە رۆژانە سێ ملیۆن بەرمیل نەوتی پێدا تێپەڕدەبێت بۆ خۆرئاوا.

دوا بـەدوای ئەوەش هاوپەیمانێتی سێ قۆڵی (سعودیە، تورکیاو قەتەر)، هەر لەچوارچێوەی هەمان هەوڵدابوو بۆ دژایەتی ئێران.

دروستکردنی هاوپەیمانێتی سەربازی وڵاتانی موسڵمان کە(34) دەوڵەت بەشداربوون، بۆ دژایەتی پێگەو نفوزی تاران بوو.

بەڵام لەسێدارەدانی نەمر باقی نەمر، ئەو ململانێیانەی گەیاندە لوتکە، هەموو سیناریۆکانی سعودیەی دژی ئێران خستەڕوو، کە باش دەیزانی ئێران نیگەران دەکات.

عەرەبستانی سعودیە، کە خاوەنی (233500) سەربازە لە ریزی (24)ەمیندایە لەسەر ئاستی جیهان، بەڵام بودجەی سەربازی ساڵانەی (56) ملیار و (725) ملیۆن دۆلارە دوای ئەمریکا و چین و روسیا بە چوارەم زلهێز دادەنرێت لەو بوارەدا.

هەربۆیە لە ساتی گەردەلولی زەبر، وەکو پێشەنگی شەڕەکە بە (100) فرۆکەی شەڕکەرو (150) هەزار سەرباز بەشداریکرد.

فایلی سێیەم: پەیوەندی لەگەڵ خۆرئاواو ئەمریکا

ئێران هەمیشە بە نیگەرانییەوە روانیوێتییە پەیوەندییەکانی سعودیەو واشنتۆن لە دژی خـۆی، بێگومان ئەمە بۆ یەکێتی ئەوروپاش راستبووە، هۆکاری سەرەکیش دوالیزمانە بووە، لەلایەك سعودیە بەرژەوەندییەکانی ئەوانی پاراستوە، بەڵام ئێران دژی بەرژەوەندییەکانی ئەوان هەنگاوی ناوە.

سعودیە کە رۆژانــە نزیکەی (10) ملیۆن بەرمیل نەوت بەرهەمدێنێت، زۆرینەی رەوانــەی ئەمریکاو ئەوروپا دەکـات، دابەزینی نرخی نەوت لەئێستا و دوو ساڵی رابـردوشـدا، تاران والێکیدایەوە کە بۆ گەمارۆدانی زیاترو توندکردنی گەمارۆکان و داتەپینی ئابوری ئێرانە.

جیا لەوانە تاران نیگەرانە لەوەی زۆبەی دۆسییە گەورەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لە بابەتی (یەمەن، عێراق، سوریا، لوبنان و ئەفغانستان) راستەوخۆ دەچێتە پاڵ سعودیە.

هێشتا تاران ئەوەی لەیادە، کە پار ساڵ لە گەردەلولی زەبر بۆ سەر حوسییەکان، ریاز بەچرای سەوزی واشنتۆن ئەوکارەیکردوە و هاوکاری هەواڵگری و لۆجستیکی کردوە.

تاران نیگەرانە لەوەی، کە باشترین جۆر و مۆدێلی فرۆکە و چەکی پێشکەوتوی سعودی هی ئەمریکان، بەپێی سەرچاوە سەربازییەکان، عەرەبستانی سعودیە، یەکەم هێزی سەربازی کەنداو سێهەم هێزی وڵاتانی عەرەبییەو لەکۆی (128) هێزی وڵاتانی جیهـان پلـــەی (28)ەمینی گرتوە، بۆ نمونە بەتەنها خاوەنی (5472) زرێپۆش، (1410) تانك، (1278) تۆپی دورهاوێژ، (391) فرۆکەی جەنگی، (200) هەلیکۆپتەر، (55) کەشتی جەنگییە.

بەڵام ئەگەر روسیا نەبێت، ئێران لە بواری سەربازیدا بارودۆخی زۆر خراپە لەبەرامبەر سعودیەدا.

جیا لەوانە تـاران زۆر نیگەرانە لـەوەی، هێندەی فۆکسی ڕێکخراوەکان و میدیای خۆرئاوایە لەسەر تارانە لەبواری مافی مرۆڤ و ئازادییەکان، دەستتێوەردانە دەرەکییەکان و سەرکوتی کەمینە ناوخۆییەکان، هێندە فۆکس لەسەر ریاز نییە، کە هەمان ڕەفتارو مامەڵەی تاران دەکات.

بێگومان لەدوای هاتنە سەر کاری ئێران لە ساڵی 1979، هەرگیز پەیوەندییەکانی ئەمریکاو ئێران و خۆرئاواش باش نەبووە لەگەڵیدا، تا دەگات بە ئێستاش پاش دە ساڵ گفتوگۆی ئێران و گروپی (5 + 1)، دەستی لە گەمارۆدانی تاران هەڵنەگرتوە، داوادەکەن ئێران ڕێژەی پیتاندنی یۆرانیۆم بۆ (5%) کەمبکاتەوە، یەدەگی یۆرانیۆم بۆ (25%) ڕاگرتنی چالاکییەکانی وێستگەی (ئاراك)و ڕێگەدان بە تیمەکانی ئاژانسی وزەو ئەتۆمی بۆ هـەردوو وێستگەی (نەتانز و فەردۆ) بەشێوەیەکی ڕۆژانە.

سەرەڕای ئەوەی ئەمریکاو خۆرئاوا سزای ئابوورییان بەبڕی (7) ملیار دۆلار بەسەر تاراندا سەپاندوە، (4,2) ملیار دۆلاریان بلۆك کردوە و (1,5) ملیار دۆلاریان لە بواری بازرگانی زێرو ئاڵتون، ئابلۆقەیان خستۆتەسەر، گەر دیقەت بدەین بەدوای ڕێککەوتنی گروپی (5+1) لەگەڵ تاران (باراك ئۆباما، جۆن کێری، بنیامین ناتانیاهۆ، لۆران فابیۆس، فلیپ هامۆند و مێرکل) بەگومانەوە لە ئێرانیان ڕوانی و پێیانوابوو دەبێت کاری وردو زۆرتر لەگەڵ ئێران بکرێت.

بێگومان سعودیە، نیگەرانی خۆی لەوکارە ڕاگەیاندو وتی «ئێران جێگەی متمانە نییە».

فایلی چوارەم: فایلی نەوت

نەوت وەکو سەرچاوەیەکی وزەو ئابوری هەر وڵاتێك، رۆڵی گەورەی هەیە لە پێکهاتەی ئابوری و سیاسی ئەو وڵاتەدا.

گەرچی ئێران لەساڵی 2013 (4,231,000) ملیۆن بەرمیلی رۆژانە بە رێژەی (4,77%) کۆی گشتی جیهان بەرهەمهێناوە، سعودیە (9,000,000) ملیۆن بەرمیل بەرێژەی (12,65%) بەرهەمێناوە، تەنها روسیا لە پێشەوە بووەو (10,900,000) بەرمیل رۆژانە بەرێژەی (13,28%).

بێگومان لەساڵی 2015 ئەو رێژەیە بۆ عەرەبستان زیاتر بووە، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ دژایەتی تاران.

فاکتەرەکانی پشت سەرهەڵدانی ململانێکان

ئەگەرچی وا باسدەکرێت، هۆکاری سەرەکی ئەم قەیرانە تازەیەی نێوان سعودیە و تاران پەیوەندی بە لەسێدارەدانی نەمر باقی نەمرەوە هەیە، بەڵام بێگومان ئەمە راست نییە، بەڵکو پێشتر فاکتەرگەلی زۆرتر هەبوون، کە کەڵەکەبوون و پێشدەچێت سعودیە بەمەبەست لەمکاتەدا نەمری لەسێدارەدابێت لەبەرئەم فاکتەرانە:

یەکەم: بوونی واشنتۆن لە پشت پلانەکەوە، تا زۆرتر ئێران بخەنە ژێر فشارەوە بۆ ملدان بە رێککەوتنی گروپی (5 + 1) لەگەڵیدا بۆ داماڵینی چەکە ئەتۆمییەکان و گواستنەوەیان بۆ کازاخستان، کە تائێستا تاران دەستی بەدەستی بە وڵاتانی (5 + 1) دەکات.

دووەم: پاشەکشەکردن بەئێران لە دوو وڵات و دوو فایلی گەرم، کە ئێران رۆڵ و دەخالەتی گەورەی تێیاندا هەیە، یەکەم سوریاو دووەم یەمەن، هەردووکیان کارەکتەری سەرەکی رەقیبی تاران

و عەرەبستانی سعودیەو لەهەردوو ئەو وڵاتەو ئەو دوو مەلەفە سعودیە دۆڕاوە و پاشەکشەیکردوە، واتا نە لە سوریا حکومەتەکەی ئەسەدی بۆ روخا، نە لە یەمەن توانیویەتی حوسییەکان دەرپەڕێنێت.

سێهەم: هاندانی ئێران بۆ راکێشانی بۆ روداوگەلێك، کە رەنگە روبدات، وەکو سوتانی باڵوێزخانەی سعودیە لەتاران یان کردەیەکی سەربازی تا بکەوێتە ناو تەڵەیەکەوەو توشی شەڕێکی هاوشێوەی عێراقی بکەن (بەڵام ئێران لەم پلانە باش تێگەیشتوە).

چوارەم: ملدانی ئێران بۆ ئەگەرەکانی روداو و روداوگەلی چاوەڕواننەکراو لەعێراقدا لە بابەتی دروستکردنی هەرێمی سوننە.

پێنجەم: پەیامێکی توندی سعودیە بوو، بۆ مەرجەعە ئاینییەکانی شیعە لەناو سعودیەو دڵی وڵاتانی کەنداوی فارس لە بەحرێن، قەتەرو کوێت، کە رێگە نادات بەپیلانی ئێران خەڵك هانبدەن و خۆپیشاندان رێکبخەن و پشێوی دروستبکەن، یان سوکایەتی بە بنەماڵەی ئەلسعود بکەن.

شەشەم: درێژەی ئەزمونی یەك ساڵی رابردوی سعودیە بوو، بەنمایشکردنی خۆی وەکو هێزی یەکەم و مەرجەعی یەکەمی سوننەکان و وڵاتانی عەرەبی لە کەنداوی فارس و گشت وڵاتانی عەرەبی ئیسلامی، کە دەتوانێت بەر بە هەژمون و فراوانخوازی دوژمنکارانەی ئێران و شیعیزم بگرێت لەناوچەکەدا، لەدوای گەردەلولی حەزم قەتڵ و عامی حاجیانی ئێرانی بەسەرکردایەتی وڵاتانی سەربازی ئیسلامی.

حەوتەم: پەیامێك بوو بۆ روسیای هاوپەیمانی ئێران، کە وڵاتانی نەیاری تاران دەتوانن دەست بۆ پیرۆزییەکانی تاران بەرن و ئاریشەی بۆ دروستبکەن.

نەمر باقی نەمر، پێناچێت هۆكاری هەڵگیرسانی جەنگ بێت، بەڵام بێگومان یەكێكە لە فاكتەرەكان و رەنگرێژی ئەجێندای شەڕ و جەنگێك دەكات لە داهاتودا، كە ناوچەكە بە لەدایكبوونییەوە ئازار دەچێژێت.

چونكە ئەگەر جەنگێكی سیاسی و جەمسەرگیری نێودەوڵەتی روبدات لەنێوان ئەمریكاو روسیا، هۆكاری سیاسی و ئابوری رۆڵی گەورەیان هەیە، یان رەنگە جەنگێك لەنێوان پاكستان و هندستان لەسەر كشمیر روبدات.

بەڵام جەنگی نێوان ئێران و سعودیە، بێگومان یەكەم فاكتەری دین و مەزهەبییە، هەر بۆیە روداوەكانی یەمەن، سوریا و عێراق هێندەی دۆسیەی نەمر هەردوو لای نیگەران نەكردوە.

بێگومان هەردولا رۆڵی گەورەیان هەیە لەیارمەتی و باربۆكردنی گروپە ئیسلامییە رادیكاڵە - سوننی یان شیعەكان و گەورەترین نەهامەتی و كێشەو قەیرانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لەیەمەن تا سوریا، شەڕی تائیفی و دینی و مەزهەبییە و ئەم دوو وڵاتە یاری تێدادەكەن، بە سەدان هەزار ئینسانی تێدا بەكوشت دەدەن و هەرگیز چاوەڕوانی ئەوەیان لێناكرێت، دەست لەم ململانێی مەزهەبی و تایفییە هەڵبگرن، بۆیە سەرەڕای هەموو ململانێی سیاسی و ئابوری، جەمسەرگیری دەسەڵات، نفوز لە نێوانیان، بەڵام فاكتەری یەكەم و سەرەكی ململانێی نێوان (شیعیزم - سوننیزم)ە كە سەرچاوەكانیان (قوم و مەككە)یە و بە ملیۆنان ئینسانیش ئامادەن بە خاتری نەجەف، یان ئەو دینە خۆیان بكەنە قوربانی ئەم شەڕە نەگریسە، دینییە بێ ئاكامە.

تورکیا لە ململانێی سوریا و روسیاوە بۆ قەیرانی عێراق و ئێران

«جەنگەکان ئامرازن بۆ سەر لەنوێ پێکهێنانەوەی بارودۆخی جیۆپۆلۆتیکی،

جەنگەکان سەر لەنوێ قوچەکی هێز بنیاد دەنێنەوە،

چونکە دەبنە مایەی سەرکەوتنی دەوڵەتەکان و پێشهاتی قەیران،

یان بەتەواوەتی کۆتاییهاتن»

- باراك خانا -

جارێکی تر لە بارودۆخێکی دژواردا، کە ناوچەکە بە دەیان قەیران ئابڵوقە دراوە، سوپای تورکیا لە دەروازەی ئیبراهیم خەلیلی ژێر دەسەڵاتی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە، بێ ئاگاداری حکومەتی عێراق، حکومەتی هەرێم، بەچرای سەوزی ئەمریکا و ئاگاداری سعودیە و قەتەر بنکە و بارەگای سەربازی خستۆتە بواری جێبەجێکردنەوە، کە هەندێك لایەن بە ریسك و هەندێکیش بەخوێندنەوەی دروستی ئەنکەرەی دەزانن.

ئەمە لەکاتێکدایە هێشتا دوکەڵی خستنە خـوارەوەی فڕۆکە روسییەکە لەلایەن تورکیاوە لە سوریا نـەڕەویـوەتـەوە، تورکیا سنورەکانی هەرێمی بەزاندو گلەیی و گازندەی حکومی، حزبی، جەماوەری لەعێراق، کوردستان، ئێران و روسیای بەدوای خۆیدا هێنا.

چاودێران، سنوربەزاندنەکانی تورکیا بەکارێکی چاوەڕواننەکراو دەزانن، بەڵام پێدەچێت رەهەندو ئەجێندای پڕ گوماناویتر لەپشت ئەم سیناریۆ تـازەی ئەنکەرەوە هەبێت، لەسادەترین سیناریۆ لەجێگەو پێگەو نفوزی روسیاو ئێران، ئەنکەرە بارگەو بنەیخستوە، کە ناوی سنوری جوگرافی عێراقەو دەیەوێت هەم سود وەربگرێت، هەم هەراسانیان بکات.

بۆیە دەکرێت بڵێن، تورکیا لەگەڵ رەقیبەکانی، روسیا، ئێران، مەیدانی ململانێکانی لە سوریاوە گواستۆتەوە عێراق و پێدەچێت هەستیکردبێت، ئەو پێگەو نفوزەی لە خەیاڵی خۆیدا بونیادینابوو لە(سوریا) لەدەستیچووەو پێویستە بگەڕێت بەدوای ئەڵتەرناتیڤێکی تردا، کە رەنگ و روی تۆڵەشی پێوە بێت دژی ئێران و روسیا.

بێگومان ئەم سنوربەزاندنە لەئاستی نێودەوڵەتی روسیاو لەئاستی ناوچەیی ئێران و لەناوخۆش، عێراقی شیعە، نیوەی هەرێمی کوردستان (هەرێمی سەوز) نیگەرانکردوە، دژن.

بەڵام دیوەکەی تری، کە بەهەڵکردنی چرای سەوزی واشنتۆن لەئاستی نێودەوڵەتی و نەرمی نواندنی ناتۆ، پشتگیری جەمسەرگیری سوننی ناوچەیی سعودیە، قەتەر، ئیماراتەو لەئاستی عێراقیش سۆزی سوننەکان، نیوەی هەرێمی کوردستانیشی (هەرێمی زەرد) لەگەڵدایەو دۆستن.

ئەم سیناریۆیە، ئەگەری مەترسی دوبارەکردنەوەی سیناریۆکانی

باكوری قوبرسی هەیە، کە لەساڵی 1974 رویدا و رەنگە لە ساڵی 2015 لە موسڵ دوبارەبێتەوە.

ناتۆ و ئەمریکا ئەگەر بێدەنگی و نەرمییان نواند، لەبارەی قوبرسی دۆستیان، نفوزی یۆنانی، ئەندامی ناتۆ و شنگن، ئێستا بۆچی دەبێت نیگەران بن لە داگیرکردنی موسڵ؟ یان دەیانەوێت تورکیا راکێشن بۆ ناو کێشەو ئاریشەیەك تا ناچاریبکەن زیاتر ملبدات بۆ داخوازییەکانیان، یان دەکرێت مەبەستیان بێت ئێران راکێشن بۆ ململانێیەکی سەخت لەگەڵ تورکیا، تا لەلایەکەوە ناچاریکەن باشتر مل بۆ داواکانی گروپی 5+1 لە پرۆسەی دانوستانی چەکە ناوەکییەکان بدات، کە بەنیازن ئەو چەکانەی لێدابماڵن و رەوانەی کازاخستانی بکەن و واز لەتاقیکردنەوەی موشەکی کیشوەری بهێنێت.

لـەوەش گرنگتر، راکێشانی ئێرانە بۆ ململانێ لەگەڵ تورکیا لەسەر ناوچەیەك، کە بەدڵی ناوچەی ستراتیژی شیعە و قوڵایی ستراتیژی ئاسایشی نەتەوەیی تـاران دادەنرێت، کە (عێراق)ە، بەمەش ئێران سەرقاڵدەکەن بەم قەیرانەوەو لەهەرکام لە یەمەن و سوریای دوردەخەنەوە، واتا گۆڕینی بەرەی شەڕە، یان گواستنەوەی شەڕی یەمەن و سوریایە بۆ عێراق، بەمەش لەلایەك پاشەکشە بە حوسییەکان دەکەن ومەترسی لەسەر سنورەکانی سعودیە نامێنێت، لەلایەکی تریشەوە چانسێکی تر دەدات بە تورکیاو وڵاتانی کەنداو بۆ روخانی بەشار ئەسەد.

ئەنکەرە باشترین سودمەندی سیناریۆی دروستکردنی داعش بوو، وەکو کارتێکی فشار بەکاریهێناو ئەنجامدانی ئەم سیناریۆیانە خۆی لەداگیرکردنی موسڵ دەبینێتەوە، داعش باشترین یاریدەدەرو باشترین کارتی ئەنکەرەیە، ئەگەر بەناوی دەرپەڕاندنی داعشەوە

بێت، کە پێدەچێت داعش موسڵ چۆڵبکات و شەڕنەکات تا تورکیا و سوننەکان و پارتی کۆنترۆڵی بکەن، ڕێگا بە شیعەکان و پەکەکە نەدەن بەشداربن و بچنە ناو موسڵ.

ئەو لەکاتێکدا ئەنکەرە لەهەموو لایەك باشتر دەزانێت، ڕۆڵی داعش بەرەو کۆتایی دەڕوات و لە کۆبونەوەی سێ قۆڵی (ئەنکەرە، ریازو دوحە) لەکەنداو ئەم فایلە باسکراوە و هەموویان جەختیان لەوەکردۆتەوە، کە داعش دەبێت ڕۆڵەکەی تەواو بێت و هەوڵبدەن بیکەنە ڕەوتێکی سیاسی ڕێگەپێدارو لە عێراق، لەژێر ناو و لۆگو و دەموچاوێکی نوێدا، لەبابەتی حەشدی نیشتمانی، کە گومان دەکرێت بەشێك لەچەکدارانی داعش لەناو ئەم ڕەوتە دروستکراوەی سوننەکاندا هەبن، لەداهاتوشدا جێگەی زۆرتریان بۆ بکرێتەوەو شەرعیەتی پێبدەن، ئەمە لەکاتێکدایە لە چەند ڕۆژی رابـردودا ئەفسەرانی کۆنە بەعس و سوننەکان و هەندێك لایەنی تر بەئاگاداری تورکیا، کۆبونەتەوە.

عێراقێکی بێهێز، کە بۆتە مەیدانی ململانێ و تەراتێنی هێزە ناوچەییەکان و توندبوونەوەی ململانێی تائیفیەکانی نێوان شیعەو سوننە، ڕێك ئەو تێزەی بەسەردا جێبەجێدەکرێت، کە دەڵێت «مەترسییەکی مەزنە، دەوڵەتێکی بچوك دراوسێی دەوڵەتێکی گەورەو بەهێز بێت».

ئەم تێزە ڕێك لە ئێستادا بەسەر عێراقدا پراکتیزە دەکرێت و پارچە پارچەبوونی کردویەتییە وڵاتێکی بێهێز و بچوك لە ناوچەکەدا، لەگەڵ ئەوەشدا ڕاستە، کە «دەوڵەتەکان دەتوانن دۆستەکانی خۆیان هەڵبژێرن، بەڵام ناتوانن دراوسێکانی خۆیان هەڵبژێرن».

بـەڵام عێراق نە دراوسێکانی باشن (جگە لەئێران)، نە لە

هەڵبژاردەی دۆستەکانیشی سەرکەوتوبووە، تەنانەت لەگەڵ دۆستەکانی دوێنی شاخی کە کوردەکانن، پەیوەندییەکانی تێکداوە، بۆیە تورکیا ئەم رەوشە خراپەی عێراقی باش ناسیوەو دۆستەکانی خۆیشی باش هەڵبژاردوە.

چونکە لە سیاسەتی تورکیدا شتێکی گرنگ هەیە، کە دەڵێت «تورکیا هەمیشە بەدوای دۆستدا دەگەڕێت، توانای دۆزینەوەی دۆستیشی هەیە، تەنانەت بەبێ گوێدانە ئەمریکاو و ئەوروپا».

ئەنکەرە هەڵەیەکی گەورەی کرد، رێگەی بە تێپەڕبوونی هێزی هاوپەیمانان نەدا بەخاکەکەیدا تێپەڕبن لە 2003 بۆ روخانی عێراق، دواتریش زۆرێك لە خەونەکانی لەسەر تورکمانەکان هەڵچنی، بەڵام ئێستا دۆستەکانی ئەنکەرە لە عێراق لە ئەمریکاو ئێرانیش زۆرترو زیاترن، ئەگەرچی دوژمنەکانیشی لەسنورەکان چ دەرەکی و چ ناوخۆیی کەم نین.

ئەوە جیا لەوەی تێڕوانینی تورکیا بۆ عێراق تێڕوانینێکی مێژویی و سیاسییە، هێشتا چاویان لە موسڵە وەکو ویلایەتی سەردەمی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، لەمبارەیەوە جەنەڕاڵێکی تورك دەڵێت: «بەدرێژایی 400 ساڵ عێراق لەژێر دەسەڵاتی ئێمەدا بووە».

بۆیە بەم حاڵەی ئێستای عێراقەوە، نابێ چاوەڕوانی هیچ کاردانەوەیەکی بەغداد بکرێت (ئەگەر ئێران نەیەتە گۆڕەپانەکە)، دەکرێت ئێران چەندە نیگەران بێت لەم پەلاماردانە، هێندەش خۆشحاڵ بێت بەوەی عێراق تەڵەیەکە بۆ تورکیا، رەنگە ئەفغانستانێکی 1979 بێت بۆ تورکەکان و هەڕەشەکانی عەبادیش لە مەسجی نێردراوی تاران دەچوون، تا دەربڕینی عێراقیانەبن، حەماسی شیعەبوونی پێوە دیاربوو، تا سەرۆك وەزیرانێکی عێراقی.

تاران پێیخۆشە، ئەنکەرە لە ئاستی سیاسی، سەربازی میدیایی زۆرتر، وەکو شەڕانگێز و میلیتاریستی شکستخواردو و لەناوچەکە وێنابکرێت، ئەگەرچی تاران بەپێچەوانەی ئەنکەرە زۆر سەرکەوتوبووە لەناردنی قەیرانەکانی بۆ دەرەوە، بەڵام پارادۆکسێك هەیە لەنێوان تورکیاو ئێران ئەویش ئەوەیە زۆربەی سیناریۆ و روداوەکانی ناوچەکە، کە لە قازانجی تورکیایە، لە زەرەری ئێرانە و پێچەوانەکەشی راستە.

سەرنجبدەین، تاران لەیەمەن شەڕی سعودییە دەکات، لە لوبنان شەڕی ئیسرائیل، لە سوریا شەڕی تورکیا، لە بەحرێن شیعە نیشینەکان، لە ئەفغانستان ململانێی پاکستان دەکات، لە عێراق شەڕی ئەمریکای کرد و ئێستاش شەڕی تورکیا، سعودیە و قەتەر دەکات.

واتا ئێران ئەو تێزەی هاشمی رەفسنجانی پیادەدەکات، کە لەساڵی 1988 لە رۆژنامەی کەیهان وتبووی «لە شەڕی عێراق زەرەرمانکرد، بەڵام بەڕو سوری هاتینەدەر، بەڵام جارێکی تر رێگەنادەین لەناو خاکی خۆمان شەڕ دروستببێت».

ئەمە رێك ئەو تیۆرەییە لە ساڵی 1988 تاران پیادەیکردوە، تاران بەم تیۆرەی دوو سودی گەورەی کردوە:

یەکەم: لەدوای هاتنە سەرکاری ئێران لەساڵی 1979 گەورەترین هێزی شیعەگەرایی لە ناوچەکە کۆکردەوە، کە لەسەد ساڵی رابردودا وێنەی نەبووە.

دووەم: بەم گەمانە، فشاری دروستکرد، ئەمریکا-گروپی 5+1ی هێنایە سەر قەناعەت، کە پاشەکشە لەو دۆسیانەدەکات لەبەرامبەر رێککەوتن لەگەڵیدا، گەر بەزەرەری خۆیشی بێت، چەکە ناوەکییەکانیشی لێوەربگرنەوە، چونکە ئەگەر ئەم کارەی نەکردایە، دور نەبوو چارەنوسی ئێرانیش، هاوشێوەی سوریایی لێبێت.

بەڵام تورکیا بڕیاریداوە، کە لەناوخۆی شارەکانییەوە شەڕ

دەستپێبکات، کۆمەڵکوژی کاندیدە هەڵبژێردراوەکان بکات، هەرگیز تورکیا لەوە تێناگات، کە «دەشێت کوردەکان موسڵمان و سوننی، یان عەلەویی بن، بەڵام کوردن، نەك تورك، ئەگەر ئاڵای تورکیاش لە دیاربەکر، ماردین و وان بشەکێتەوە»، بەڵام تورکیا نایەوێت ئەمە بسەلمێنێت، هەر بۆیە هەندێکجار باس لەوە دەکرێت، پاش 93 ساڵ لە شکستی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و دروستبوونی تورکیای نوێی (ئاتا تورك)، باس لە دروستکردنی خەلافەتی ئیسلامی دەکرێت لەسەر دەستی ئەردۆگان لە ساڵی (2023).

بۆیە دەکرێت بڵێین سنوربەزاندنی تورکیا چەند گریمانەی لەپشتەوەیە:

1- پڕۆژەیەك هەیە بۆ دابەشکردنی عێراق: تورکیا دەیەوێت لە وەها حاڵەتێکدا موسڵ داگیربکات، وەکو چۆن لە قوبرس ئەو کارەیکرد، ئەگەر ئەم پڕۆژەیە ئیمکانی هەبێت، ئەنکەرە دەیەوێت نزیکتر بێت لە سنورەکان، یان بیەوێت بە ئاسانی دەستی بە موسڵ رابگات، ئەگەر پێویست بکات سیناریۆی هاوشێوەی شەنگال لەبابەتی چۆڵکردنی موسڵ دروستدەکات.

2- شکستی پڕۆژەی کانتۆنەکانی خۆرئاوا: هێرشەکانی تورکیا بۆ ئەوەیە تا لەلایەکەوە فشارەکانی بۆ داخستنی سنورەکان زیاتر بکات، باشتر ئابڵوقەیان بدات، لەهەمانکاتدا ئەو ناوچانە بەتەواوی کۆنترۆڵبکات، کە ناوچەی جوگرافی هاتوچۆی پەکەکەو پەیەدەن.

3- داخستنی پردی پەیوەندی، خەتی تەماسی قەندیل - شەنگال: بەتایبەتی لە بەعشیقە و ناوچەکانی بادینان، یان ناوچەکانی سۆران، چونکە ئەنکەرە بیر لەهەموو شێوازەکان دەکاتەوە، بۆ ئابڵوقەدانی کانتۆنەکان، دەرپەڕاندنی پەکەکە لە شەنگال.

4- ئەنکەرە و (پ.د.ك) هەوڵی دورخستنەوەی پەکەکە دەدەن: یەپەژە لەرزگارکردنی شەنگال رۆڵی هەبوو، بەڵام بۆ رزگارکردنی موسڵ نایانەوێت بەشداری پەکەکە دوبارەبێتەوە، گەر بەنرخی شەڕو پێکدانیش بێت، رێگەنادەن پەکەکە لەشەنگالەوە بپەڕێتەوە بۆ موسڵ، بۆیە گەر ترسی پێکدادانی چەکداری لەنێوان تورکیا و پەکەکە، یان پارتی و پەکەکە روبدات، ئەوا لە موسڵ و ساتی ئۆپراسیۆنی موسڵەوە دەبێت، وەکو یەکێك لەسەرکردەی پەکەکە وتی: «وا پێشبینیدەکەین تورکیا (2000) جەندرمەی لەخاکی باشور لێبکوژرێت، بەبۆچونی ئەو سەرکردەیە پەکەکە سڵ لە شەڕی تورکیا ناکاتەوە لەباشور، تەنانەت لە هاوکاری هاوپەیمانەکانیشی، کە دیارە مەبەستی پارتی بوو».

5- هاتنی تورکیا، بەئاگاداری بەرەی سوننە و پارتی، ئێران نیگەران دەکات: تورکیا مەبەستی هەیە لانیکەم لەخاکی موسڵ واتا لەدەرەوەی سنوری ململانێکانی لەگەڵ ئێران درێژەپێبدات، دوریش نییە لەو شـەڕەدا سـەرەرای هێزی ناڕاستەوخۆی ئێران، حەشدی شەعبی و شیعەکان، پەکەکە ئەگەر فراوان بێت، هێزەکانی یەکێتیش بەشداری ئەو شەڕە بکەن، یان تێوە بگلێن، کە بێگومان لە حاڵەتێکی وەهادا تورکیا هاوشێوەی روسەکان لە ئەفغانستان لەسەر خاکی باشور تێکدەشکێنن.

6- تورکیا کشانەوەی لەناوچەکە وەکـو کـارت لەگەڵ روسیا دەگۆڕێتەوە: ئەگەر ئەمە روبدات گەڕانەوەی تورکیا لەو شوێنانە لەبەرامبەردا روسیاو ئێران دەست لە پشتیوانی پەیەدە، سوپای ئەسەدو کشانەوە لەیەمەن دەستهەڵبگرن، کە پێناچێت ئەم سیناریۆیە هیچی لێ سەوز ببێت، بتوانێت روسیا، یان ئێران قەناعەتپێبکات.

7- تورکیا چاوی لەبیرە نەوتەکانی موسڵە: لەروی ئابوریشەوە دەتوانێت رۆڵی گەورەی هەبێت لە بوژاندنەوەی ئابوری ئەو وڵاتەدا.

خاڵێکی جەوهەری لەسیاسەتی تورکیادا گۆڕانکاری بەسەرداهاتوە، کە دەرئەنجامی لێکۆڵینەوەی وردی دەزگاو دامەزراوە سیاسی و ئابوری و هەواڵگرییەکانیەتی:

ئەکەپە و ئاردۆگان بەپلەی یەکەم نوێنەرایەتی ئەم ئاڵوگۆڕە دەکەن، بەشێوەیەك لە ساڵی 1992 لە دروشمی روخانی حکومەتی هەرێمەوە گۆڕاوە بۆ مامەڵەیەکی دیفاکتۆ لەگەڵ هەرێم، یان لانیکەم لەگەڵ پارتی و دانانی ئاڵای کوردستان لەپاڵ ئاڵای تورکیا، بەمەش چەند ئامانجی ستراتیژی پێکاوە:

یەکەم: لێدانی پەکەکەو ئیحتواکردن:

تورکیا بۆ هەر پرۆسە و هەنگاوێکی بۆ هەر پرۆژەیەك نابێت، رەچاوی بێهێزکردنی پەکەکەی کردوە، وەکو سەرسەختترین نەیارو دوژمنی خۆی، بۆیە نزیکبوونەوەی لەهەرێم لەدەیەی نەوەدەکان توانی پارتی و یەکێتی بێنێتە سەر قەناعەتێك، کە شەڕی پەکەکە بکەن و کردیشیان، ئەم هەنگاوە بووە مایەی دامەزراندنی بنکەی سەربازی و هەواڵگری دەزگای میت، بەتایبەتی لەناوچەکانی بادینان و تائێستاش درێژەی هەیەو لەشکرکێشی ئەمجارەشی درێژەی پیلان و پلانەکانی رابردوە، بەڵام ئامانجی گرنگتری بۆ تورکیا هەیە، رازیکردنی لانیکەمی پارتییە بۆ شەڕی دوبارەی پەکەکەو فاکتەری یاریدەدەریش زۆرن بۆ ئەوکارە لە بابەتی گرژی و ئاڵوزی نێوان پەکەکەو پارتی، پەیوەندی بارزگانی قەبەو زەبەلاحی هەردولا، کە ئەنکەرە زەمینەی بۆ ئەوکارە زۆرباش خۆشکردوە و ئاڵوگۆڕەکانی ناوچەکەش لە خۆرئاوا، باکور و باشور بەشێوەیەکە، ئەنکەرە دەیەوێت پێش ئەوەی کە پەلاماری هەدەپە لەباکور، کانتۆنەکان لە خۆرئاوا، گەریلا لە شەنگال،

تیرۆرکردنی سەرکردەکانی پەکەکە لەئەوروپا بدات، دەیەوێت بنکەو بارەگاکانی پەکەکە لە لەقەندیل تەفروتونا بکات، تەنانەت هەواڵەکان باس لەوە دەکەن، میت سیناریۆی جەهەننەمی چاندوە بۆ رفاندن، یان خستنە داوی جەمیل بایك (جومعە)، موراد قەرەیلان تا رەوانەی ئیمراڵیان بکات، وەکو چۆن پێشتریش پارچەکانی فرۆکەیەکی ناردبوو بۆ شارۆچکەیەکی نزیك قەندیل ئەو کارە ئاشکرا بوو سەری نەگرت.

بۆیە ئەولەویەتی هەنگاوی تورکیاو هەموو تێڕوانینە سیاسی، ئابوری، دیبلۆماسییەکانی، بێهێزکردنی پەکەکەو تێکشکاندن و ئیحتواکردنی پەکەکەو پەیەدەیە.

دووەم: دۆزینەوەی بازاڕی وزەو کاڵای هاوردەو هەناردە:

بەدرێژایی دروستبوونی تورکیا، هێندەی ئەم چەند ساڵە سادە، ئاسان بازاڕی کاڵا، کەلوپەلی هەناردەو هاوردەی دەستگیرنەبووە، کە سەد دەرسەد قازانج بکات و زۆرترین داهات بچنێتەوە بە کەمترین تێچوون، بەتایبەتی لەدوای دەرهێنانی نەوت و گاز لەهەرێم، کە باشترین سەرچاوەی وزە بووە بۆی و زۆر لێزانانە رۆڵی هەبووە لەسەرهەڵدان و تەشەنەسەندنی قەیرانەکانی نێوان بەغداد، هەولێر، خولّقاندنی داعش و دروستکردنی قەیران و ئاریشە لە موسڵ و خەریککردنی عێراق بەو شەڕوشۆڕە، تاڕادەی مەترسی خستەسەر دڵی دەوڵەتی عێراق (بەغدا).

پەیمانگای واشنتۆن بۆ سیاسەتی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، لە لێکۆڵینەوەیەکدا کە سێ توێژەر ئامادەیانکردوە بەناوی سونەر جاخپتای، کریستینا باشفیدان، ئیجە سانسوساسیکرا، لەژێر ناونیشانی تورکیاو حکومەتی هەرێمی کوردستان بەرژەوەندی ئابوری هاوبەشی

رانەگەیێنراو، لە 16 ئازاری 2015 باس لەو پەیوەندییە بازرگانیانە دەکەن:

ساڵی 2007 لە کاتێکدا پەیوەندی تورکیاو هەرێم لە نزمترین ئاستیدا بوو، بڕیاری کرانەوەی دا بەروی هەرێم و هەنگاوی ئابوری ناو، وردەوردە گەشەی بەو پەیوەندییە ئابوریانەدا بەشێوەیەکی رانەگەیەنراو.

رێژەی ئەو ئاڵوگۆڕەو هەناردەی تورکیا لەساڵی 2007 بۆ هەرێم سەرەتا گەیشتە (1,4) ملیار دۆلار، هەرێم بووە 19هەمین هاوبەشی ئاڵوگۆڕی بازرگانی لەگەڵ تورکیا، ساڵی 2011 ئەو رێژەیە بەرزبووە بۆ (5,1) ملیار دۆلارو ریزبەندی 6هەمینی داگیرکرد، بەڵام ساڵی 2013 ئەو رێژەیە بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو بازدانێکی بێوێنەی بەخۆیەوە بینی، گەیشتە رێژەی (8) ملیار دۆلارو هەرێمی کوردستان بووە 3 هەمین بازاڕی ساغکردنەوەی کاڵاکانی تورکیا.

ئەوە لەکاتێکدا بوو، کە هەناردەی عێراق لەنێوان ساڵانی (2007–2014) لەنێوان (87–153) ملیۆن دۆلار بوو، بێجگەلە هەناردەی نەوت و گاز.

رێژەی کۆمپانیا تورکییەکان لەساڵی 2009 نزیکەی (485) کۆمپانیا بووە، بەڵام ئەم رێژەیە لەساڵی 2013 گەیشتە (1500) کۆمپانیاو پلەی یەکەمی گرت لەئاستی ناوچەیی و نێودەوڵەتی.

لەهەموو بوارەکانی کشتوکاڵی، بانك، زانست، کارەبا، تەندروستی، دەرهێنانی نەوت و گاز، پەیوەندی بێتەل، گواستنەوەو گەیاندن و پیشەسازی.

لەبواری هاتوچۆی هاوڵاتیان لەنێوان تورکیاو هەرێم، رێژەی ئەو هاوڵاتییە تورکانەی سەردانی عێراقییان کردبوو لەساڵی 2006 تەنها (481371) کەس بوو، بەڵام ئەم رێژەیە لەساڵی 2010 بووە (1,298,319) کەس.

لەبواری گەشتە ئاسمانییەکانی نێوان هـەردوولا، ساڵی 2004 دەستیانکرد بەبونیادنانی فرۆکەخانەی هەولێرو بڕیاربوو لەساڵی 2016 فڕۆکەخانەی دهۆکیش تەواوبکەن، ساڵی 2011 هەفتانە (40) گەشت لەنێوان تورکیا و هەرێم هەبووە، ئەم ڕێژەیە لەساڵی 2014 بەرزبۆتەوە بۆ (78) گەشت لەهەفتەیەکدا.

لەبواری وزەدا، تورکیا (90%) نەوت و لە (98%) گاز لەدەرەوە هـاوردەدەکـات، لەئێستاشدا (تا پێش رودانـی قەیرانی فرۆکە روسییەکە) هەرێمی کوردستان سێهەمین سەرچاوەی هاوردەی نەوت و گازی تورکیا بوو لەدوای روسیاو ئێران.

واتا تورکیا ساڵانە (60) ملیار م3 وزەی هاوردەکردوە، لەوەش (50) ملیار م3 گاز بووە، واش چاوەڕواندەکرێت بۆ ساڵی 2030 ڕێژەی پێویستی وزەی هاوردەکراو بگاتە (72) ملیار م3.

گەر ئەوەش بزانین یەدەگی گازی هەرێمی کوردستان بەنزیکەی (5) تریلیۆن م3 خەمڵێنراوە و یەدەگی نەوتی هەرێم بە (45) ملیار مەزندەدەکرێت، بەم پێیە ئەم دوو ڕێژەیە (30 – 60) ساڵ پێداویستی وزەی تورکیا دابیندەکات.

سێیەم: رۆڵگێڕانی تورکیا لەناوچەی نفوزی ئێران:

ئەنکەرەو ئێران لەناوچەکەدا، وەکو دووزلهێز رۆڵدەگێڕن، بەئاڕاستەی جیاواز، ئایدیۆلۆژیای جیاواز، جەمسەرگیری جیاواز، بەڵام بەدوای روداوەکانی بەهاری عەرەبی ململانێی ئەم دوو زلهێزە ناوچەییە بەرچاوتر بوو، بەتایبەتی ململانێی تایفی، رۆڵگێڕانی ئابوری، سەربازی، سەرهەڵدانی داعش و روداوەکانی سوریا دوو روداو بوون، کە رۆڵی ئەوانی زۆرتر رەنگرێژ کرد و هەرکامیان دەستیاندایە باڵی

ئەو گروپە تیرۆریست و تۆتالیتارە، دەکرێت بڵێین داعش زادەی مانەوەی ئەسەدو پشتگیری تاران بوو بۆ سوریا لەلایەن تورکیاوە، بەڵام ئێستا تورکیا بە عەلەنی لەهەرێمی کوردستان و سنورەکانی موسڵ، کە ناوچەی نفوزی ئێرانن رۆڵیدەگێرێت، رۆڵگێڕانێك جارێك بۆ پشتیوانی لەداعش، وەکو گروپێکی سوننی نەیاری شیعەو عێراق و هەژمونی ئێرانی، جارێکیش کە نوێنەرایەتی باڵی مەزهەبی سوننەی ریاز و دەوحە و دوبەی دەکات لەناوچەکەدا، ئەوە جگەلەوەی ئەنکەرە هاوپەیمانی دوو هێز (داعش و پارتی)یە، کە پارادۆکسێکی گەورەی لێ بەدیدەکرێت و تاکە خاڵی هاوبەش، کە ئەم دوو هێزە کۆبکاتەوە، تێڕوانینیانە سەبارەت بە پەکەکە، پەیەدەو خۆرئاوا، ئەم سێ خاڵە جەوهەریەش بۆ ئەنکەرە پارادۆکسەکەی کردۆتە خاڵی هاوبەش.

لەداهاتودا ئەگەر هەرێمی سوننەش دروستبێت، دوو هەرێمی هاوپەیمانی ئەنکەرە دەبنە هاوسێی، کە لەسەر زۆربەی فایل و ئەجێنداکانی ناوچەکە کۆکن، کارتێکی بەهێزیشە بۆ پچڕاندنی ئەو هیلالە شیعییەی لە تارانەوە دەستپێدەکات بە بەغدادا دەگاتە دیمەشق، بیروت، باشوری لوبنان و سنورەکانی ئیسرائیل.

تاکە کارتی فشاری بەرچاو، کە بەدەست ئێران، عێراق و تەنانەت روسیاشەوە ماوە بۆ شڵەژان و گرفت دروستکردن بۆ ئەنکەرە، لەپاش فایلی سوریا، پاڵپشتی بەهێزی سەربازییە بۆپەکەکەو پەیەدە، تا فشارەکانی سەر ئەنکەرە لەلایەن قەندیل و خۆرئاوا زیاتربکات، بەڵام ئەم پشتیوانییە هەدەپە ناگرێتەوە، چونکە ئەم وڵاتانە هاوکاری هێزی مەدەنی و دیموکراسی و دیفاکتۆ ناکەن، کە دەزانن دەبێتە

گەشەی هەستی ناسیۆنالیستی کوردی و دامـەزراوەی فەرمی و گەشەی خەونی سەربەخۆیی کوردستان، یان خۆسەری دیموکراسی، بەڵکو یارمەتی بزوتنەوەیەکی چەکداری شاخ دەدەن، کە چارەنوسی دیارنییەو هێزێکی یاسایی وفەرمی نییەو لەناو چوارچێوەی پەرلەمان و حکومەت و دامودەزگانی نێودەوڵەتیش وەکو تیرۆریست ناسراوە، بۆیە رەنگە خاڵی یەکەمی بەریەککەوتنی ناکۆکی نێوان ئەنکەرە - تاران، کوردستانی باشور بێت لەنێوان (پارتی و پەکەکە)، وەکو چۆن بۆ ئەنکەرەو تارانیش راستە.

عێراق تابلۆیەکە هەموو لایەنەکان چاویان لەسەریەتی، هەمووشیان کارتی جیاوازیان پێیە بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانیان.

لەچەند ساڵی رابردودا، عێراق مەیدانی تەراتێنی هێزەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران بووە و لەهەموو بوارێکدا لە عێراق دەخالەتی کردوە، یان دەتوانین بڵێین، هەر خودی ئێران بووە عێراقی بەڕێوەدەبرد، بۆیە لە گەرمەی شەڕەکانی یەمەن لە هاوینی رابردودا، یەکێك لە بەرپرسانی ئێرانی وتی: «ئێمە پێنج پایتەخت بەڕێوەدەبەین (تـاران، بەغدا، دیمەشق، لوبنان، سەنعا)» ئەمە راستە بەو مانایەی هەژمونی شیعە، بەشێوەیەکی بەرچاو لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاست زیادیکردوە.

کەواتە کاتێك عێراق مەیدانی تەراتێنی سوپای پاسداران بێت، لەژێر ناوی پارێزگاری لەشوێنە پیرۆزەکانی نەجەف و کەربەلاو هاوکاری حەشدی شەعبی دەستگرتن بە بەغداو هێزە شیعەکانەوە.

لەروی لۆژیکییەوە ئەمە بۆ تورکیاش راستە، بەناوی پاراستنی تورکمانەکان و پارێزگاری لە سوننەکان، هاوپەیمانەکەی پارتی دیموکراتی کوردستان و پاراستنی بەرژەوەندییە ئابوری، سیاسیەکانی

بۆ لێدانی گروپی تیرۆریستی پەکەکە (وەکو خۆیان دەڵێن) واتا گەر هاتنی سوپای پاسداران بۆ عێراق ڕێگاپێدراو بێت، ئەوا بۆ جەندرمەو میتیش راستە.

بەتایبەتی گەر ئەوە بزانین، عێراق دەوڵەتێکی هێندە بێهێزو لەرزۆك و شلۆقە، نە خاوەنی سوپایەکی بەهێزی نیشتمانییە (چونکە سوپای عێراق ئینتمای تائیفی و ئیتنی هەیە نەك نیشتمانی) سەرەڕای بوونی ململانێی سوننی-شیعی، کوردی-شیعی، گرفتی فەسادو گەندەڵی، رۆڵی میلیشا شیعەو سوننەکان، شێوەی گروپی چەکدار و مافیایی، وایکردوە کە هەر وڵاتێك بتوانێت سوپاکەی بنێرێتە عێراق و حساب لەسەر سیادەو سەروەری عێراق نەکات.

بۆیە ئەنکەرە بەئاگاداری پارتی دیموکراتی هاتوە، بەڵام بۆ ئیستفزازی ئێران و شەڕی پەکەکەو دەستبەسەرداگرتنی موسڵ هاتوە (کە لە ئایندەیەکی نزیکدا، داعش موسڵ چۆڵدەکات، پارتی، تورکیاو سوننەکان کۆنترۆڵی دەکەن، ئیتر دەسەڵاتی حکومەتی عێراقی بەسەردا ناڕوات و تورکیا سودمەندی یەکەم دەبێت لە نەوتی موسڵ).

پـاراك خانا نوسەری ئەمریکایی دەڵێت: «تورکیا دوو لقی سەرەکی هەیە، لقێکی خۆرهەڵاتی ئەوروپاییە، لقێکی دەروازەیەکە بۆ سەر مەترسیدارترین ناوچەکانی دنیا، کە سوریاو عێراق و ئێرانن».

بێگومان لانیکەم ئێستا دوو وڵاتی مەترسیدار (عێراق و سوریا) دراوسێی تورکیان، ئەنکەرە ئەم راستییە باشتر دەزانێت، کە ئەم دوو دەوڵەتە لەئێستادا چەند مەترسیدارن و ئەگەر ئێرانیشی بۆ زیادبکەین،

که بەنیسبەت تورکیاوە، ئێرانیش دراوسێیەکی مەترسیداریەتی، یان هەموو مەترسییەکانی سوریاو عێراقیش لە ئێرانەوە سەرچاوەدەگرن، هەر خودی ئێران مەترسییە سەرەکییەکەیەو داینەمۆی سەرەکی دیمەشق و بەغدایە، هەمووشیان ئالودەن بە مەترسییەکی جدی، کە گەرایشی شیعەگەراییەو لەئێستادا ئەمە چەمکە گەرایشێکی هێندە بەهێزە لەگەڵ ناوهێنانی ئێران، یەکسەر بیرمان بۆ شیعەگەرایی و سعودیە بۆ سوننەگەرایی دەچێت.

بۆیە ئێستا تورکیا هەر هەنگاوێك لەناوچەکەدا دەنێت لەچوارچێوەی جەمسەرگیری ناوچەیی (وڵاتانی سوننی دایە) بەتایبەتی بۆ عێراق و سوریا، ئێران، یان یەمەن، ئەمە بۆ هەنگاوەنانی ئێرانیش راستە.

بەواتایەکی تر پشێویی و قەیران لە (عێراق و سوریا) مانای بوونی پەیوەندی راستەوخۆیە بە تاران و ئەنکەرەوە، چونکە جگەلە کاریگەری تائیفی، بەرژەوەندی سیاسی، ئابوری و جەمسەربەندی (سنوری جوگرافیاش رۆڵێکی مەزن دەگێڕێت لەو ئاشوب و پشێوێنانەدا).

قسەکەی نیکۆلاس سبایکمان گەر بۆ هەموو وڵاتانی جیهان راستبێت، بەڵام بۆ ئەنکەرەو تاران زۆرتر راستە، کە دەڵێت «جوگرافیا گرنگترین فاکتەرە لە سیاسەتی دەرەوەدا، چونکە بەردەوامترینە ...».

ئەم کاریگەرییە جوگرافییە مانای وایە، ئەو تێزە راستە کە دەڵێت «دەوڵەتەکان دەتوانن دۆستەکانی خۆیان هەڵبژێرن، بەڵام ناتوانن دراوسێکانی خۆیان هەڵبژێرن.....».

بەڵام ئەوە تازە دیفاکتۆیە، ئەم دوو وڵاتە هاوسنورن و

دراوسێن، بەبێ حەز و ئارەزوی خۆیان، کە هیچ کامیان خۆشییان لەویتر نایەت، بەڵام لەوە خراپتر ئەوەیە، کە دراوسێکانی ئەم دوو دراوسێیەش کێشەو گرفتی بۆیان، یان لەژێر ناوی هەیمەنەی ئەم دوو هێزەدان و بگرە هۆکاری سەرەکی بۆ قەیران و ململانێی نێوانیان، دراوسێکانیان یان خۆیان لە وڵاتە دراوسێکانیان خولقاندویانە لە پێناو بەرژەوەندییەکانی خۆیاندا.

ئەنکەرەو تاران شەڕی یەکدیدەکەن و لەدەرەوەی سنورەکانی خۆیان و پایتەختەکانیان، بەڵام رۆژێك دێت دەبێت باجەکەی بدەن و خۆشیان بئاڵێنە ئەو قەیرانەوە، رۆژێك دێت لەگەڵ ئەم ئاڵوگۆڕانە، نە بەغدا سنوری بە تورکیاوە و نە دیمەشق سنوری بە تورکیاوە بمێنێت.

ئاڵوگۆڕەکان خێران و یادی سەد ساڵەی سایکس-بیکۆش لە 2016/5/16 ئەوەندەی نەماوە بچێتە سەد ساڵەیەوە، رەنگە پاش سەد ساڵ لەو مێژوە شومە دابەشبوونێکی نوێ لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست روبدات، بەڵام ئەمجارە بەقازانجی گەلانی ژێردەست و هێزە بچووکەکان بێت، کە سەد ساڵ لەمەوپێش بەریتانیا، فەرەنسا، روسیاو وڵاتانی زلهێز غەدریان لێکردن و کردیانە قوربانی بەرژەوەندییەکانیان، لەهەر ئاڵوگۆڕێکی لەو شێوەیە تورکیا، ئێران، عێراق و سوریا ... یەکەم قوربانی ئەم ئاڵوگۆڕەن.

ئەگەرچی ئەم قەیرانانەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لە سەد ساڵی رابردو، ئەم قەیرانانەی ئێستاش لە سوریا، یەمەن، عێراق، لوبنان، ئەفغانستان، مالی، لیبیا، تونس، میسر، جەزائیر، یۆنان، هەرێمی

کوردستان، سۆماڵ، سەحرای خۆرئاوا و فەلەستین ..... رودەدات، بەسیناریۆ و دەستی وڵاتانی زلهێزی جیهان دادەنرێت و رەنگە ئەو نمونەیەی، کە لە جەنگی کۆسۆڤۆ لە کتێبی جیهانی دووەم باسیدەکرێت لە دەیەی نەوەدەکانی رابردو باشترین نمونە بێت «سربیا بەدرێژایی 88 رۆژ لەلایەن ناتۆ بۆردومانکرا و زیانی زۆری لێکەوتەوە، جگەلە کۆشکێکی سلۆبۆدان میلۆسۆڤیچ بۆردومان نەکرا؟ چونکە تابلۆیەکی رامبرانتی تێدابوو؟».

ڕەهەندی ململانێکانی ڕوسیاو تورکیا

«ڕوسیا مەتەڵێکی بەئاڵۆزی تەنراوی ناو توناو تونی گەورەترین لوغزە شپرزە کارەکانی دنیا»

چەرچڵ

پەیوەندییەکانی مۆسکۆ – ئەنکەرە لەوپەڕی باشیدا بەجۆرێك ئاڵۆزبوون، چاوەڕواننەکراو بوو، لەکاتێکدا دوو مانگ پێش ئێستا ئەردۆگان سەردانی مۆسکۆی کرد و چەند گرێبەستی گرنگی ئیمزاکرد.

بەڵام خستنەخوارەوەی فڕۆکەیەکی جۆری M24 ڕوسی لە ئاسمانی سوریا لەلایەن تورکیاوە، هێندە بارودۆخەکەی گرژکردەوە و گەیشتۆتە ڕادەیەك (میخائیل ئەلکسندرۆڤ) لەناوەندی توێژینەوەی سەربازی-سیاسی دەڵێت «پێویستە مۆسکۆ چەکی ناوەکی لەدژی ئەنکەرە بەکاربێنێت» ئەوەش زیاددەکات، کە «پێویستە هێرشەکان بەهێز، فراوان، خێرابن و بنکە سەربازییەکان، پەیوەندییەکان، گەنجینە سەربازییەکان، فرۆکەخانەکان و شوێنە ستراتیژییەکان بکرێنە ئامانج».

ئەم بۆچوونە ئەگەرچی زۆر لۆژیکی نییە، بەڵام ئاماژەیە بۆ توڕەبوونی سەرکردە سیاسی و سەربازییەکانی مۆسکۆ لەبەرامبەر تورکیا.

بەدوای روداوەکانی بەهاری عەرەبی لە کۆتایی 2010 و سەرەتای 2011، رەوشی سیاسی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بە یەکجاری شێوا، بەڵام کاتێك گەیشتە سوریا نەیارەکانی پێیانوابوو هاوشێوەی لیبیا، تونس، میسر و یەمەن سیناریۆکانیان دەچێتە پێش، لەم روداوانە فەرەنسا دەخالەتی جدی کرد، بەڵام روسیا پشتی لە دۆستەکانی کردو بێدەنگی هەڵبژارد.

تورکیا وەکو دراوسێی و نەیاری دیمەشق رق و نیگەرانی چەند ساڵەی، وەکو کارەکتەری سەرەکی پرۆسەکە خۆی دەرخست بۆ ئەو کارە، بەڵام دەرکەوت تورکیا ناتوانێت رۆڵی زلهێزێکی یەکلاکەرەوە ببینێت.

ئەردۆگان پێشتر چووبووە لیبیا، یارمەتی ئیخوانەکانی میسریدا و لینکێکی لەگەڵ ئیسلامییەکانی تونس کردبۆوە، بەڵام نە لەسوریا، توانی ئەو رۆڵە بگێڕێت، نە روخانی (بەشار ئەسەد)یش بووە واقیع.

سەرەنجام سوریا بــووە مەیدانی کێبڕکێ و ململانێی هێزە ناوچەییەکان (ئێران، عێراق هاوپەیمانەکانی) و (تورکیا، سعودیە، قەتەرو هاوپەیمانەکانی)، یان مەیدانی ململانێی جیهانییەکانی (ئەمریکا، ئەوروپاو روسیا).

نەخشەی سیاسی و سیناریۆکانی ناوچەکەو بەتایبەتی لە فایلی سوریا لەپاش مانگی ئۆکتۆبەر و دەخالەتی راستەوخۆی روسیا لەشەڕی داعش زۆربەی هاوکێشەکانی گۆڕی، بەشێوەیەك کە چاوەڕوان نەکراو بوو، یان دەکرێت بڵێین لە پاش شەڕی ئەفغانستانی دەیەی حەفتاکان ئەوە یەکەمجار بوو روسیا لە دەرەوە شەڕبکات و هێزەکانی بخاتە جوڵە.

روخانی بەشار ئەسەد بەسادەو سانایی بەدەستەوە نەهات بۆ ئەو گەرایشەی قولاپی بۆ هەڵدا بوو، درەنگ لەوەش تێگەیشت، کە ئەم حکومەتە لەلایەن مۆسکۆ، تاران، بەغداد، حزبوڵلا لەناوچەی هیلالی شیعی پاڵپشتی دارایی، سەربازی و هەواڵگری دەکرێت و راوکردنی هێندە ئاسان و سادە نییە.

لـەدەرەوەی ئەم هیلالە شیعیەش، جوڵەی کارتەکان پەیوەندی بە ئەجێندای سوریاوە هەبووە، لەبابەتی قەیرانەکانی یەمەن و حوسییەکان، کێشەکانی شیعە لە بەحرێن، قوڵبونەوەی ململانێکانی ئەنکەرە - پەکەکە، سەرهەڵدانی داعش و پەلاماردانی کوردستان و عێراق و ئاریشەکانی بەغدادو هەولێر.

بـەڵام؛ کۆی روداوەکـانـی پشتی پـەردەو کارەکتەرە دۆسـت و دوژمنەکان لەگەڵ یەکەم ساتی، رۆژی 2015/11/24 و خستنە خوارەوەی فرۆکەیەکی سیخۆی 24 روسی لەلایەن ئەنکەرەوە، خۆی نمایشکرد.

دەخالەتی ئاشکرای روسیا بۆ لێدانی بنکەکانی داعش بەبێ پرس و گەڕانەوە بۆ لایەنە خۆرئاواییەکان، یان ئەنجومەنی ئاسایش ئەوکاتەبوو، کە روسیا هەستیکرد.

هێزە عەرەب و تورکمانەکانی نەیاری ئەسەد و دۆستی ئەنکەرە، دەیانەویست نزیکببنەوە لە لازقیە دڵی پێگەی شیعە عەلەوییەکانی سوریا و بنکەکانی روسیا.

یان هەوڵە مەترسیدارەکانی ئەنکەرە، بۆ دەستڕاگەیشتنی هێزە نەیارەکانی ئەسەد بە عەزایز و جەرابلوس، تا رێگری لەهێزەکانی پەیەدەو پەیەژە بکەن، دەستیان بەو ناوچانە نەگات و نەچنە سەر دەریای ناوەڕاست.

روسیا بۆ تێکشکاندنی سیناریۆی یەکەم و هاوکاری هێزە کوردییەکان

لە سیناریۆی دووەم، پێیوابوو دوو کارتی گرنگ لەدەست ئەنکەرە دەردێنێت.

بۆیە تورکیا، هەڵەیەکی گەورەیکرد، کە پێیوابوو بەکەوتنە خوارەوەی فرۆکەیەکی روسی دەتوانێت روسیا لەو دور سنورە و دوو ئامانجە دوربخاتەوە.

ئاخر چۆن دەوڵەتی سیاسی و سەرکردەی عاقڵ هەڵەی وادەکات، ئەو هەموو ئاریشەو قەیرانە بۆ خۆی دروستدەکات، کە تۆمەتبارە بەدەیان کێشەی ناوخۆیی و دەرەکی، کە بزانێت رۆڵی جارانی نەماوە لەناوچەکە و ئاڵوگۆڕ بەسەر کۆی هاوکێشەکاندا هاتوە.

بەڵام عاقیبەتی کارەکە تورەبوونی مۆسکۆی بەشێوەیەك لێکەوتەوە، کە تورکیا چەند دەیەیە توشی حاڵەتی وا پڕ لە شەرمەزاری نەبۆتەوە، تورکیا دیارە ئەو رستەیەی چەرچڵی نەبیستبوو، کە وتبووی «روسیا مەتەڵێکی بە ئاڵۆزی تەنراوی ناو توناو تونی گەورەترین لوغزە شپرزە کارەکانی دنیایە».

ئەنکەرە هێندە قەیران دەوریداوە لەگەڵ ئێران، عێراق، سوریا، پەکەکە، فایلی کۆچ و خولقاندنی داعش ..... دەرەقەتی زۆریان نایەت، بۆیە هەمیشە بیر لەشەڕی نەیارانی دەکاتەوە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەو تێزەی دەڵێت: «جەنگ ئامرازی سیاسی نییە، بەڵکو نیشانەی شکستخواردنە .... !» بێگومان ئەمە بۆ ئەنکەرەش راستە، بەڵام لەهیچ کام لەو جەنگانەدا براوە نەبووە، بەم جەنگە ساردەی روسیاشەوە.

تورکیا دەبێت لەوە تێبگات بەم دەموچاوە سیاسییەوە، بەم حاڵەیەوە ئیتر ناتوانێ رۆڵی جەنگی سارد و ململانێی ئەمریکا و سۆڤیەت بگێڕێت، ئەمریکاو ئەوروپاش تاقەتی ئەو هەموو نازکێشانەی ئەنکەرەیان نەماوە.

راپرسییەك لەو بارەیەوە ئەنجامدراوە كە:

- ئایا ململانێكانی مۆسكۆ- ئەنكەرە زیاد دەبن؟ 80% دەڵێن بەڵێ.

یان

- بارودۆخەكە ئارام دەبێتەوە؟ 19,8% دەڵێن بەڵێ.

خۆ ئەگەر وەڵامەكانی یەكەم راست بێت، كێ زەرەرمەندە؟ بێگومان ئەنكەرە.

ئامارەكان باس لەوە دەكەن:

* 55% غازی سروشتی توركیا لە لایەن روسیاوە دابیندەكرێت.

* ژمارەی گەشتیارانی روسی بۆ توركیا چوار ساڵی دوایی بەمشێوەیەیە.

- 2012 3,6 ملیۆن گەشتیار.

- 2013 4,3 ملیۆن گەشتیار.

- 2014 4,5 ملیۆن گەشتیار.

- 2015 تا مانگی ئەیلول 3,3 ملیۆن گەشتیار.

* رێژەی هەناردەی توركیا بۆ روسیاش بەمشێوەیە، كە ساڵانە دەگاتە (5 ملیارو 943 ملیۆن دۆلار) بەمشێوەیەیە:

- لەبواری رستن و چنین 910 ملیۆن دۆلار.

- لەبواری ئۆتۆمبێل 680 ملیۆن دۆلار.

- لەبواری ئامێرو كەلوپەل 610,7 ملیۆن دۆلار.

- بەرهەمە كیمیاوییەكان 378,6 ملیۆن دۆلار.

- لەبواری جلوبەرگ 303,2 ملیۆن دۆلار.

- لەبواری پلاستیك 297,7 ملیۆن دۆلار.

واتا لەم ریزبەندییەدا تورکیا پلەی حەوتەم داگیردەکات، لەناو وڵاتانی هەناردە بۆ روسیا، کە کۆی ئەو پڕۆژە تەواوکراوانەی تورکیا رادەستی روسیای کردوە، بەبڕی (3,9) ملیار دۆلار بەڕێژەی 47 پڕۆژە، جگەلەوە تورکیا پلەی سێیەم داگیردەکات، کە روسەکان ئارەزوی کڕینی زەوییان هەیە لە تورکیا.

ئامارەکان باس لەپەیوەندی بارزگانی روسیاو تورکیا دەکەن و بە (25 - 50) ملیار دۆلاری ساڵانە دەژمێردرێن.

لەکاتێکدا پەیوەندی بازرگانی نێوان روسیاو تورکیا لەساڵی 2010 نزیکەی (26,2) ملیار دۆلار بوو، بەڵام ئەم ئاڵوگۆڕە بەرێژەی (17,3%) بەرزبۆتەوە بۆ (31,2) ملیار دۆلار بۆ ساڵی 2014.

بە تەنها ئاڵوگۆڕی نۆ مانگی ساڵی 2015 ئەو رێژەیە گەیشتە (18,5) ملیار دۆلار.

ئەمە لەکاتێکدایە کۆی گشتی هەناردەی تورکیا بۆ ساڵی رابردو بڕی (157,6) ملیار دۆلار بووە، کە (5,9) ملیار دۆلار بۆ روسیا بووە، بەرێژەی (3,8%)ی کۆی گشتی هەناردەی تورکیا.

بەڵام لە نۆ مانگی 2015، کۆی گشتی هەناردەی تورکیا (107,3) ملیار دۆلار بوە و لەو رێژەیە (2,7) ملیار بۆ روسیا بووە بە رێژەی (2,5%) کۆی گشتی هەناردەی تورکیا.

ئامارەکان باس لەوە دەکەن لەماوەی 5 ساڵی رابردودا، هەناردەی روسیا بۆ تورکیا (10 – 11%) کۆی گشتی هاوردەی تورکیای پێکهێناوە، بە تایبەتی لەبواری غازی سروشتی و ئاسن و گەنم.

لەکاتێکدا کۆی گشتی هاوردەی تورکیا لەماوەی ساڵی 2014 (242,2) ملیار دۆلار بووە، بۆ نۆ مانگی ساڵی 2015 (156,3) ملیار بووە.

لەرابردودا، کۆی گشتی هەناردەی روسیا بۆ ساڵی 2014 (496,6) ملیار دۆلار بوو لەبەرامبەر رێژەی هاوردەی (380) ملیار دۆلار بووە، لەو رێژەیەش بایی (5,1) ملیاری لە تورکیاوە هاوردە کردوە، کە دەکاتە رێژەی (1%) کۆی گشتی هاوردەی روسیا.

سەرەڕای ئەو ژمارەو ئاڵوگۆڕە بازرگانیانە، روسیا چەند بڕیارێکی داوە:

- بێبەشبوونی تورکیا لە غازی سروشتی روسیا، کە بەهای ساڵانەی 22 ملیار دۆلارە.

- بێبەشبوونی تورکیا لە بەرهەمە نەوتییەکانی روسیا کە 12% لە روسیاوە دابیندەبێت.

- هەڵوەشاندنەوەی پـڕۆژەی (اکیو)، کە بـەوزەی ناوەکی کاردەکات، بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا، کە بڕیار بوو لەشاری مێرسین بەبڕی (22) ملیار دۆلار دابمەزرێت بۆ ساڵی 2019 تەواو ببێت، کە توانای بەرهەمهێنانی 4800 مێگاوات کارەبای هەبوو.

- شکستی پـڕۆژەی ناردنی غازی سروشتی روسیا بۆ تورکیاو ناردنی بۆ بازاڕەکانی ئەوروپا، بەناوی (رێژەی تورکی)، کە ساڵانە توانای رەوانەکردنی (63) ملیار م3 هەیە.

- رێگری لە گەشتیارانی روسیا بۆ تورکیا.

- لەمەودوا وەرگرتنی فیزە بۆ هاوڵاتیانی تورکیا بۆ روسیا، کە پێشتر پێویست نەبوو.

- دابەزینی بەهای لیرەی تورکی.

خستنە خوارەوەی فرۆکە روسییەکە، گەر توانیبێتی مەسجێك بداتە ئەمریکاو ئەوروپا، کە دەتوانێت بەنوێنەرایەتی ئەوان شەڕی روسیا بکات، وەکو چۆن لەسەردەمی جەنگی سارد کردویەتی، یان

سەر لەنوێ راکێشانی سەرنجی ئەمریکاو خۆرئاوایە، تا پاش ئەو نیگەرانیانەی هەیانبوو لە پشتیوانی تورکیا لەداعش، کردنەوەی دەرگا بەروی کۆچبەراندا، نەپاراستنی بەرژەوەندییەکانی ئەوان، هاوکاری ئەوان بەدەستبێنێتەوە.

یان مەسجێکی دابێت بەوڵاتانی کەنداوی فارسی (سعودیەو قەتەر) کە دەتوانێت بەردەوام بێت لەفشار بۆ سەر سوریا و ئێرانی نەیاری ئەوان، بەڵام ئەوەش راستە هاتنی روسیا بۆ پشتیوانی ئێران و هاوپەیمانەکانیشیەتی.

بەڵام لەهەمانکاتدا، کاریگەری نێگەتیڤ جێدەهێڵێت لەسەر بارودۆخی سیاسی و ئابوری تورکیا.

رەنگە پاش هەر سەوداو رێککەوتنێك لەنێوان مۆسکۆو ئەنکەرە، باجەکەی زۆرتر تورکیا بیدات و لەئاستی دبلۆماسیش توشی ئیحراجی بێت.

یان روداوەکە لەئاستی بەرزتر ببێتە وەرەقەیەك لەنێوان مۆسکۆو واشنتۆن، بەوەی مۆسکۆ هیچ کاردانەوەیەکی زۆرتری نەبێت و لەبەرامبەردا چاوپۆشی لە کەیسی ئۆکرانیاو دورگەی قرم و ئەبخازیا بکەن و سزاکانیشی لەسەر سوکبکەن، کە شەش مانگی تر درێژ کراوەتەوە.

جگەلەوەی ئەم روداوە، گەر بەیەکجاریش نەبێت، بەڵام بۆ چەند ساڵی تر روخانی سوریاو رژێمی بەشار ئەسەدی دواخست، ناسنامەی داعش و هاوکارەکانیشی باشتر دەرخست و دەستی روسیاشی زۆرتر ئاوەڵا کرد، تا زیاترو زۆرتر لەدۆستەکانی تورکیا بدات و یارمەتی زۆرتری نەیارانی ئەنکەرەش بدات.

گەر بێتو رێککەوتن و دانوستانیش روبــدات و رەوشەکە

ئاساییبێتەوە، بەڵام روسیا رەنگە کارتە سورو گەرمەکان بەنهێنی و لەجاران باشتر بەکاربهێنێت.

ئەندریە کورتۆنۆڤ سەرۆکی ئەنجومەنی پەیوەندییە گشتیەکانی روسیا رایگەیاندوە «دەکرێت سود لە کارتی کورد وەکو وەڵام بۆ هێرشەکانی تورکیا، چاوی لێبکرێت» ئەم بۆچونەی لە بەرنامەیەکی کەناڵی جەزیرە دەربڕی.

کورتۆنۆڤ ئەوەشی راگەیاندوە، کە «پێویستە پشتیوانی ئۆپۆزسیۆنی کوردی بکرێت لەناوخۆو دەرەوەی تورکیاو جەخت لەسەر لێدانی ئامانجەکانی لەسەر سنورو تورکیاو سوریا بکرێت».

سەرچاوە روسییەکان لەو بارەیەوە باس لە پەیوەندییەکانی نێوان روسیاو یەکێتی دیموکراتی (PYD) دەکەن، باس لەوە دەکەن، کە پەیەدە سودی لە ناکۆکییەکانی مۆسکۆ و واشنتۆن وەرگرتوە، بۆ نەکەوتنی کۆبانی و عفرین، هەوڵیداوە دەست بەسەر عەزازدا بگرێت، کە لەژێر دەستی ئۆپۆزسیۆنی سوریا دایـەو کۆنترۆڵی جەرابلوسیش بکات، کە کۆبانی و عفرین بە یەکەوە گرێدەدات.

ئەگەرچی یەکێك لـەوان پێیوایە خستنە خــوارەوەی فرۆکە روسییەکە، وەڵامێك بوو بۆ ئەو یاریەی روسیا بە کارتی کوردی کردوە.

بەڵام پێدەچێت پەیوەندییەکانی مۆسکۆو کورد لەپێشتر بێت، بەتایبەت کە تەنها یانزە رۆژ دوای هێرشەکانی مۆسکۆ بۆ سەر داعش، میخائیل بوگدانۆڤ یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی روسیاو نوێنەری تایبەتی ڤلادمێر پۆتین بۆ خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لەپاریس چاویکەوت بە ساڵح موسلیم هاوسەرۆکی پەیەدە.

لەلایەکی تریشەوە رۆژی 21 تشرینی یەکەم (ئۆکتۆبەر) رابردو لە مۆسکۆ بۆگدانۆڤ پێشوازیکرد لە هاوسەرۆکی پەیەدە ئاسیا

عوسمان (عەبدوڵلا)و نوێنەرانی کۆبانی و رێگادان بەکردنەوەی نوێنەرایەتی لەروسیا.

لەلایەکی تریشەوە، 23 تشرینی یەکەم (ئۆکتۆبەر)ی رابردو پۆتین داوایکردبوو، پەیەدە یەکبگرن لەگەڵ هێزەکانی رژێمی ئەسەد بۆ شەڕی نەیاران.

سەرەڕای کارتی کورد لەخۆرئاوا، چاودێران پێشبینیدەکەن پەیوەندییەکانی مۆسکۆ لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان بەهێزتربێت لەچاو رابردودا، چەکی دژە فڕۆکەی پێشکەوتوی پێبدات، رەنگە پەکەکەش لەناوخۆ هێرشەکانی زیاتر بکات و فشاری زۆرتریش بخاتە سەر ئەنکەرە.

سەرەڕای کارتی کورد، ئەم بارودۆخەی روسیا لەکاتێکدایە، یەکێك لەهەرە هاوپەیمانە بەهێزەکان، کە ئێرانە، لەوپەڕی بەهێزیدایە لەناوچەکەداو کاریگەری زۆرو زەوەنــدەی لەسەر ناوچەکەو خۆرهەڵاتی ناوەڕاست لە (عێراق، سوریا، لوبنان، یەمەن و ئەفغانستان) داناوەو خامنەیی رابەری کۆماری ئیسلامی ئێران، پۆتینی بە سیاسەتمەدارێکی عاقڵ و ژیرو بەتوانا داناوە.

ئەوە لەکاتێکدایە، ئەمریکا سەرسەختترین دوژمن و نەیاری روسیاو ئێران، ئێستا داوای هاوکاری زۆرتری ئێران دەکات، بۆ دەرپەڕاندنی داعش لە عێراق و سوریاو شکستی قاعیدەو تاڵیبان لە ئەفغانستان و هێمنکردنەوەی بارودۆخی یەمەن.

یەکێکی تر لە دۆستە نزیکەکانی پێشوی تورکیا لەناوچەکەدا، ئیسرائیل رایگەیاندوە «هێرشناکرێتە سەر هیچ فڕۆکەیەکی روسی، گەر ئاسمانی ئیسرائیل ببەزێنێت»، ئەمەش پەیامێکە بۆ تورکیا کە پەیوەندی مۆسکۆ و تەلئەبیب لەوپەڕی باشیدایە.

هەموو ئاماژەکان باس لەوە دەکەن، لەم قەیرانەدا ئەنکەرە زەرەرمەندی یەکەمە، چونکە سەرەڕای ئەو ئامارو داتایانەی خستمانەڕوو، گەر شەڕیش روبدات بەراوردی توانا سەربازییەکانی مۆسکۆو ئەنکەرە زۆر قورسە.

روسیا خاوەنی 766095 سەربازەو خاوەنی 2,485,000 سەربازی یەدەگە، کە تورکیا تەنها خاوەنی 410500 سەرباز، 185630 سەربازی یەدەگە.

لەبواری توانای ئاسمانی، مۆسکۆ خاوەنی 5000 فڕۆکەی جۆراوجۆری و تورکیا خاوەنی 1600 فرۆکەیە.

لەبواری توانا ئاوییەکان روسیا خاوەنی 270 کەشتیگەل و ژێر دەریایی و جۆری ترە، تورکیا خاوەنی 100 جۆرە، جگەلەوەی روسیا خاوەنی یەکەم و زۆرترین چەکی ناوەکی کڵاوەی ئەتۆمییەو ئەندامی ئەنجومەنی ئاسایشە.

ئەوەش کە دوو مانگ لەوە پێش، ئەردۆگان سەردانی مۆسکۆی کرد، رایگەیاند کە پەیوەندییە بازرگانییەکانی مۆسکۆ- ئەنکەرە بۆ ساڵی 2023 دەگاتە (100) ملیار دۆلار، لەکاتێکدا ئەو پەیوەندییانە:

- **ساڵی 2007 (22,512) ملیار دۆلار بوو.**
- **ساڵی 2008 (33,849) ملیار دۆلار بوو.**
- **ساڵی 2013 (31) ملیار دۆلار بوو.**
- **ساڵی 2014 (44) ملیار دۆلار بوو.**

ئەگەر ئەوەش بزانین تورکیا پێنجەمین هاوبەشی بازرگانی گەورەی روسیایە، بەرێژەی (4,6%) دوای هەریەکە لە چین، ئەڵمانیا، هۆڵەندا، ئیتاڵیا.

جیا لەهەموو ئەوانە، ئێستا روسیا بە گازپرۆم دەناسرێتەوە، کە

بۆتە یەکێك لە گەورەترین کۆمپانیا زەبەلاحەکانی بواری نەوت و گاز.

ئامارەکان باس لەوە دەکەن، بەهای گازپرۆم لە 10 ملیار دۆلارەوە لە 2000 بەرزبۆتەوە بۆ 300 ملیار دۆلار لە ساڵی 2006، ڕەنگە ڕەوشەکە ئاساییبێتەوە و قەیرانی قەبەتر سەرهەڵبدات، بەڵام تورکیا هەرچی چۆنێك بێت لەسەر ئەم سیاسەتانەی ئەکەپەو ئەردۆگان، بەشی شێری ئەو ئاریشەو قەیرانانەی بەردەکەوێت، دەبێت لەوەش تێبگات ئەمریکا ئێستا لەجیهاندا سیاسەتی پارادۆکس پیادەدەکات، زۆرتر لەجاران بەدوای بەرژەوەندییەکانیدا وێڵە، هیچ گرەنتییەکیش نییە ناوچەکە توشی شەڕو نائارامی نەبێت و کێرڤی ململانێکان زۆرتر ئاڵۆز نەبن.

لەوانەش گرنگتر ئێستا وەکو باراك خانا دەڵێت «جیهان ڕوو لە ئەمریکایی نەبوون دەکات».

دیموکراسی لە وڵاتی فرەنەتەوە و مەزهەبدا

دیموکراسی وەکو چەمکێکی سیاسی لە کۆمەڵگا خۆرهەڵاتییەکاندا، بەتایبەتی لە سیستمە سیاسییە تۆتالیتارەکانی جیهانی سێیەم و سیستمە ئۆلگارشییەکاندا، جگە لە مانا حەقیقییەکەی خۆی، هیچ فۆرم و حەقیقەتێکی دیموکراسی پێوە نەماوە.

لەکاتێکدا لەڕووی فەلسەفی و ئەخلاقی و فەلسەفەی لیبرالیزمەوە، چەمکی دیموکراسی، پێوەری سەرەکییە بۆ کۆمەڵگەیەکی مۆدیرن و ئازاد و شەفاف و سەرکەوتو.

عێراق بەو پێیەی لە ماوەی هەشتا ساڵی رابردودا (سەردەمی حوکمی پێشو تا 2003) تا روخانی بەعس، هەرگیز ئەم مۆدێلەی لە شێواز و سیستمی حوکم و خۆبەڕێوبردندا بەخۆیەوە نەبینیوە و بۆ یەك جاریش بە واقیعی پراکتیزە نەکراوە، بگرە لە شوێنی ئەم مۆدێلە، هەمیشە تۆتالیتاریزم و سیستمی تاکڕەوانەی دیکتاتۆری لەسەرکاربووە، کە هەرگیز نە لە خۆی رابینیوە، میکانیزمەکانی ئەم

پرۆسەیە بدۆزێتەوە و کاریان پێبکات، نە ئەو مافە سەرەتاییەشی داوە بە شارۆمەندەکانی، کە پیادەی سادەترین مافی خۆیان بکەن، کە هەڵبژاردنە.

راستە لە عێراقدا چەندینجار بەناو هەڵبژاردن کراوە، بەڵام جگە لەوەی گاڵتەکردن بە قودسیەت و بەها پیرۆزەکانی دیموکراسی و هەڵبژاردن، هیچی تر نەبووە.

دەکرێت بڵێین «خراپترین سات لە مێژوی سیستمی سیاسیی عێراقدا، کە هەرگیز شتێك بەناوی پرۆسەی دیموکراسی و هەڵبژاردنەوە بوونی نەبووە، سەردەمی بەعسە، سەردەمی بەعسیزم و سەدام حسێن بووە و رەنگە هەڵەش نەبێت گەر بڵێین «باشترین سەردەمی زێرین و پراکتیزەبوونی ئەم چەمکە لەپاش روخانی بەعس لە (2003)وە دەستپێدەکات، بە واتایەکی تر رەنگە زێڕینترین سەردەمی عێراق، ئەو کاتە بێت، کە دیموکراسی بە هەموو هەڵە و کەموکوڕییەکانییەوە لە (2003)وە لە عێراقدا پراکتیزەدەکرێت، جا لەژێر هەر ناو و بیانویەك و مۆدێلێکدا، کە ناودەنرێت بە (دیموکراسی تەوافوقی).

راستە لەناو ئەم مۆدێلە لە سیستمی سیاسیی حکومدا، شتێك نییە بە ناوی دیموکراسیی تەوافوقی، بەڵام ئەوە پێکهاتە سیاسییە ناهۆمۆجینەکانی ئەو وڵاتەن کە شتێك لە دیموکراسی دادەنێن و ناوی دەنێن دیموکراسی تەوافوقی، کە رەنگە کارێکی خراپ نەبێت، بەڵام لە باری بوونی ئەڵتەرناتیڤی دیموکراسی واقیعیدا، دەبێت بخرێتە لاوە، لە ئێستادا کە عێراق بە قۆناغێکی تایبەتدا گوزەردەکات، کە پیادەکردنی دیموکراسی رەنگە قورس و گران بێت، رەنگە ئەم دیموکراسی تەوافوقیە مۆدیلێکی شیاو بێت.

عێراقێك مۆزایكێكی ناهۆمۆجین و ئاڵۆزی هەیە لـەڕووی تائیفی و مەزهەبی و ئیتنیكیەوە، سەرەڕای تایبەتمەندی جوگرافی و تۆبۆگرافیاكەی، سەرەڕای چەندین كێشەی مێژویی و كولتوری، سەرەڕای چەندین كێشەی سیاسی و نەتەوەیی.

رەنگە ئاسان نەبێت لە ئێستادا مۆدێلێكی تەواو دیموكراسی، بە پێوەری كۆمەڵگا و سیستمێكی ئەوروپی، یان ئەسكەندەنافی و ئەمریكایی بەبەردا ببڕێت.

عێراق كە خاوەنی دوو پێكهاتە و ئیتینكی سەرەكییە (عەرەب-كورد)، خاوەنی دوو پێكهاتەی تائیفی و مەزهەبیشە (شیعە و سوننە)، كەواتە خاوەنی سێ پێكهاتە سیاسی (كورد، عەرەبی شیعە و عەرەبی سوننە)یە، سەرەڕای كەمینەی توركمان، ئاشوری، كلدانی، مەسیحی، یەزیدی، شەبەك، ئەرمەنی و فارسی)یە.

لەگەڵ ئەوەشدا خودی سیستەمەكە گیرۆدەی هەزاران گرفتی سیاسی، ئابوری، فەرهەنگی و كۆمەڵایەتییە .

گەر سەیری مێژوی سیاسیی دروستبوونی عێراق بكەین، هەر لەساڵی (1920)ـەوە ئەم سیستەمە لەسەر گرتنەدەستی دەسەڵات لەلایەن كەمینەی سوننەوە بەڕێوەچووە و بەتەنها یەكجاریش نە بە دیموكراسی، نە بە تەوافوق ئەو مافە بە شیعەی زۆرینە و بە كورد رەوا نەبینراوە و دور و نزیك بەشداربن لەم سیستەمە سیاسیەدا، بگرە هەمیشە و هەمیشە سوننە حاكمی یەكەم و كۆتایی عێراق بوون.

جیا لەوەی كۆی سیستمی سیاسی وڵاتیان بەدەستەبووە، هەموو پنتە ئابورییەكانیشان بۆ خۆیان پاوانكردوە، واتا هاووڵاتیانی شیعە و كورد، هەمیشە هەستیان بەوە كردوە كە لە عێراقدا هاوڵاتی پلە دوون.

ئەمە سەرەڕای ئەوەی سوننە لە ماوەی ئەو هەشتا ساڵەی حوکمی خۆیدا، بۆ ڕێگرتن لە دیموکراسی ڕاستەقینە و ماف و ئیمتیازی لایەنەکانی تر (شیعە و کورد) زۆرزانانە، جارێك لەگەڵ شیعە مامەڵەی ئەنتی مەزهەبی کردوە و چەوساندونیەتەوە، جارێکیش وەکو ئەنتی ئیتنیك لەگەڵ کورد، مامەڵەیکردوە پەراوێزی خستوە و ڕەشەکوژیی کردون.

بۆیە ئەم فۆرمە لە عێراقدا، هەرگیز نەیهێشت دیموکراسی گەشەبکات و هەر فۆرمێکی تریش لەم شێوەیەدا خۆی خستەبێتەڕوو، یان بە دەستی دەرەکی ئەنتی سوننە، یان بە خیانەتکار و ئەنتی نەتەوەیی عەرەب حسابی بۆ کراوە، کە دیارە یەکەمیان مەبەستی شیعەیە و دووەمیان مەبەست لە کورد بووە.

بەڵام زۆر جار بۆ چەواشەکاریی جیهانی دەرەوە، لە عێراقدا دەستوور نوسراوەتەوە و هەڵبژاردن کراوە، کە سەدام حسێن (99.9%) دەنگەکانی مسۆگەرکردبوو.

بەڵام هەموو کەس دەیزانی ئەوە سیناریۆیە و بەناوی هەڵبژاردنەوە کراوە، بەڵام کەس نەبوو بڵێت ئەمە گاڵتەکردنە بە دیموکراسی .

بێگومان بەعس و سیستمە سیاسیەکانی پێش بەعسیش، هەرگیز نەیانهێشت عێراقییەکان ئاشنابن بە دیموکراسی و پراکتیزەکردنی، کە دەکرا لە ماوەی هەشتا ساڵی رابردودا، ئەم پرۆسەیە هێدی هێدی بەڕێوەبچوایە، تا بۆ ئێستا گەشەیکردایە و خەڵك بە ماف و ئەرکەکانیان ئاشنابوونایە، بەڵام سەرەنجام بە روخانی سیستمی سیاسی بەعسی تۆتالیتار و میلیتاریست، ئەم دوو مۆدێلە لە حوکمی عێراق کۆتاییانپێهات و تاکە ئەڵتەرناتیڤ کە خواستی زۆرینەی لایەنە

سیاسی عێراقییەکانیان بوو، کە ئەویش دیموکراسی بوو، شوێنی گرتەوە .

ئەگەرچی چەمکی (دیموکراسی تەوافوقی) بۆ کۆی گشتی دیموکراسی زیادکرا، بەڵام ڕەنگە مۆدێلێکی باش بێت، بەو دەلیلەی گەر ئەم دیموکراسییە تەوافوقی نەبێت، ڕەنگە هەمان مۆدێلی سیستمی سیاسی هەشتا ساڵی رابردوی سوننە لەعێراقدا پەیڕەو بکرێت، بەڵام ئەم جارە سیستمی سیاسی زۆرینەی شیعە کۆنترۆڵی بکات، بەو پێیەی زۆرینەی عێراق پێکدەهێنێت، بەلایەنی کەمەوە (5-%860)، ئەوکات هەرسێ سەرۆکایەتی (کۆمار، پەرلەمان و حکومەت) کە ئێستا هەریەکەیان بەدەستی یەکێك لە پێکهاتە سەرەکییەکانی (کورد، سوننە و شیعە)وە بوون، بەدەستی زۆرینەی شیعەوە بوایە، بەڵام ئێستا لە سایەی ئەم مۆدێلە لە تەوافوق دەسەڵاتەکان دابەشکراون و تاڕادەیەکی باش توانیویەتی خزمەتی دیموکراسی بکات و پێکهاتە ناهۆمۆجین و دژەکان لێکنزیکبکاتەوە .

بێگومان ئەم مۆدێلە (دیموکراسی تەوافوقی) سـەرەڕای خاڵە نێگەتیڤەکانی، گەر هیچی نەکردبێت لانیکەم لایەنە ناکۆکەکانی لەناو پەرلەمان و حکومەتدا کـۆکـردوەتـەوە، لانیکەم بـڕوای بە هەرسێ لا کردوە کە دەبێت یەکتری قبوڵبکەن، لانیکەم خوێنڕشتن و تۆتالیتاریەتی کەمکردوەتەوە، ئەو هەژمونەگەرییەی شیعە و سوننەی کەمکردۆەتەوە، کە هەرکامیان عێراق بە تەنها بە موڵکی خۆی بزانێت.

ئەوەشی کە پێیوایە ئەم جۆرە لە مۆدێلی دیموکراسیدا، ڕێگرتنە لە راوبۆچونی بەرامبەر، ڕەنگە تاڕادەیەك راستی تێدابێت، بەڵام هەرگیز لەم مۆدێلەدا، بەیەکجاری مافی بەرامبەر پێشێلناکرێت، ڕەنگە باشترین مۆدیل (عێراق و لوبنان) بن لە دیموکراسی تەوافوقیدا، کە

ڕەنگە زۆر باشیش چووبنە پێش و توانیویانە خزمەت بە پرۆسێسی سیاسی و ئازادی ڕاگەیاندن و بڵاوکردنەوە و هەڵبژاردن بکات.

ئەگەرچی ڕەنگە لایەنی زۆرینە، خەون بەوەوە ببینێ کە کەمینە بسڕێتەوە، بەڵام ئەو کات ئەو مۆدێلە خۆی لە دیموکراسی و ئازادەوە دەگۆڕێت بۆ تۆتالیتار و داپڵۆسێنەر، ئەوەش ڕوونە کە لەم جۆرەدا ڕێگا بە سادەترین مافی بەرامبەر نادرێت نەك کەمینە.

لە وڵاتیکی وەکو میسردا قیبتییەکان هیچ مافێکی سادەیان نییە، لە مەغریب خەڵکی بیابانی خۆرئاوا، لە ئێران کوردەکان، بێبەشن لە هەموو پرۆسەیەک، چونکە سیستمی سیاسی هەموو مافێك بۆ خۆی بە ڕەوا دەبینێ، لە هیچ کوێی ئەم سیستمەدا جێگایەك بۆ کەمینەکان و هاوڵاتی بەرامبەر نامێنێت، دەرەنجامی هەموو ئەم سیستمە سیاسیانەش لە مێژودا، ڕوخان و لەناوچوون و هەڵوەشاندنەوە بووە.

سەبارەت بەوەش، کە هەندێ لایەن پێیان وایە ئەو وڵاتانەی فرەنەتەوە و ئاین و مەزهەبن، پەنا بۆ ئەم جۆرە لە دیموکراسی دەبەن ڕاست نییە، بەڵکو بەشێکی زۆری پەیوەستە بە عەقڵەیەتی تاکی ئەو کۆمەڵگایانە، یان بە گروپە سیاسییەکانەوە، ئەگەر نا، لە وڵاتێکی وەکو هندستان، کە وڵاتێکە پێکهاتە دینی و مەزهەبی و ئیتنکی و زمان و نەتەوەکانی لە دونیادا وێنەی نییە، بەڵام دیموکراسی لەم وڵاتـەدا، دیموکراسی تەوافوقی نییە، بەڵکو مۆدێلێکە زۆر نزیکە لە مۆدێلی ئەوروپییەوە و هەڵبژاردن و پرۆسەی دیموکراسی ئازادانە بەڕێوەدەچێت، بەڵام لەسەر شێوازی فیدراڵی.

کەچی لە عێراقدا، بەهۆی جیاوازیی پێکهاتەی نەتەوەیی، ئاینی و مەزهەبییەوە، بەدیاریکراوی ئەوەیە، کە ئێستا لە واقیعی حاڵدا دەیبینین، دیموکراسی تەوافوقی لەنێوان (کورد-شیعە-سوننە) بەڕێوەدەچێت و تاڕادەیەکیش توانیویەتی سەرکەوتوبێت.

کەچی لە وڵاتانی ئەوروپادا، شتێك نەماوە بەناوی جیاوازی نەتەوە و ئاین و مەزهەب لە ناو پرۆسەی دیموکراسیدا، ئەوەش بەو بەڵگەیەی کە لای ئەوان، لیبراڵیزم شوێنی بە هەموو چەمکەکانی تر لێژکردوە، بە واتایەکی تر لە وڵاتانی خۆرئاواییدا، تاك و هاووڵاتی سەرچاوەی هەموو شتێکن، نەك ئاین و نەتەوە، ئەوەشە وایکردوە کە چەمکی هاووڵاتیبوون ببێتە پێوەر لەناو ئەو سیستمە سیاسییانەدا.

هەر لەبەر ئەوەشە، لەناو ئەو مۆدێلە لە دیموکراسیدا، تاك دەنگ بە بەرنامە و پڕۆژە و خزمەتگوزاری دەدات و گوێ بە ئاین و رەنگ و زمان و مەزهەب نادات، دەبینین سەرکەوتوترینن، ئیدی تاکی خۆرئاوایی دەمێکە رزگاریبووە لەو کۆت و پەیوەندانەی مەزهەب و نەتەوە و ئاین بۆ تاکیان دروستکردوە، تاڕادەیەکیش فکری هاوڵاتی، توشی دواکەوتویی و توندوتیژی و ناواقیعی کردوە.

بەڵام لەم سیستمە سیاسیانەی خۆرهەڵات و عێراقدا، تاك هێشتا تا بێ ئەندازە، پەیوەستە بە مەسەلە مەزهەبی و ئیتینکیەکانەوە، کە زۆر جار دەبێتە رێگر لەبەردەم پێشکەوتنی کۆمەڵگا، بێگومان هەر ئەوەشە تا ئێستا کاریگەری لەسەر پرۆسەی سیاسی عێراق هەبووە، تاك ئەوەندەی باکگراوەندی حزبی سیاسی دەخوێنێتەوە، ئەوەندە گوێینەداوە بە پڕۆژەی مەدەنی و مۆدێرن و خزمەتگوزاری، بەتایبەتی لە هەڵبژاردنەکانی (2005)دا لە عێراق، بە ئاشکرا هەستمانپێکرد، کە

ئەو لایەنانەی مەرجەعیەتی مەزهەبی پشتیوانی لێکردن، زۆرترین دەنگیانهێنا، ئەگەرچی خەریکە ئەم مۆدێلە لە عێراقیشدا کاڵببێتەوە، بەڵام هێشتا رەنگ و بۆنی ماوە، چونکە لای گەلانی عێراق دیموکراسی هێشتا پچوکتر و لاوازترە لە چەمکی مەزهەب و ئیتینك، بەڵام پێدەچێت لەگەڵ پێشکەوتنەکانی عێراق و رەفاهیەت و خۆشگوزەرانی هاوڵاتیان و بەرقەرابوونی ئاشتی و ئارامی دیموکراسی راستەقینە، شوێنی دیموکراسی تەوافوقی بگرێتەوە و هەموو چەمکەکانی تر بچنە لاوە.

لەباری ئەو بۆچوونەش، کە دەڵێت ئایا دیموکراسی تاچەند مافی هەموو لایەك دەپارێزێت، رەنگە لەم قۆناغەدا بتوانێت تارادەیەك مافی هاوڵاتی عێراقی دابینبکات.

بەڵام تا ئەو کاتەی شیعە چاوی لەوەبێت، کە زۆرینەیە و سوننە و کورد بونەتە شەریکی، تا ئەو کاتەی سوننە خۆی بە خاوەنی عێراق بزانێت و تاکی کورد واهەستبکات گشت خەونەکانی بە دروستبوونی دەوڵەتی کوردی دەستدەکەوێت، بێگومان تاك هەست بە دابینکردنی مافەکانی ناکات، لەلایەکی ترەوە، تا حیزبی سیاسی عێراقی، تەنها بەرژەوەندی حزبەکەی بە پێوەربگرێت، ناتوانی ئەوە بخوڵقێنێت، کە تاك هەست بە ماف و ئەرك دەکات.

تاك دەبێت هەستبکات ئازادە و مافەکانی خۆی لە بواری سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی بۆ دابینکراوە، دەبێت مافی سەفەر و خوێندن و چونەدەرەوە و خۆشگوزەرانی و مافی سیاسی و سەربەست بۆ دابینبکرێت.

تاك دەبێت داهاتی ساڵانەی باش بێت، تا ژیانێکی خۆشگوزەرانی هەبێت، بواری پرۆسەی خوێندن و تەندروستی و زانکۆ و پەیمانگاکاندا هەست بە ئارامی بکات، دەبێت تاك هەست بکات،

هاوڵاتی پلە یەکە و وەکو هەر تاکێکی وڵاتێکی مۆدێرن و دیموکراسی ڕێزی لێدەگرێت، تابتوانێت هەست بە تاکبوونی خۆی بکات، هەست بە مافی هاوڵاتیبوون بکات، دیموکراسی تەوافوقی لە عێراقدا، دەبێ ماوەیەکی زەمەنی پیادەبکرێت، دواجار دەبێ عێراق یان بکرێتە سێ دەوڵەتی جیاواز، یان دەبێت تاك هەست بکات کە عێراقییە و ئەوە لە خەیاڵیدا دەربکرێت، کە ئەوە کوردە، یان شیعە و سوننەیە.

ئەگەر لەسەر ئەم مۆدێلە بێت ناتوانێت هەست بە ئارامی بکات، دەبێت سیستمی سیاسی عێراق، پەیکەر و پێکهاتەی ئاڵوگۆڕی بەسەردابێت.

دواین قسە ئەوەیە عێراق هەشتا ساڵ لەلایەن سیستمێکی سیاسی تۆتالیتارەوە بەڕێوەدەچوو، بۆیە ئاسان نییە لە ئێستادا فۆرمی دیموکراسی تەوافوقی، بتوانێت شوێنی پرۆسەی دیموکراسی بگرێتەوە، بەڵام دەتوانێت هەنگاوێك بێ بۆ بەهێزکردنی دیموکراسی و کۆمەڵگای مەدەنی و سیستمێکی سیکۆلار و ئازاد.

دەکرێت درێژەبدرێت بە سیستمی حزبی و فرەمینبەر و جیاواز، تا هەرگیز ڕێگەنەدرێت، جارێکی تر عێراق لەلایەن گروپێکی سیاسی، یان کەسێکەوە مۆنۆپۆڵ بکرێت و سیستمی تاکڕەوی و ناوەندی بەهێز بکرێتەوە، بەپێچەوانەوە عێراقێکی فیدراڵی، کە دیموکراسی تێیدا بەرقەراربێت و مافی تاك پارێزراو بێت.

دەبێ لایەنە سیاسیەکان خۆیان لەوە بەدوربگرن، کە مەرجەع بکەنە بڕیاردەر و دەبێت هەستی شۆڤێنیزم و ڕاسیزمانە کۆتایی پێبێت.

دەبێت هەموو پێکهاتەکانی ڕێکبن لەسەر ئەوەی تاکە فاکتەر، کە دەتوانێت عێراقێکی ئارام و سەرکەوتو بونیادبنێت... عێراقێکی دیموکراسییە.

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە [illegible]		ڕێباز مستەفا	2014
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا		کۆمەڵێک نووسەر	2014
3	ئاشنابوون بە کێرکەگارد		شۆڕش مستەفا	2014
4	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر		کۆمەڵێک نووسەر	2014
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر		کۆمەڵێک نووسەر	2014
6	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت		کۆمەڵێک نووسەر	2014
7	ئاشنابوون بە سوکرات		[illegible]	2014
8	ئاشنابوون بە [illegible]		ڕێباز مستەفا	2014
9	ئاشنابوون بە [illegible]		[illegible]	2014
10	ئاشنابوون بە جان جاک ڕۆسۆ		کۆمەڵێک نووسەر	2014
11	ئاشنابوون بە دەیڤد هیوم		مستەفا زەنگەنە	2014
12	ئاشنابوون بە نیچە		کۆمەڵێک نووسەر	2014
13	ئاشنابوون بە فرۆید		کۆمەڵێک نووسەر	2014
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک		حەمە جەمالی	2014
15	ئاشنابوون بە لایبنز		کۆمەڵێک نووسەر	2014
16	ئاشنابوون بە فریدریک هێگڵ		کۆمەڵێک نووسەر	2014
17	ئاشنابوون بە قوتابخانەی فرانکفۆرت		[illegible]	2014
18	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
19	[illegible]		[illegible]	2014
20	ئاشنابوون بە کریشنا مورتی		کۆمەڵێک نووسەر	2014
21	ئاشنابوون بە [illegible]		کۆمەڵێک نووسەر	2014
22	ئاشنابوون بە سیمۆن دی بۆڤوار		کۆمەڵێک نووسەر	2014

23	ئاشنابوون بە ڤێرجینیا وولف	لیلان یووسف		2014
24	ئاشنابوون بە یورگن هابرماس	کۆمەڵێک نووسەر		2014
25	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2014
26	[illegible] ئیسلامییەکانی کوردستان	ماجید خەلیل		2015
27	کۆچی سوور	[illegible]	[illegible]	2014
28	سەفەران بۆ [illegible]	سۆران عەبدوڵا		2014
29	[illegible]	سابیر عەبدوڵا کەریم		2014
30	[illegible]	کۆمەڵێک نووسەر	پێشەوا فەتاح	2015
31	لە فەلسەفەوە بۆ [illegible]	تاهیر حسێن - [illegible]		2015
32	پرسیارەکانی [illegible]	تاهیر حسێن ([illegible])		2015
33	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2015
34	فەلسەفە و [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
35	[illegible]	ماجید خەلیل		2015
36	[illegible]	[illegible]	سابیر عەبدوڵا کەریم	2015
37	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2015
38	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
39	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
40	ئاشنابوون بە هایدگەر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
41	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015

42	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 2	کۆمەڵێک نووسەر		2015
43	ئاشنابوون بە حەنا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2015
44	ئاشنابوون بە هیگڵ	کۆمەڵێک نووسەر		2015
45	ئاشنابوون بە سارتەر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
46	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
47	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
48	ئاشنابوون بە سلاڤۆی ژیژەک	کۆمەڵێک نووسەر		2015
49	ئاشنابوون بە مارکس 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015
50	ئاشنابوون بە مارکس 2	کۆمەڵێک نووسەر		2015
51	ئاشنابوون بە مارکس 3	کۆمەڵێک نووسەر		2015
52	ئاشنابوون بە مارکس 4	کۆمەڵێک نووسەر		2015
53	ئاشنابوون بە مارکس 5	کۆمەڵێک نووسەر		2015
54	ئاشنابوون بە مارکس 6	کۆمەڵێک نووسەر		2015
55	ئاشنابوون بە مارکس 7	کۆمەڵێک نووسەر		2015
56	ئاشنابوون بە مارکس 8	جەمال محەمەد		2015
57	ژیانی مارکس لە سەرچاوەی یەکەم	[illegible]	[illegible] محەمەد	2015
58	[illegible]	[illegible]	[illegible] حەسەن	2015
59	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
60	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2015
61	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر		2015
62	ئاشنابوون بە گرامشی 1	[illegible] حەسەن		2015
63	ئاشنابوون بە گرامشی 2	[illegible]		2015
64	ئاشنابوون بە هۆبز	کۆمەڵێک نووسەر		2015
65	ئاشنابوون بە دیموکراسی	کۆمەڵێک نووسەر		2015
66	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015

67	[illegible]	[illegible]		2015
68	[illegible]	[illegible]		2015
69	[illegible]	[illegible]		2015
70	[illegible]	[illegible]		2015
71	[illegible]	[illegible]		2015
72	[illegible]	[illegible]		2015
73	[illegible]	[illegible]		2015
74	[illegible]	[illegible]		2015
75	[illegible]	[illegible]		2015
76	[illegible]	[illegible]		2015
77	[illegible]	[illegible]		2015
78	[illegible]	[illegible]		2015
79	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2015
80	[illegible]	[illegible]		[illegible]
81	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014
82	[illegible]	[illegible]		2014
83	[illegible]	[illegible]		2014

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible] - [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	ب. [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	ب. [illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵە نووسەر	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
100	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
101	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
102	[illegible]	[illegible]	2014
103	[illegible]	[illegible]	[illegible]
104	[illegible]	[illegible] جەلال	2014

105	[illegible]	سۆران عەلی	2014
106	[illegible]	[illegible]	2014
107	[illegible]	سۆران عەلی	2014
108	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
109	[illegible]	[illegible]	2014
110	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
111	[illegible]	[illegible]	2014
112	[illegible]	[illegible]	2014
113	[illegible]	[illegible]	2014
114	[illegible]	[illegible]	[illegible]
115	[illegible]	[illegible]	2014
116	[illegible]	[illegible]	2014
117	[illegible]	[illegible]	2014

118	[illegible]	[illegible]	2014
119	[illegible]	[illegible]	2014
120	[illegible]	[illegible]	2014
121	[illegible]	[illegible]	2014
122	[illegible]	[illegible]	2014
123	[illegible]	[illegible]	2014
124	[illegible]	[illegible]	2014
125	[illegible]	[illegible]	2014
126	[illegible]	[illegible]	2014
127	[illegible]	[illegible]	2014
128	[illegible]	[illegible]	2014
129	[illegible]	[illegible]	2014
130	[illegible]	[illegible]	2014
131	[illegible]	[illegible]	2014
132	[illegible]	[illegible]	2014
133	[illegible]	[illegible]	2014
134	[illegible]	[illegible]	2014
135	[illegible]	[illegible]	2014

137	مارکس و ڕەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستییانە	دکتۆر حەمید عەزیز	2016
141	مارکس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەکوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمکۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتوڵەیتوڵەوە بۆ ناوزەنگ	خەڵەف غوفوور	2016
148	پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری کوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان ڕەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریاغەفوری	2016
151	هونەری شێوەکاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە روانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	پاکستان، گۆڕانکارییەکان	بابان ئەنوەر	2017
154	پەیوەندییەکانی ئێرانو هندستان	ماجد خەلیل	2017

155	چین و ئێران	محەمەد چیا	2017
156	ژنان لەبەهاری عەرەبیدا	ئەرسەلان حەسەن	2017
157	سیستەمی نێودەوڵەتی	ئارام مەحمود	2017
158	رکابەری ئەمریکاو ئێران	کۆشان عەلی زەمانی	2017
159	کاریگەرییەکانی دابەزینی نرخی نەوت	سابیر عەبدوڵڵا	2017
160	پێگەی ئێران لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا	بەختیار ئەحمەدساڵح	2017
161	مۆریتانیا	شاناز هیرانی	2017